A MAGYARORSZÁGI

SZERB TELEPEK

JOGVISZONYA

AZ ÁLLAMHOZ.

SZALAY LÁSZLÓ

ÁLTAL.

PEST.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

MDCCCLXI

Pest, 1861. Nyomatott Länderer *és* tieckcnastnái

I.

Horvát- és Dalmátországnak a magyar koronához kerülése után Szerbiában a magyar befolyás versenyezni kezdett a görögge l, s névszerint az éjszaki tartományokban felsöbbségi joggá fejlődött, egyes^végvárak elfoglalása által tetézve.

A XIV.-dik század közepe felé Dusán István, a szerbek nagy fejdelme, kibontakozott mind Bizancz mind a magyar korona uralma alól, s országának határait kivált délkelet felé terjesztvén, czárnak, császárnak irta magát.

Dusán czár — mondja a szerb hagyomány — alig menté fel országát a magyarok hatalma alól, alig foglalta el Maczedoniát és Albániát, alig verte meg a görögök által ellene bérlett török hadat, midőn 1356. Mihály arkangyal ünnepén maga körül gyiilekezteté a szerb nép nagyait, vajdáit s megannyi tiszttartóit, és kezébe fogván a birodalom zászlaját, szól vala hozzájok ekképen:„Mondjátok nekem, édes kenézeim, kire vigyem seregemet, a görög császár ellen-e, vagy pedig a német ellen?' Erre felkiáltott a gyűlés:

‚Akárki ellen viszesz bennünket, dicsőséges czár, elmegyünk veled készséggel.‘ És Dusán, hogy hűlthelye se maradjon a görög császárságnak, Konstantinápoly felé indult hadaival, de útközben elhalt.

S most nyomban felbomlott a szerb birodalom; a macsói bánsággal Nándorfehérvár is visszakerült a magyar koronához; Lázár, felső Szerbiának vagyis Ráczországnak fejdelme, magát a magyar király, a mi nagy Lajosunk hűbéresének vallotta. A Pontus európai partjain állást fogott török hatalom folytonos növekedése, mely Szerbország déli részeit már-már elnyelte; a rigómezei véres nap (1389. június 15), mely Lázár fejdelem életének véget vetett, hovatovább nagyobb hajlamot oltott a szerbekbe a magyar korona jogainak, a magyar nemzet véduralmának megismerésére, és 1426-ban Zsigmond király emlékezetül irta mindenkinek, a kit illet:

„Miután hivünk, méltóságos István, Ráczország deszpótja, bölcsen meggondolván, hogy Ráczország, öszves jogaival és tartozandóságaival egyetemben, nékünk és szent koronánknak és Magyarországunknak mindig s régtől fogva alá volt és alá van vetve; s hogy felségünk és szent koronánk és Magyarországunk jogához, sajátjához tartozott mindig s tartozik jelenleg is; továbbá, óhajtván, hogy Ráczország idő múltával ne jusson idegen kézre: valamennyi báróit felségünknek s Magyarországunk egyházi s világi urainak és főbbjeinek irányában hittel kötelezte, hogy ők irántunk és szent koronánk és király-utódaink és

Magyarországunk egyházi, világi urai s főbbjei és maga ezen mondott országunk iránt mindenha hívek lesznek és engedelmesek; azonfelül erősen szorgalmazta, hogy nővérének fiát, hívünket, nagyságos Brankovics Györgyöt, Magyarországunk bárdi közé soroztassuk, valamint hogy soroztattuk is valósággal“,

mind ezeknél fogva — folytatja a király — s tekintetbe vévén István deszpót bokros érdemeit, eltökélettük magunkat, az országnagyoknak is tanácsából, Brankovics Györgyöt s törvényes fiutódait István deszpótnak örökösökül adni Ráczországban, de kifogván belőle mind azt, mit boldogemlekezetü ipunk néhai Lajos király s kívüle még mások ide Magyarországhoz birtak, névszerint Nándorfehérvárat és Macsót is, melyek Istvánnak figyermek nélküli halála esetében reánk és koronánkra és Magyarországunkra fognak háramolni;s melyeknek kivételével — mondja az oklevél zárszava —

„Ráczországot különös kegyelemből adományozzuk azonképen, mint országunk báróinak adományokat szoktunk tenni, Brankovics Györgynek és mondott örököseinek“,

kiköttetvén, hogy ők irántunk és szentkoronánk és király-utódaink iránt mindig hivek és engedelmesek legyenek; hogy felségünk és utódaink udvarát, valamint az ország többi bárói, személyesen meglátogassák; hogy szükség esetében kívánságunkra, a Ráczországhoz közel eső részekben minél nagyobb erőhatalommal s minél hívebben harczoljanak mellettünk

és a korona és Magyarország mellett; [1]) s hogy végre Brankovics György fimagvának szakadtával az öszves adomány vissza a magyar királyra, a koronára, az országra szálljon. — [2])

Ily bennsö s ily szoros lévén a magyar korona és Szerbia között ez idétt a viszony; s nem annyira különválasztók mint összekapcsolók lévén a két állam között a végek: természetes, hogy ország és király egész készséggel telepítették le még a magyar föld kellő közepén is azon szerbeket, kiket a török düh székhelyeikből kiforgatott, s kik úgy is mint harczosok, úgy is mint földmívelők és kalmárok hasznos szolgálatokat Ígértek az államnak.

Már 1404.-ben a délkeleti végekből átszállított szerb telepeket találunk Csepel szigetén, mely a magyar királyok s általuk a magyar királynék tulajdona lévén, közvetlenül a fiscus rendelkezésétől füg-

[1]) Ehhezképest említi hét évvel később, az 1433.-diki banderialis rendelet Báczország deszpótját azon magyarországi zászlósok között, kik szükség esetében Bosniában az Uzora vizénél, és Szörény felé a törökök ellen tartoztak működni. *Kovachich, Supplementa ad vestigia C'omitiorum,* I. 425. 433.

[2]) *Stylus Cancellariae hungaricae per Sebastianum Lislhium. Cibinietisem* sub reverendissimo in Christo patre Nicolao Olaho arcliiepiscopo Strigoniensi, locique ejusdem comite, cancellario; secretario verő ae conservatore, egregio domino Joanne Listhio Viennae felieiter inchoatus anno Domini 1553. M. S. hist. prof. nro. 156. a bécsi császári könyvtárban. Mint Fejér Codex Diplomaticusából látom, a budai országos levéltárban is megvan, de hibás másolatban, feltéve, hogy a hiba nem rejlik Fejér visszás olvasásában, ki,Wuk filius Brank' helyett, irja: Ulk íilius Frank. Lásd egyébiránt az oklevél deák eredetijét a mellékletben *A.* alatt.

gött. A Végszendrőnek irányában fekvő Keviből[1]) kiköltözött és Csepel szigetén Szentábrahámon letelepedett szerbek a‚Kevi‘ nevet elragasztották a helységre, mely általuk, emlékezéssel ama nagyobb Ivevire, honnan elszakadtak, Kiskevinek, — a magyarok által, tekintettel az új lakosokra, Ráczkevinek neveztetett. Fennmaradt Zsigmondnak 1404.-ben kelt oklevele, mely Szentábrahámnak mind magyar mind rácz lakosait, személyeiket s árúikat egyiránt, minden harminczad, minden vám fizetése alól felmenti; fennmaradt egy 1428.-diki okmány, mely Kevi ezen s egyéb szabaditékait megerősítvén, viszonzásul a lakosoktól kivánja, hogy a királyi révnek gondját viseljék s lijévi ajándékul két mázsa viaszszal kedveskedjenek a budai udvarnak; fennmaradt ugyancsak Zsigmondnak ugyancsak 1428.-ban kiadott oklevele, melyben Kevi lakosainak Bálványos és Izra falúkat adományozza, s őket más szabad városok lakosainak példájára minden idegen bíráskodás elöl biztosítja; fennmaradt V. Lászlónak kiváltságlevele 1455.-bői, melynél fogva: „Kevinek rácz polgárai addig, *míg az alsó részekben Magyarországunk szélein levő Kövin városunkba*, honnan a törökök elöli félelmekben a közelebb múlt zavargásokkor Csepel szigetünkbe érkeztek, ama félelem megszűnésével *visszafogtak térni,* Kiskeviben lakhassanak,

[1]) A mai Kubin; ez ¡előtt a „Comitatus de Keve“-nek székhelye, mely 1433 -bán „Temesköz“ felé száz fegyverest tartozott kiállítani.

a mindazon szabadságokkal és kiváltságokkal élhessenek, melyekkel ama Kövin városban éltek volt;: fennmaradt végre Hunyadi Mátyásnak 1464.-ben kelt oklevele, mely Kevi rácz polgárainak kiváltságaikat megerősíti „addiglan, *míg,* tágítván a törökök elöli félelem, *hónukba, ama Kövinbe visszamennek.“* [1])

Ennyit az első szerb gyarmatok jogviszonyainak jellemzésére. Hasonlatosok voltak a földesúri hatalom által felmentett egyéb, úgy magyar mint nem magyar kiváltságolt községekhez, de annyiban ezekétől eltérő alapon nyugodtak, mennyiben már ekkor is felemlítetik a visszatérési szándék a népség, — a visszahelyezési szándék a korona részéről; mennyiben tehát mind királyaink mind magok a szerb gyarmatosok csak ideiglenesnek tekintették a letelepedést.

II.

István deszpótnak 1427.-ben történt halálával Nándorfehérvár, Macsó s az 1426.-diki egyezkedésben említett többi várak és urodalmak csakugyan visszakerültek a koronához, de István utóda Brankovics György némi pótlékul tetemes uradalmakat nyert Magyarországban, köztök Zalánkement, Kölpént, Becsét és Yilágosvárat, [2]) melyekre, úgy a többiekre nézve, nem mulasztották el a Rendek intézkedni:

[1]) *Bel Mátyás, Notitia Novae Hungariae,* III. k. 521. 1. *Keresetiek, Notitiae praeliminares de regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Zágráb, s.* a. 433.1.

[2]) *Timon, Imago Ilung. Novae,* 49 s kk. II.

„hogy azonképen mint egyéb mágnások, kik Magyarországban fekvő javakat, urodalmakat, várakat, erősségeket, városokat, mezővárosokat és más jószágokat bírnak, úgy Ráczország deszpótja is a magáéiban ne idegen és külföldi, hanem magyar tisztviselőket tartson.“[1]) Midőn 1439.-ben Végszendrő, a deszpót székhelye, Murád szultán hatalmába esett, Brankovics magyarországi urodalmaiba, névszerint Világosvárra vonult, melyhez száztíz, részint Arad részint Zaránd megyékben fekvő helységek tartoztak. Ezeknek magyar és oláh lakosaik most szerbekkel is öregbültek, kik ideiglenesen Szerbiából kiszorult fejdelmöket ide is követték, de különösebben Becse és Jenő környékén telepedtek le. [2])

A szerbek ezen második bevándorlását húsz évvel később, hazájok teljes felbomlásakor, követte a harmadik, Brankovics Istvánnak, György fiának vezérlete alatt; s követte, úgy látszik, 1465. tájban a negyedik, melynek élén Brankovics Vük, Györgynek unokája állott. Az ekkor beköltözettek, Szerémben, hol mint határvidéken már századok óta szerbek is laktak, s hol a Brankovicsok, mint felebb láttuk, Za-

[1]) Albert király 1439.-diki decretumának 25-dik törvényczikkelye.

[2]) *Teleki, Hunyadiak kora,* az oklevelek között. *Raics János, Istoria rasnjich Slavenskich Narodow, naipacse Bolgár, Chorwatow i Serbow,* Bécs, 1794—5. III.-k. 254. 1. Érdekes volna azon kiváltságokat ismerni, melyek szerb irók állítása szerint a jenei (janopoli) bevándorlóknak adományoztattak. Némi valószínűséggel feltehetni, hogy rokonok lesznek a Kevi polgárainak adottakkal. De hol van az oklevél? közzé tétetett-e már?

lankement bírták, úgy Bácsban és Csongrádban nyertek telepeket. Vük, Hunyadi Mátyásnak kedves embere volt, mert népével sükeres hadi szolgálatokat tőn néki mind a csehek és németek, mind a törökök ellen. 1481.-ben társul állott Kinizsi Pálhoz, midőn ez Haramnál a Dunán általkelvén, ötvenezer szerbet költöztetett át Ivrusócz környékéről Magyarországba [1]), kiknek többsége, gondolom, a temesi grófságban ütött tanyát Vük közben vetésére történhetett, hogy Mátyás király ugyan csak 1481-ben hozatta a törvényt, melynél fogva:„a ráczok és más ilyetén schismatikusok tizedfizetésre ne kényszerítessenek, . . . megjegyeztetvén azonban és világosan kinyilatkoztatván: hogy ilyes ráczok vagy schismatikusok ne tekintessenek örökre efféle tizedek fizetése alól fclraentetteknek, — valamint hogy nincsenek is felmentve — hanem csak addig, míg ilyes külföldiek vagy szökevények Magyarországban és a szent koronának alávetett urodalmakban jó móddal letelepednek; és a végre, hogy ilyes szökevények példájára a török birodalom más alattvalói is annál hajlandóbbakká váljanak az átjövetelre, látván, miszerint a már átjöttek ekkora előjoggal ajándékoztalak meg.“ [2]) Mátyás megengedte, hogy Brankovics Vük, kinek hűségéért Berekzőt Valkó megyében adományozta, ide át is „Ráczország deszpótja“ czímével élhessen; s halála után Brankovics István fiai György és János

[1]) *Bonfini. Katona,* XVI. k. 399. 1.
[2]) I. Mátyás, V: 3, 4.

is éltek e czímmel, melynek tettleges érvényítését, a szerb földnek rövid idő múlva visszafoglalását, most, midőn Nándorfehérvár, Szabács sat. még magyar kézben voltak, mind királyaink mind a szerbek bizodalommal várhatták.

S mert Ráczország deszpótjai gyanánt tekintettek még mindig, azért, az 1426-diki oklevél értelmében Magyarország bárói közt is volt helyök. Mint ilyes függesztette „György, Ráczország deszpótja“ tizedik helyit, Lossonczi László tárnokmester pecsété után a magáét azon oklevélhez, melynek erejénél fogva „Magyarország és az erdélyi részek bárói, főbbjei és nemesei“ — Budán 1492. martius 7-én — Ulászló fimagva szakadásának esetében „Maximiliánt, a rómaiak királyát, urokul és királyukul választandják s fogadandják“. Mint Magyarország bárója, s tehát zászlósa is, tartozott György deszpót az 1498: 22. törvényczikkelyhez képest ezer lovast az ország oltalmára kiállítani. Mint Magyarország bárójáról szól Yerböczi II. R. 13. ez. 6. §. Ráczország deszpótjáról, hogy ö azonképen mint az érsekek, püspökök sat. saját pecsétje alatt vallhat ügyvédet.

A Brankovics testvérek — György és János — 1505-ben már nem éltek. A Rákos mezején ez évben tartott országgyűlés azon oklevele, mely elvül mondja ki, hogy Ulászló fimagva szakadásának esetére a Rendek királyul csupán és egyedül magyart akarnak tenni, Beriszló János fordul elő az ország főurai között huszonnegyedik helyen, mint ráczországi deszpót,

s Beriszló Jánost a deszpótságban Beriszló István váltotta fel, kivel végízben a mohácsi ütközet előestéjén találkozunk. A Beriszlók, sógorai voltak a Brankovicsoknak,— mint Beriszló Péter veszprémi püspök biographusától, Marnavicstól tamiljuk, — nem véreik; s rácz deszpótokká neveztetésök a Brankovicsoknak a XVI. század elején történt fimagvok szakadására mutat, mely esetben, az 1426-diki szerződés rendeletéhez képest, Ráczország s vele a deszpót kinevezésének joga meg' visszahajlott a koronára.

III.

Nándorfehérvár és a szerémi várak elfoglalása s még nagyobb mérvben közvetlenül a mohácsi vész után, tetemes része a szerémi szerbeknek nagyobb kisebb csapatokban fel-felvonult a Dunának jobb partján, s kivált Tolnában, Fehérben, Pilisben ütött tanyát, egyesek épen Komáromig jutottak. A versenykirályok egyike sem nevezett Beriszló helyébe új deszpótot; az 1526-diki gyász egyelőre eloltotta a reményt Szerbiának felszabadításához; s mind Zápolya mind Ferdinánd egyazonképen keresvén a szultán hajlamát, egyiránt óvakodtak oly eljárástól, mely Szerbia visszafoglalásának szándékát nyilvánítaná. Másrészről a szerb hadi nép kapitányait szintén versent igyekeztek magokhoz hajlítani, névszerint a kivált szerbekből állott dunai naszádosokat is. Egy Jován nevii, alacsony származású egyénnek — lovásza volt

Zápolyának, erdélyi vajda korában — sükerült ámítás által földiéinek nagy számát maga körül gyűjteni, kikkel elfoglalván Bács megyét, melyet a pórháború alkalmával a keresztesek ellen az országtanács által küldetett szerémi szerbek s még ezeknél is inkább a mohácsi nap után Szulejman kalózai pusztasággá tettenek, — magát mind Zápolyától mind Ferdinándtól függetlennek nyilvánítá, s az övéi által „czár"-nak kiáltatván ki, főleg Szeged környékét pusztítá. Zápolya hadai nehéz tusák után megverték és megölték, de diadalukat ellensúlyozta a körülmény, hogy a Bakicsok s velők más szerb kapitányok, kik eddig János királyt szolgálták, most Ferdinándhoz álltak át.

Szerém hóditása s Jován felekezetének szétveretése után tömegesebben már csak a temesi grófságban székeltek a szerbek, kiket a Zápolyaház rokona, a bosnyák eredetű suraklyíni Petrovics Péter erős kézzel tartott féken, s kik részökről meg' az oláh községeknek parancsoltak, azért is, mert a liturgiái nyelv a temesi oláhoknál ószláv lévén, papjaik azonképen majdnem kivétel nélkül szerbek voltak, valamint hasonló oknál fogva a moldvai oláhoknál századokon át rusznyákok.

Midőn 1594-ben a római pápa és Rudolf császár sugallatára Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem, s mint ilye3, többé nem ugyan Temesvárnak, de a temesi grófság töredékeinek s a lugosi bánságnak ura, mármár elszakadandó volt a Portától; midőn Laurentius Palaeologus cyprusi érsek Zsigmondot személyesen

felkeresvén, ígéretet tőn néki, hogy mihelyest a keresztyén hadak át fogtak kelni a Dunán, görögök, bolgárok, szerbek haladék nélkül fegyvert fognak zsarnokaik, a törökök ellen; midőn ez ígéret hire, s képei az állítólag Németországban feltalált csudálatos ágyúknak, melyek egész jancsár-sorokat képesek elfújni, Becséig és Becskerekig terjesztettek a házalló kalmárok által; midőn a moldvai és havasalföldi hoszpodárok is hajlamot mutattak Zsigmonddal a törökök ellen szövetkezni: akkor a temesi szerbeket is megszállotta a vágy, részt venni, még pedig első sorban, azon hadviselésben, mely mihelyest a keresztyén fegyvert átviendette a Dunán, atyáik honát visszaadandja nékik.

‚A ráczok hona — írja az 1594-diki eseményekkel, melyeket érintendő leszek, egykorú erdélyi iró — a Dunának mindkét partján a Szávától és Nándorfehérvártól majdnem a Feketetengerig terjed ki. A dunáninneni ráczok, kiket vagy a háború forgószele vagy a nép elszaporodása átvetett ide, a magyarok sorsához kapcsolván a magokét, Temesvárral együtt elnyomattak a törökök által, kiknek zsarnoksága alatt falvakban és silány mezővárosokban laknak még ma is. Zsigmond fejedelem, Palatics György lugosi bán közbenjárásával, fegyverfogásra bírta őket, biztosául Vajda Mihályt küldvén hozzájok s reményt táplláltatván velők, hogy rövid idő múlva segédet nyújtand nékik Lippának és Temesvárnak, az őket békákban tartó erősségeknek elfoglalására. Különben is

meglévén bennök ilyesre a hajlam, rögtön ráczok és oláhok — mert e két faj vegyesen lakja a temesi falvakat és mezővárosokat — másfél ezer fő erejéig gyűltek együvé, s nehány török erődöt: Ohadot, Dobránt sat., megölvén az őrcsapatokat, kifosztottak, feldúltak. Becskerekig száguldozván, ezt is, mert rácz lakosai velők tartottak, elfoglalták. A temesvári basa s vele a gyulai, Csanádi és lippai bégek, öszvesen talán ötezer fegyveres, ellenök indultak, de a ráczok megverték őket, s midőn másodízben megújulna a viadal, megverték őket másodízben is.‘

Ezen újabb győzelem után a szerbek Báthori Zsigmondhoz követséget küldöttek, mely öt a deszpótság felvállalására kérje, egyúttal levelet intézvén hozzá, „mint Ráczország királyához“, oly esdekléssel, hogy segédet, hogy fővezért adjon nekik. Zsigmond e végre Székely Mózest szemelte ki; de ez látván, hogy a parányi erő nem fog a most mindenünnen összesereglö török hadakkal sükeresen megvívhatni, s látván a szerbek között máris dühöngő egyenetlenséget, az erdélyi végeknél megállóit. 1594. június 13-án a szerb tábor hozzá e felhívást intézte:

„Ezen levelet Írjuk mi hárman: Száva bán, Véli Mironith és Tódor vladika, valamennyi kenéz s az egész nemzet, az öszves keresztyén ráczság nevében. Szolgálataink és magunk ajánlása után jó egészséget és hosszú életet kívánunk. Akartunk neked jelentést tenni, hogy midőn Vajda Mihály tőletek hozzánk érkezett, bennünket ugyan már itt talált tá-

borunkban, de hogy véreink minél nagyobb számmal itt összeseregeljenek, embereinket hozzájok küldöttük, s ök nem késvén, mind a kenézek mind környékünk keresztyén népsége ide gyülekeztek, és a mondott Vajda Mihály előtt, valamint mielöttünk is hittel kötelezték magokat, hogy megannyian a felséges király hűséges és őszinte szolgái lesznek; és már mi mindnyájan egy lélekkel Istenéi s a felséges királyéi vagyunk, és ő felségétől segédet kérünk; és mivel halljuk, hogy segédet kapunk, véghetetlenül örvendünk és kérünk téged, ne késsél a hadakkal, hogy jó kedvünk lehessen és Istent a felséges király egészségéért imádhassuk. Nagyságod boldogul éljen, kívánjuk.“

De Székely e levél vétele után sem látá tanácsosnak a törökök nehezteléséit időnek előtte felkölteni, s hátán vinni az ellenséget Erdélyre, melynek rendei különben is vonakodtak a Portával felbontani a frigyet. így történt, hogy Hasszán temesvári beglerbeg, a nagyvezir s a budai pasa segéddandáraival egyetemben Becskereknél megütközvén a szerbekkel, ezeket, noha egy csapat magyar hajdú is hozzájok állott, annyira megverték, „hogy ez nap, — mint egykorú történetírónál olvassuk — a ráczoknak nemcsak reménye és szerencséje, hanem még nevök is elenyészettnek látszott“ [1]).

[1]) *Hlitorica narratio quorumdam gestorum Sigium. Báthori.* Exscripta ex sched's vetustls opera Laurentii Weidenfelderi. K. I. *Dccius*

Báthori Zsigmond, noha Székely kétségkívül az ő megegyezésével állott meg a végeknél, mert a Tőröktől nyíltan elszakadnia, még most maga a fejdelem sem vélte tanácsosnak, — kötelességének tartotta, a szökevény szerbeket, köztök a jenei püspököt — ki talán azonegy a magát felebb Tódor vladikának nevező levélíróval — államába befogadni. Ez volt az első görög nem egyesült püspök Erdélyben. A szerb-oláb szökevények része Gyulafehérváratt és Tövisen telepedvén le, itt templomokat is épített; része Szászvárosban és környékén ütött tanyát, de az utóbbiak, úgy látszik, már Bocskai idejében szétporlottanak.

Tódornak talán ötödik utóda a gyulafehérvári nem egyesült püspöki széken, Száva, szintén Jenő környékéről való, Brankovics nevet viselt, s lehet, hogy amazzal egy családbeli volt. II. Rákóczi György, 1656. december 28-án Kolosmonostorban kelt oklevele által „Brankovics és Korenics Szávát, mivel hogy a nagy tiszteletű férfiú Csulai György, az Erdélyorsz'ágban levő valamennyi orthodox egyházak superintendense, a gyulafehérvárinak pedig prédikátora, öt különösen ajánlotta szerénységéről, feddhetetlen életéről és tanultságáról; s mivel továbbá, e miatt Száva biztosítást nyert tőle, a fejdelemtől,

Baroviua, Kovachichnál, script. rer hung. minores, k. 877 a kk. 11. *Volfgangi comitis de Bethlen historiarum pa'nnonico-dacicarum. libri X.* Eredeti kiadás, 478 3 kk. 11.

a görögök, ráczok és oláhok között néki adományozandó püspökségre nézve: jónak látta, mondott Szávának a görög hitvallást Erdélyországban s a hozzákapcsolt részekben követő egyházak . . . püspökségét adományozni . . . adván neki teljes jogot az egyházakat kormányozni ... és törvényes jövedelmeivel élni; . . . miért is hiveinek meghagyja, miszerint őt, a püspököt, segítsék, hogy jövedelmeit szedhesse, melyek a reá bizott egyházak anyai nyelvén kinyomatandó könyvek költségeire, az iskolák fenntartására, s az ő, Rákóczi, dijára, miként ez régi szokásból Erdély fejedelmeinek bemutattatik, elégségesek legyenek“ [J]). Kétségkívül Csulainak, a református püspöknek befolyásával történt, hogy Rákóczi a vallásbeli könyveket az egyházak anyai nyelvén, tehát csaknem mindnyájánál oláh, nem ószláv nyelven rendelé nyomattatni; valamint szintén a hatalmas Csulai tanácsára történhetett, hogy az e tájban tartott óhitű zsinat a liturgiánál az oláh nyelvnek a szláv helyett használtatását nemcsak megengedte hanem ajánlotta is.

A püspök, testvéröcscsét, Györgyöt, is magával hozta Jenőből, ki Szávának püspökké avatásakor tizenkét éves gyermek volt, s ki utóbb oly hatalmas befolyást gyakorolt a szerb mozgalmakra. A török nyelvet még szülői házánál Jenőben tevén némileg sajátjává, 1663-ban, a tizennyolcz éves ifjú, kiről ak-

[1]) *Raics*, IV. 272. (a teljesebb példányban). *Serbakii Ljetopis,* 1841-diki folyamat, I. 129—135. 11.

kor még senki sem gyanította, hogy utóbb a Brankovics deszpótok ivadékának fogja magát mondani, Apafii által tolmács-deákul adatott a portai követ mellé. „Veresmarti Gáspár sógorom, — írja Rozsnyái Dávid — Gilányi Gergely uram sat. 1663. diebus április iuculcálván bő szóval ö nagyságának (Apafiinak), mely szükséges volna a török deák, mert török deák az országban nem vala, és ha vagy török császár, vagy tatár hám, vagy fővezér, vagy budai vezértől, vagy egyebünnen kelt török levél jő vala, Molduvába, Havasalföldébe, Lippára, Váradra sat. hordozván az ő nagyságának szóló török levelet, titkait ő nagyságának előbb mások tudják meg: . . . ő nagysága örömest admittálá; . . . Veresmarti Gáspár uram mindjárt felvive, hogy török deákká tegyenek (őt, Rozsnyait). ... A fejedelem manusomat megnézvén, a hűségre megesketének . . Vizaknai Péter uramnak committálá ö nagysága, hogy mind nékem, mind a másik ifjúnak, Brankovics György uramnak, mivel kettőnket küldének tanulni, százszáz tallért adjon.

. . Elindulánk azért Daczó János urammal a főkövettel . . . Nándorfehérvárban, szállás adatván a rácz ok utczájában, megállapodánk,.. menénk a fővezér után, kit Eszéken érénk . . A császár fő tolmácsa Nicasius Panajota a mi erdélyi magyarinkat kéri vala, hogy egyikünket, kik tanulni mentünk, hagyják őmellcttc a fővezér táborán, neki szükséges a magyar deák.....Nékem kelle subeálnom a tábori sanyargatást, mert én még ekkor török nyelven nem szolgál-

hattam; a másikunkat pedig, Brankovics Györgyöt, mivel ex natione rácz vala vagy oláh, és Jenőből huzalkodott volt fel, a Portára vivé (az adót beszolgáló erdélyi residens), hogy ott mellette maradjon és tolmácsoljon“ [1]).

így került első ízben a Portához Brankovics, hol bő alkalma volt urának titkait kitudni, s hol Leopold residensével, Kindsberg Kristóffal is megismerkedett, kinek szolgálatait a Porta keresztyén alattvalóinak fellázítására, a szerbeknek a törökök elleni uszítására, ha szükségesnek találtatnék, felajánlotta; ö, kit 1663. september 28-án — ha emlékiratainak hitelt adhatni — az akkor szintén a Portánál működött szerb patriarcha és ippeki érsek, Maxim, a drinápolyi egyházban deszpótnak nyilvánított.

1668-ban ismét otthonn, püspök bátyjánál találjuk Györgyöt, kivel ez évben Moszkvába utazott, vallási segédpénz szorgalmazására. A czár nagy kitüntetéssel fogadta őket, s egyik főemberét, Szergievics Artemont adta jmelléjök, a segédpénz begyűjtésére. Erdélybe visszaérkezésük után, György még több ízben ment Konstantinápolyba s a moldvai és havasalföldi hoszpodárokhoz Apaffi megbízásából; de nehány év múlva ö és bátyja kiestek a fejdelem kegyéből, mint a szerb történetiró Raics mondja, azért, mert a református superintendens Tophaeus Mihály vallási vakbuzgalomból ellenük agyarkodott;

[1]) *Nemzeti múzeum kéziratai.* 85. fol. hung, jegy alatt.

de talán azért is, mert a fejdelem az ö ármányaiknak, melyek a szerb deszpótságra czéloztak, nyomába jött vala. György jónak látta 1681-benTergovistba szökni, honnan Konstantinápolyba vévén útját, itt az Erdély, bői kibujdosott Béldi Pál-féle felekezettel munkás volt Apaffi ellen, s felajánlván még egy ízben szolgálatait Leopoldnak, általa 1683-ban bárói, 1688-ban grófi rangra emeltetett.

1689-ben, midőn már nemcsak Buda de még Nándorfehérvár is Leopold kezében volt, s midőn a császári hadaknak a hódoló Erdélyben megjelenése az aldunai tartományokat is meg-megrázta.: a magyarországi szerbeket, hatalmasabban mint valaha, átvillanyozta a remény, hogy előestvéjén vannak a napnak, mely őket hazájoknak visszaadja. Brankovics állott a mozgalom élére, s oly irányban, mely a császári hadak fővezérének Lajos badeni őrgrófnak nem lehetett ínyére.

„Bizonyos Brankovics — irá az örgróf július 26-án Lépúról, egy órányira Végszendrötől, Leopoldnak, figyelmeztetvén őt azon mozgalmakra, melyek a törökök ellen, de egyszersmind ellene, a császár ellen is voltak intézve, — bizonyos Brankovics elárasztja kiáltványaival a tartományt, fegyverre és magához hívja a népet, Szervia, Bosznia, Moesia, Thráczia, Bulgária s aSzerémség örökös deszpótjának irjamagát; szerinte Eszéktől Konstantinápolyig övé minden tartomány, s ő valósággal uralkodni akar felettök. Heissler tábornok engem mar több ízben intett, tartsam szemmel

az embert, mint ki az oláhországi fejdelemmel való bizodalmas levelezése miatt erősen gyanús. Én öt nem ismerem, s eljárását nem fogom tűrni, mindaddig míg felségedtől nem fogtam parancsolatot venni, hogy kellessék ez ügyben eljárnom.“ Mire Leopold, sejdítvén, hogy a török erő hátrálásának viszonylag csekély hasznát fogja venni, ha nem sükerül neki, a . déli szláv népektől minden tőle független vagy épen ellene irányzott befolyást távol tartani, augustus 5-én Linczből az őrgrófnak adott válaszában irá: „Brankovicsot mi illeti, ez azon egyén, ki nem rég az döbbeni oláhországi fejdelem részéről nehány más követtel együtt Bécsben volt; legyen tehát kedvességed azon, hogy öt jó módjával s némi ürügy alatt magához hívhassa; akkor aztán ügyeltessen jól reája, s ha szükséges, még személyében is tartóztassa le“

Nehány hónap folyt le, míg az őrgrófnak elvégre módja volt, szándékát végrehajtani, mert csak 1689. november 7-én irá Vetiszlam melletti táborából Leopoldnak:

„Azon Brankovics Györgyöt, kiről császári felségednek már több ízben alázatos jelentést tettem, végre szép szóval magamhoz csalogattam, s úgy találván, hogy nemcsak a felségedtől nyert oklevéllel [2])

[1]) *Róder Fülep, báró: Des Markgrafen Ludwig von Saden Feldzüge wider die Türken.* Carlsruhe, 1842. II. k. 76. 78. 11. a mellékletek között.

[2]) Gondolom, ez azon diploma lehetett, mely a Matica Serbska által kiadott, 1842-re szóld *Ljetopi.iban* III. (109-127.11.) olvasható, s melyben Korompai Pe'ter és Jakiin Balás kanczellárok azt mondatják Leopolddal, hogy György gróf a nevét viselő híres deszpót véréből való.

gonoszul visszaélt, hanem annak pajzsa alatt magát erőnek erejével Szervia, Illíria, Moesia, Bosnia, a Szerémség és számos más tartományok deszpótjává akarja tenni, s e végre mindezen tartományokba visszaiktatását hí mezes nélkül, mint törvényes örökös, követeli; hogy továbbá már is mind a görög patriarchákból és papokból, kiknek véghetlenül nagyhatásúk van az egyiigyü népre, mind nehány ezer harczosból álló, öt törvényes örökös urokul ismerő nagy pártja van, miből, ha még huzamosabban elnézzük, veszedelmes dolgok fejlődhetnének ki: kénytelen voltam, ezen Brankovicsot letartóztatni, s őt innen Orsovába és Szebenbe foglyul küldeni, az oklevelet pedig, melylyel császári felséged roppant rövidségével hatalmaskodni akart, a kanczellariába adni őrzés végett“ [1]).

IV.

A császári hadaknak egy része, Piccolomini alatt Albániában s Maczedoniában fogott téli szállást, melyeknek lakosai, élőkön Csernovics Arzén ippeki érsek, készeknek nyilatkoztak a tömeges felkelésre, mihelyest itt lesz a tavasz. A badeni őrgróf ugyan 1690-nek elején, a távolban telelt seregnek haladéktalan visszaparancsolását a Duna és Száva megé tanácsolta, hogy kalandszerű hódítások előtt Temesvár és Nagyvárad visszafoglalását lehessen megkísérlem; de az udvar Veteraninak adott hitelt, kit Piccolomini halála

[1]) *Röder,* II. 176. amellékl. — Brankovics meghalt 1711-ben Csehországban, Egerben, mint státusfogoly.

után Maczedonia és Albánia lakosai biztossá tettek, hogy intésére a köztök tartózkodó törököket egy szálig lekonczolják; s ki felírt Bécsbe, hogy reménye van, tizenkét ezer zsoldossal — az arnótok felkelésére számot tarthatván — Konstantinápolyig juthatni és a tengeren át Ázsiába vethetni a törököt [1]). Ilye» ámulás jelenségéül tekintethetik Leopoldnak április 6-án kelt következő kiáltványa:

„Mi Leopold, Isten kegyelméből választott római császár, és Német-, Magyar-, Cseh-, Dalmát-, Morvát-, Tót-, Bosnyák-, Szerb-, Bolgárországok sat. királya sat. Valamennyi népnek és tartománynak, melyek örökös Magyarországunktól függenek, és a jelen levelet olvasó vagy halló bármely másoknak is, kivált pedig az albániai népnek császári királyi kedvezésünket és minden jót. Adjuk tudtotokra, hogy a török háborút, melyre frígyszegés és igazságtalanság szolgáltattak okot, császári királyi tisztünkhez képest, bízván az isteni oltalomba és ügyünk igazságába, folytatni fogjuk, oly végre: hogy a nekünk jogosan alávetett, és mondott Magyarországunktól jogosan függő, s az iszonyatos török járom alól felmentett valamennyi egyéb keresztyén népeket régi szabadságukba, régi kiváltságaikba, régi egyesülésükbe azon testtel, melytől függnek, — megszüntetvén minden visszaélést, helyrepótolván a török zsarnokság által okozott minden fogyatkozást, és visszaadván mindenkinek a maga jogát — beiktassuk újra. Miért is

[1]) *Veterani emlékiratai* (Veterani's Fctdzüge) 84 1.

minden népeket, melyek *egész* Albániában, Szerviában, Mysiában, Bulgáriában, Szilisztriában, Illíriában. Maczedoniában, Raszcziában vannak helyezve, s mondott Magyarországunktól függő más tartományokat és a török járom alatt nyögő minden egyéb népeket kegyelmesen intünk: hogy atyai szent kívánságunknak megfelelve, ezen vajmi kedvező alkalommal, midőn győzedelmes fegyvereink már annyi ízben sújtották a török erőt, maguk boldogulására és felszabadulására s a keresztyén hitvallás előmozdítására valamennyien hozzánk álljanak; a törökök ellen fegyvert fogjanak; hadainkhoz, valamint szükség és alkalom magokkal hozzák, vezéreink és tábornokaink parancsára, kik rövid idő múlva erős sereggel fognak a harczmezön megjelenni, csatlakozzanak; nekik tehetségekhez képest eleséget s egyebet, a mi fentartásukra szükséges, kézhez szolgáltassanak; és minden alkalommal a közös ellenség ellen kész segédet hozzanak (mondott vezéreink fogván őket a török fegyverek ellen mindenkép oltalomba venni, s mindenütt, amint nekik komolyan meghagytuk, szoros katonai fegyelmet tartani); végre, magokat törvényes uralkodásunknak önként vessék alá, ha kegyünket és kegyelmességünket akarják tapasztalni. Részünkről, nektek felebbnevezett, s nekünk, mint Magyarország királyának, jogosan alávetett és törvényesen alávetendő népeknek és tartományoknak, mindnyájatoknak Ígérünk — fentartván mindenekelőtt a vallási és vajdaválasztási szabadságot, a kiváltságokat és jogo-

kát, — mentességet minden közteher és adó alól (kivévén azonban a királyoknak és uraknak az első török berohanás előtti régi és szokásos jogaikat, s megszüntetvén ezekben is a török uralom által behozott minden visszaélést), hanemha a háborúk szükségének esetében, mikoron saját magatok boldogulására és oltalmazására, kedveskedő adózásképen tehetségtekhez képest engedményezenditek a szükséges segélyeket, melyekkel hadaink fentartathassanak, a tartományok védelmeztethessenek, a hadviselés terhei elviseltethessenek. A török járom kiütése után pedig, jövendőre mindent állandó formába és kellő rendbe fogunk kivánságtokra és elégedéstekre szerkeszteni; s visszaadván jogait mindenkinek, vissza a vallás szabadságát, a kiváltságok mentességét, mindnyájoknak és külön mindeniknek igazságot szolgáltatandunk, megannyijoknak kegyünk, kegyelmességünk, jóságunk és atyai oltalmazásunk bövséges tanutételeit nyújtandók. ígérjük azonfelül, ajándékozzuk és engedményezzük mindnyájoknak és mindenkinek, bármily ingó vagy ingatlan javak szabad birtoklását, melyeket a törököktől végeikben elfoglalandanak. Működjetek tehát Istenért, vallástok, boldoglétetek, biztosságtok visszahelyezésére. Álljatok mellénk félelem nélkül, házaitokat, szántóföldeiteket el ne hagyjátok, *) társaitokat nyomaitok követésére hívjátok, s ezen, Isten által és mi általunk nektek

[1]) így *Keresetieknél*: „non deserite;“ de lehet, hogy a‚non‘ itt felesleges.

felajánlott, soha többé vissza nem térendő alkalmatosságot ragadjátok meg, ha magatokon, ha gyermekeiteken, ha a szeretett haza sorsán segíteni akartok. Egyébiránt nektek öszvesen és különegyenkint császári királyi kegyünket világosan ajánlván. Kelt Bécs városunkban, április havának 6-án 1690., országlásunknak, a rómainak harminczkettedik, a magyarnak harminczötödik, a csehnek harminczne-gyedik esztendejében. Leopold. Gróf Strattmann. T. H. A császári királyi felség saját parancsolatjára: Werdenberg.“ [1]).

Szintén 1690. április 6-án Leopold az ippeki patriarchához Csernovics Arzénhez, kinek székhelye Albániában volt, [2]) e felhívást intézte: „Bejelentették nekünk, mennyire viseled sziveden a keresztyén ügy boldogulását, mit hogy jelesen tanúsítottál, hívünknek, az ott (Albániában s a Balkánnál) működött Piccolomini tábornoknak kezére járván, nem megelégedés nélkül értjük. Ugyanazt jövendőre is ígérjük magunknak különös hűségedtől és buzgalmadtól, kivált pedig Isten iránti hódolatos tiszteletedtől, nem kételkedvén, hogy azon tekintélyhez képest, melylyel ama részek népeinél, főleg pedig az albániaiak és ráczok közt birsz, erősen fogsz közreműködni, hogy miután Isten ily jó alkalmat nyújt hozzá, a török jármot, mely alatt eddig nyomorúságosán nyögtek, kiüssék, és fegyvereinkkel egyesülve, az otomános

[1]) *Kercaelich, notitiae praeliminares,* 434. 1.

[2]) Ippek a-Bistricza vizénél fekszik, Skodra és Anti vári között.

vad zsarnokságának mindenképen elnyomására s eloltására segédül legyenek“ [1]).

Tudjuk, mily csúfos véget vőn az 1690-diki hadjárat; tudjuk, hogy nemcsak egyetlenegy tartomány sem szabadhatott fel a kiáltványban említettek közül, hanem hogy Nándorfehérvárat is visszafoglalták a törökök. Alig kelt a felebbi oklevél, midőn az ippeki patriarcha, kibe főfő reményét veté czélzatának foganatosítására az udvar, a helyett hogy a császári hadaknak segédére lehetett volna, odahagyván mindjárt a hadjárat elején Albániát s belső Szerbiát, harminczhét ezer családdal — mint szerb íróknál olvassuk — jött a Szávához, segédért s befogadásért névszerint a Szerémségbe, folyamodni; helyét az ippeki patriarchai széken a törökökkel tartó Karadzsa Jován foglalván el.

Leopold kegyesen fogadta őket, mint kik a közös ügy szolgálatában váltak hazátlanokká, s kik, noha a jelen hadjáratban kudarezot vallottak, vitéz karokkal fogják a végeket oltalmazhatni, s neki nemcsak a törökök, hanem az imént újból erőre kapott Tököli ellen is segédet nyújthatni. E remény fejébe Diakovics Ézsaiás jenei püspököt és Szerémben egy szerb monostor igazgatóját, ki neki a jövevények köszönetét, hogy őket szárnyai alá vévé, és szolgálatárai hűséges felajánlásukat béjelentette, 1690. augustus 21-én e levéllel bocsátotta vissza:

[1]) *Nikolica Izidor*, *Offenez Schreiben an den Patriarchen Jozeph* r. *Bajacsics,* Zombor, 1860.

„Leopold, sat. Csernovics Arzénnek, a keleti egyház görög szertartását követő ráczok érsekének, s a mondott görög szertartás és rácz nemzet püspökeinek, ágy valamennyi más egyházi és világi státusainak, kapitányainak, alkapitányainak, és összes községének Görögországban, Bolgárországban, Rácz országban Herczegovinában, Dalmátországban, Podgoriában,[1]) Jenopoliában[2]) s a többi kapcsolt helyekben; és minden másoknak is, bárkik jelen levelünket olvasni, megtekinteni és hallani fogják, császári királyi kedvezésünket és minden jót. —Nemcsak azon könyörgő levélből, melyet mindnyájatok nevében a hozzánk küldött jenei püspök Diakovics Ézsaiás nekünk általadott, hanem szóbeli előadásából is világosabban megértettük nagykegyelmesen alázatos hálaadástokat, hogy benneteket, kiragadván a törökök vad zsarnokságának torkából, a hajdani szabadságnak visszaadtunk; s megértettük örök kötelezettségtöket, melylyel hogy akkora jótétemény nyújtásáért ti és örököseitek nekünk le vagytok kötelezve, bevalljátok tartozástokhoz képest, de nekünk egyszersmind annálnagyobb megelégédésére, mert vetvén magatokat jogunk megismerésével, kedvezésünk és kegyelmességünk ölébe, mint uratok és törvényes

[1]) Podgoria, Károlyváros környéke Horvátországban, hol még I. Ferdinánd idejében s a felebb említett 1595-diki veszedelem után a császári hadvezérek által számos szerb család letelepítetett. Hasonló történt szintakkor a varasdi generalatban is.

[2]) Jenopolia nem egyéb mint Jenó és környéke, melyet imént Brankovics, most pedig püspöke, némi állam képében tüntettek fel.

királytokéba, dicséretes lelki erővel kinyilatkoztatjátok, hogy ezentúl oltalmunk árnyékában élnetek, halnotok kell. Mely előttünk igen kedves nyilatkozástok és magatartástok tekintetéből, benneteket összesen és egyenkint császári királyi gyámságunk alá legkegyelmesebben nemannyira veszünk, mint atyailag arra intünk,hogy ezen dicséretes szándékot magatokban megerősítsétek, fiaitokba mélyen beoltsátok, s minden alkalommal valóságos tanutételekkel mindinkább nyilvánítsátok^ hogy tehát fogjatok fegyvert a keresztyén név legdühösebb ellensége s tinnenmagatok üldözője ellen, a mi felsöségünk s a mi hadvezéreink igazgatása alatt, s a r&jtatok eleddig gonoszúl és kegyetlenül ejtett sérelmeket, csapásokat és nyomorúságokat hárítsátok el magatoktól. Viszont, hogy a mi birodalmunk és uralmunk szelídségét és édességét mindjárt a küszöbnél érezzétek, kérelmeiteknek velünk született kegyeletből engedve,legkegyelmesebben elhatároztuk, hogy a keleti egyházbeli görög szertartásu ráczok szokásához képest, magatokat az ó naptárhoz szabadon tarthassátok, és hogy benneteket, valamint eddig úgy ezentúl is az egyházi s világi rendek egyiránt semmiféle alkalmatlansággal ne illessenek. Szabadjon továbbá magatok között és magatoktól rácz nemzetbeli és nyelvű érsekül azt tennetek, kit az egyházi és világi rend egymás közt választand; és ezen érsektöknek szabadságában álljon valamennyi görög szertartásu keleti egyházakról intézkedni, püspököket felszentelni, a monostorbeli papokat rendezni, templo-

mokat, a hol szükséges, saját hatalmából [1]) építetni, városokba és falvakba rácz papokat helyezni; szóval: mint eddigien, elöljárója lehessen a görög szertartásu egyházaknak s ezen hitvallású egész községnek, és saját egyházi hatalmánál s az elődeink, Magyarország dicsöült néhai királyai által nektek engedményezett kiváltságok erejénél fogva egész Görögországban, Rácz-, Bolgár-, Dalmát-, Bosnyákországokban, Jenopoliában és Herczegovinában, nemkülönben Magyar- és Horvátországokban, Moesiában és Illirországban, hol jelenleg léteznek, s a mennyire és a meddig nekünk öszvesen és egyenkint hívek és engedelmesek lesznek, — intézkedési hatalommal bírjon. Továbbá, az egyházi rendnek,tudnillik: az érsek, a püspökök, a szerzetesek, s a görög szertartásu mindennemű papoknak maradjon meg szabadságuk a monostorokban és templomokban úgy intézkedni, hogy mondott monostoraitokban, templomaitokban és lakaitokban erőszakot senki se követhessen el; hanem a tizedekre, adózásokra és kvártélyokra nézve arégi kiváltságoknak örvendhessenek. Ne is legyen kivülünk semmiféle világinak hatalma, valakit az egyházi rendből letartóztatni vagy fogságra vetni, hanem az érseket illesse, a bűntettet elkövető, tőle függő ilyes egyháziakat az egyházi s eánoni jog alapján büntetésre vonni. Nem-

[1]) „Propria facultate“. *Novakovics,* Ralcs históriájának kiadója, 8 a *„Kurzgefasste Abhandlung über die Verdienste und Schicksale der serbischen Nation“'* sat. Újvidék és Nándorfehérvár 1791., szerzője,e szavakat „aus eigenen Mitteln“-nel adja németül, mit talán itt nem jelentenek.

különben adományozzuk és megerősítjük a görög szertartású templomokat, monostorokat, s az ezekhez tartozó, úgy az érseket és püspököket illető, elődeink adományozásához képest birtoklandó, bárminémű jószágokat; a mely templomokat pedig a keresztyén név ellensége, a török, elvett tőletek, azokra nézve is meghagytuk, hogy viszafoglalásuk után kezeitekbe adassanak ismét. Végre, azt sem fogjuk tűrni, hogy érsektöket vagy püspökeiteket, midőn, — úgy kívánván a szükség — a monostorokat és egyházakat városokban vagy falvakban látogatják, vagy midőn a plébánosokat és községet oktatják, bárki, akár egyházi akár világi legyen, bántalommal illesse. És hogy ti ezen bőkezű legkegyelmesebb engedményünkre magatokat minden buzgalommal és erővel méltókká fogjátok tenni;hogy engedelmes hüségtöket folytonosan csorba nélkül, minden szélvész ellenére, fenn fogjátok tartani, azt részünkről erősen hiszszük. Kik egyébiránt nektek öszvesen és egyenkint császári királyi kedvezésünket legkegyelmesebben megerősítjük. Kelt Bécs városunkban augustus 21-dikén 1690-ben, országlásunknak, a rómainak harminczharmadik, a magyarországinak harminczhatodik, a csehországinak harmincznegyedik esztendejében. Leopold. GrófSrattmann. T. H. A császári királyi felség saját parancsolatjára Werdenberg I. A.“ [1])

A császári hadak parancsnokai, kik a jövevényeket a kormányuk alatt volt végekbe egyelőre beszállí-

[1]) *Kercselich* az id. h. 485. 1.

tották, a császári belső kanczellária ezen kiadványához tartották magokat; de hogy az ország belsejébe szállíthassanak, —mert akatonai s a kamarai tisztviselők közülök számosakat, kivált erősségekben és városokban készültek letelepíteni,— Leopold, 1690-ben december 11-dikén magyar királyi kanczellariája által a következő oklevelet adatta ki:

„Mi, Leopold, sat. Híveinknek öszvesen és külön egyenkint, a főpap, báró, mágnás és nemes uraknak, nemkülönben valamennyi megye fő- és alispánjainak; úgy városaink és más mezővárosok s falvak biráinak, polgármestereinek és igazgatóinak; továbbá akármely erősségeink parancsnokainak, fő- és alkapitányainak, és más, bármily állapotú, fokú, rangú, s mind katonai mind kamarai hivatalu embereknek, kik mondott országainkban, t. i. Magyar-, Dalmát-, Horvát-, Tót-, Szerb-, Rácz-, Bolgár-, Bosnyákországokban, s a hozzájok kapcsolt részekben, úgymint Herczegovinában, Jenopoliában és Podgoriában, bárhol léteznek és tartózkodnak, s jelen levelünket látják, olvassák vagy olvasni hallják, üdvezletünket és kedvezésünket. Miután mi a tiszteletes, ahítatos, nekünk kedves Csernovics Arzénnek, a keleti egyházbeli görög szertartásit ráczok érsekének, továbbá a püspököknek, s más egyházi és világi rendeknek, kapitányoknak, alkapitányoknak, végre a rácz nemzetbeli, —Görög-, Bolgár-, Ráczországokban, Herczegovinában, Dalmátországban, Podgoriában, Jenopoliában, s a mondottakhoz kapcsolt más helyeken tartózkodó görög szertartású

egész községnek, kik tudnillik a törökök vad zsarnokságának torkából kiragadva, magokat és öszves utódaikat jogunk, az ő törvényes urok és királyuk joga alá, és kedvezésünk s kegyelmességünk ölébe vetvén, dicséretes lelki erővel kinyilatkoztatták, hogy ezentúl oltalmunk árnyéka alatt akarnak élni s halni: jónak láttuk, nemcsak bizonyos kiváltságokat, szabadságokat és mentességeket, a most folyó alábbirt év augustus havának huszonegyedik napján, saját kezünk aláírásával kelt kegyelmes oklevelünk erejénél fogva engedélyezni és megadni, hanem őket mindnyájokat, öszves háznépeikkel, vagyonukkal, javaikkal és értékeikkel királyi oltalmunk és különös gyámságunk s pártfogásunk alá venni, sőt a ti oltalmatokra, védelmetekre és különös pártfogástokra is bízni. Ennélfogva néktek, felebb említett mindnyájatoknak ezzel erősen parancsolva meghagyjuk: miszerint mostantól jövendőre, a felebb elősorolt érseket, püspököket, és az említett keleti egyházbeli görög szertartásu minden egyéb, egyházi és világi, bármely rendű és állapotú embereket egész háznépökkel s öszves vagyonukkal és értékökkel említett kiváltságaikban, szabadságaikban és mentességeikben, melyek felebb előhozott kegyelmes oklevelünkben bővebben fel vannak jegyezve és kifejezve, minden erőszakos támadók, rendbontók és kártevők ellen, helyettünk és képünkben oltalmazni, védelmezni és megőrizni, azokban őket mind tinnenmagatok megtartani mind mások által megtartatni: végre őket az előrebocsátott, nekik a felebbírt módon

legkegyelmesebben nyújtott kedvezésünkkel élniök, azt élvezniök és használniok hagyni; irántok minden segéddel és támogatással lenni; számukra menedéklevélről, különösen pedig arról is gondoskodni, hogy a felebb említett érseknek néha-néha továbbszállítási eszközök is adassanak: mindenképen tartozzatok és köteleztessetek; királyi hatalmunk e részben teljesen lévén néktek engedményezve és megadva. Máskép ne cselekedjetek. Jelen levelünket, elolvasása után, adjátok vissza az előmutatónak. Kelt Bécs városunkban, december tizenegyedik napján, az Úrnak ezerhatszáz kilenczvenedik, országlásunknak, a rómainak harminczharmadik, a magyarországinak és a többieknek harminczhatodik, a csehországinak pedig harminczötödik évében. Leopold. Jakun Balázs, tinniniai püspök. Maholányi János.“ [1])

Ezen oklevél alapján, a szükséges menedéklevéllel s részben továbbszállitási eszközökkel is ellátva, Csernovics Arzén népéből több-több csapat Aradonj Szegeden, Pécsett, Mohácson, Székesfehérvárott, Budán, Szentendrén, Egerben, Nagyváradon, Esztergomban, Komáromban, Győrött sat. szállást talált; s kérelmökre az idézett kiváltságlevél 1691. augustus 20-kán a magyar királyi kanczellária által is kiadatott, hogy az ország hatóságai kevésbé tiltakozhassanak ellene; beletétetvén még, kétségkívül ma-

[1]) *Dissertatio de ¡¡ente Serbica perperam Rasciana dicta, cum appendice privilegiorum.* s. *I.* 1790. 89—48. 1.

goknak a folyamodóknak s különösen a patriarchának kérelmére a következő sorok:

„Azon is leszünk a lehetőségig mindenképen, hogy diadalmas fegyvereinkkel a többször mondott rácz népet az általuk előbb birtokolt földterületekbe vagy lakhelyekbe minél hamarább újból beiktathassuk; és akarjuk, hogy saját magistrátusának felügyelete alatt ezen rácz nemzet megmaradhasson, és a felségünktől neki kegyelmesen adományozott kiváltságoknak és szokásainak bolygatás nélkül örvendhessen. Ezenfelül hozzájárulunk ahhoz is, hogy azon esetre, ha a görög szertartásnak közül valaki gyermekek és rokonok hátrahagyása nélkül hal meg, öszves vagyona az érsekre és az egyházra, — nemkülönben, ha az érsek és valamelyik püspök halálozik meg, akkor ezeknek összes hagyatékuk az érsekségre szálljon. Végre, hogy valamennyien érseköktől, mint egyházi fejőktől, mind vallási mind világi ügyekben függjenek, legkegyelmesebben akarjuk és parancsoljuk.“!) —

Láttuk felebb, hogy az 1481: 3, 4. törvényczikkelyek a beköltözködött szerbeket csak nehány évre mentik fel a tized fizetése alól. Egy tuczat év múlva sokan úgy vélekedtek, hogy ama „nehány esztendő“ már lepergett, s emiatt szükségesnek látszott az 1495: 45. tcz., mely előre bocsátván, hogy a tizedek „Krisztus híveitől, s nem schismatikusoktól, kivált pedig nem azoktól, kik a királyi felség, a vajdák, bánok és más végbeli tisztek felhívására és biztosítására

[1]) *Ugyanotd* 48. 1.

laknak ama helyekben, szoktak szedetni," rendelé:

„hogy mostantól kezdve a keresztyéneknek bármely fekvő birtokaikban lakozó ráczoktól, rusznyákoktól, oláhoktól és más schismatikusoktól semmiféle tizedeket se kell szedni."

Várday Pál kalocsai érsek mindemellett már a következett évben kieszközölte, hogy Ulászló megbízásából Som Jósa, temesi gróf és az alsó részek főkapitánya, Csongrád, Bács, Bodrog és Szerém megyék fő- és alispánait odautasítá, miszerint „azokat, kik vagy a rácz szertartás ürügye vagy más szín alatt, a tizedfizetés alól felmentettek gyanánt kívánnak tartatni", ezen fizetésre birság s egyéb alkalmas eszközök által is kényszerítsék, ök aszerint cselekedtek; s midőn Brankovics János deszpót emiatt panaszt emelt, Várday neki válaszul adá: „Igen is, mi az egyházunkat illető igazságos tizedeket méltóságodtól és másoktól követeltük s most is követeljük; s mi ugyan, ha kitelik tőlünk, egyházunk jogait sem méltóságod sem senki más által nem engedjük bitoroltatni vagy elszaggattatni. Mert, miután Isten maga keresztyénné tette ezen országot, és nem schismatikussá: bizony,nem áll méltóságod hatalmában belőle serviait csinálni."

Hasonló nézetben lehettek még Leopold felebbi oklevele után is a magyarországi püspökök, kik a megyéikben letelepedett jövevényeket a tizedfizetés azon kötelezettsége alá vonták, mely alatt többi híveik állottak; s kik egyúttal térítgetéshez is látván, a polgári hatóságok által annyival inkább nem hábo-

rítattak eljárásukban, mert az új szerb telepek az udvari hadi tanács s az ezen tanács által kinevezett tisztek, — hadi ügyekben az alvajda, egyebekben egyéb biztosok alatt állván (ez volt a kenézeken kiviil az oklevélben érintett proprius magistratus): kivált a megyék és városok által idegen elemekül tekintettek.

A városokban inkább iparűzők és kalmárok telepedvén le, itt hamarabb beolvadtak a községbe, s már nehány év múlva több helyütt, mind a külső mind a belső tanácsban szerbeket találunk. De azok, kik falvakban, pusztákon voltak elszórva, kiknek színe nyárról nyárra a császári hadak táborába rendeltetett, földmívelésben járván el vagy rakonczátlankodásra adván magát — mint több megye panaszlá — a maradék, — ezek, mondom, folytonos súrlódásban állottak az illető hatóságokkal.

A dolgok ez állásában 1694. tavaszszal a patriarcha s a szerb militia alvajdája Monaszterly János Bécsbe hivattak, hol május 11-én a hadi tanács nekik ismételve „a császári királyi felség világos és feltétlen elhatározását tudtokra adta, melynél fogva a rácz fajt, mind nemes Magyarországnak mind magoknak a ráczoknak is érdekében, a Duna és Tisza közt fekvő, s nekik annak rende szerint átadandó részekbe kell átszállítani. Miután tehát ő felségének ezen kegyelmes elhatározását nem lehet sem megváltoztatni sem elhalasztani: szükséges a költözködés módját és idejét azonnal megállapítani, mely költözésre a rácz nemzet annál hajlandóbb leszen, mennél

termékenyebb és terjedelmesebb azon föld, mely neki általadatik, s mely mind lakásra mind mezei gazdálkodásra igen alkalmatos. Ehhezképest nincsen kétség, hogy érsek és alvajda urak gróf Heissler Donát. föhadi biztossal haladék nélkül fogják az átszállítás módját és idejét meghatározni, s ezen általesvén, intézkedni, miszerint a rácz faj a neki átadandó helyekbe sietséggel és jó rendben költözvén, eddig dicséretesen tanúsított hűségét ezentúl is ingatlanul folytassa s ezáltal érdemelje, hogy ő császári királyi felségétől még nagyobb és bőségesebb jutalmat nyerjen.“

Csernovics és Monaszterly úgy vélekedtek, hogy földieiket jobb volna a Kúnságba, s a szlavóniai részekbe és kivált az úgynevezett Kis-Oláhországba szállítani; de a hadi tanács nekik május 31-én értésül adta, „hogy ö felségének szolgálata a költözködést a mondott helyekre haladék nélkül követeli. Minek eszközlésére megengedtetik ugyan, hogy a termést mostani lakhelyeiken még begyüjthessék, de választaniok kell bizonyos számú küldötteket, kik a nekik átadandó helyeket és földterületeket azonnal kézhez vegyék, épületekkel ellássák, s a lakásokat úgy alkalmazzák, hogy aratás után jövő octoberben'a rácz faj egész községe minden bizonnyal átköltözködhessék s ott alkalmas lakásokat találhasson; mi végre Heissler fő hadi biztosnak meghagyatott, hogy albiztosai által elégséges szállásokat kijelelvén, a ráczokat odavezéreltesse s ama szállásokat nekik emberei által átadassa. Az érsek s az alvajda folyamodására kegyel-

mesen megengedi a felség, hogy az ekkép átszállított, és eddigi hűségében megmaradandó rácz nemzet csak ö császári királyi felségének legyen alávetve, s mind a megyei mind a földesúri függőségtől ment maradjon; valamint abbeli kérelmükre is kegyelmesen hajlandó, *hogy azon esetre, ha a ráczoknak előbb lakásul szolgált földön Isten kegyelméből béke és biztosság meg' helyre leszen állítva,ősi lakföldeikbe visszaiktattassanak,.* ama csalhatlan remény fejébe, hogy a többször mondott ráczok magokat hű alattvalóknak fogják bebizonyítani, és a közjó előmozdítására s az ellenség törekvéseinek visszautasítására buzgalommal és hatalmasan fognak közreműködni.“[1])

Így nyert szállásokat nemugyan az öszves rácz: község, mint Leopold akará vala, mert a szerémiek s az utóbb dunai végeknek czímzett telepek, valamint több városnak szerb continensei vonakodtak helyeikből kimozdulni, — de tömegesebben nyert szállást még is annak tetemes része Bodrogban, Csongrádban, Zarándban, Aradban, Csanádban; hol a százados török járom alatt sivataggá lett a különben oly áldott föld, s hol most ezen új telepek, 1716-ig a még mindig török kézben volt temesi bánsággal szemben, de még aztán is nehány évtizeden át, az úgynevezett tiszai és marosparti végeket képezték; súrlódásban itt is mind a katholikus clerussal, mely tölök a tizedeket követelte, mind azon megyékkel, melyekbe a szerb katonai helyek beczövekeltettek.

[1]) *Serbskii Ljetopis,* 1841-iki folyamat, I. 137—145.11.

Ily viszonyok között, alig bocsátattak ki a többször említett oklevelek, midőn a patriarchának már óka volt panaszt panaszra halmoznia Leopoldnál, „miszerint, noha ő ezelőtt nem sok évvel, tudnillik a keresztyén név esküt ellensége ellen még most is lángoló jelen háború közben, arra adta magát, hogy a barbár szolgaságban régóta nyögő rácz népekkel egyetemben az otomán zsarnokság jármát kiüsse; s noha ők e végre nemcsak magokat és utódaikat Leopold, mint törvényes királyuk jogának, kedvezésének és császári kegyelmességének alávetették, hanem, odahagyván törökbirodalombeli lakhelyeiket, elvetvén javaikat és vagyonukat, szülőföldükből száműzetve és Magyarország határain belül helyezve, hogy az iszonyatos ellenségen kegyetlenségeért inkább boszút állhassanak, kinyilatkoztatták, miszerint Leopold oltalmának árnyéka alatt akarnak élni, halni; s noha ö, az érsek, ezen nem megvetendő, erényes és nemeslelkü tette által Leopoldtól kegyes engedményeket és kiváltság leveleket, kivált az 1691-ben keltet s az abban foglalt mentességeket és előjogokat nyerte, melyekhez képest nemcsak az ö, az érsek, régi jogköre és a rácz nép hitvallása biztosítatnak s fentartatnak, hanem egyszersmind az egyházi igazgatás teljes szabadsága, de sőt világi dolgokban is bármily terhek és járandóságok különösen pedig a tizedek alóli mentesség nekik engedményezettnek felismerszik: még is találkoznak az országnak mind egyházi mind világi lakosai között olyasok, kik őt, az érseket, és a szerb népet,

hol hitvallásuk ősi gyakorlatában zavarni, hol az egyházi igazgatásban akadályozni, hol végre illetéktelen tizedfizetésre kényszeríteni megkísérlik.“

Leopold e kérelemhez képest 1695. martius 4-én újabb oklevelet adatott ki a magyar királyi kanczellária által, mely névszerint az esztergomi és kalocsai érsekeknek, a nádornak, az országbírónak, a bánnak, a királyi személynöknek, s a pozsonyi és szepesi kamaráknak is szólott, s melyhez képest:

„tekintetbe vévén a rácz népnek a keresztyénség közös ellensége ellen nemesen irányzott és bő véröntással tanúsított hűséges szolgálatait; és állandó hódolatukkal magát jövendőre is biztatván (további kegyelmes intézkedéséig és az idők forgásához képest teendő rendelkezéséig), kegyelmesen meghagyta: hogy mind a nevezett érseknek hajdani méltósága s hatalma a szertartásabeli püspököket előléptetni (miután ez öt jogosan és ama szertartás szokásához képest illetné) épen maradjon; mind az általa tett püspökök, névszerint pedig Diakovics Ézsaiás, temesvári és jenei, s a krusedoli kolostor archimandritája; Metoviach István károly városi és zrinopoli; Drobnyak Jeftimias, szegedi; Popovics Jeftimias, budai és fehérvári; Tetovacs Jeftimias, mohácsi és szigeti; Stibicza Spiridion, verseczi; és Benianin Jefrem, váradi és egri tiszteletes püspökök (kiket tudnillik ő, Leopold, jelen levél erejénél fogva kegyelmesen megengedendőknek és eltűrendőknek vélt) a nekik kijelelt kerületekben, hol tudnillik a török szolgaság jármából az

ő, Leopold, engedelmességébe átment rácz vagy szerb népből illetékes számú családok, az udvari ‚hadi' tanács akaratából letelepedtek s magokat elhelyezték, vallási tiszteikben háborítás nélkül eljárhassanak, a vétkeseket javíthassák s illetőleg büntethessék, a stólákat s a szertartásuknál és régi szokásnál fogva őket illető egyházi jövedelmeket szedhessék, s hivatalukban (mindazáltal főpapjaink s a római-katholikus egyház rövidsége nélkül) eljárhassanak; hogy végre az erősségekbe, mezővárosokba, végekbe és általában a birodalomba, tudnillik az udvari hadi tanács megbízásából nekik engedményezett helyekbe bárhol be szállított öszves nép, szertartása és hitvallása szabad gyakorlatának, minden félelem, veszély, testi vagy értéki rövidség nélkül örvendhessen, és a hajdani, már régente, Mátyás király ötödik decretumának harmadik, és Ulászló király második decretumának utolsó czikkelye által nekik megengedett tizedmentességet használhassa és élvezhesse; mely tizedeket ugyan is, ellen nem állván a főpapok és kamarai tisztviselők által elögördített akadályok, a saját szertartásabeli püspökök élelmezésére és jövedelemmel ellátására fordíthassa a nép." [1])

V.

1699-ben megköttetett a karloviczi béke, s ezzel egyelőre füstbe mentek mindazon tervek, melyeket

[1]) *Ugyanott,* 51—59. 11.

tíz évvel előbb a szerb tartományok elfoglalása iránt avatottak avatatlanok koholtak vala; füstbe ment a bennszületett s a bevándorlott szerbek által egyiránt vallásosan ápolt remény, ama tartományokba meg' visszahelyeztetniök mint hónaikba.

E remény eloszlását, s a végképeni letelepedés szándékát a patriarcha, ki még imént 1698. február. 17-én magát a sziracsi urodalomba olykép iktattatta be, *„hogy azt ö* és *utódai addig birtokolhassák*, *míg az érsek elöbbeni lakhelye, Ippek, 6felsége diadalmas fegyverei által rövidnap visszafoglaltatik“,* ama szándékát, mondom, azzal tanúsította, hogy harminczнyolcz ezer forintot kölcsönözvén az udvari kamarának, ez, 1702. october 15-én, ama kölcsönért a már korábban szerzettek mellé beirt újabb jószágokkal gazdagította a patriarchátust; és tanúsította azáltal is, hogy Rákóczi több rendbeli felhivásait a szerb fegyvereknek a magyarokkali egyesítése iránt, visszautasítván, a leveleket eredetieikben felküldte az udvarnak, híveit pedig a császári ügy szolgálatára ismételve intette, *y*

Ennek következésében I. József, midőn a patriarcha a Leopold által a magyar udvari kanczellaria utján kibocsátott háromrendbeli szabaditéklevélnek megerősítéséért esedezett, 1706. augustus 7-én bennsö kanczellariájának, 1706. september 29-én pedig a magyarnak orgánuma által

„tekintetbe vévén a ráczok patriarchájának és érsekének Csernovicsnak, valamint a rácz fajnak

vagy népnek, az uralkodó ausztriai ház érdekében szerzett jeles érdemeit, midőn tudnillik a mondott faj vagy nemzet minden viszonyok között, az iszonyatos ellenséggel, a törökkel folyt háborúk, s a nehány elidegenedett magyar által előidézett jelen belmozgalmak és zavargások és többféle visszás eseményekkel járt zivatarok közben hűségét csorbítatlanul megőrizvén, az engedelmesség és hódolat különös buzgalmát készséges segéd és a közterheknek vonakodás nélküli viselése által kitüntette és tanúsította, s hogy hasonló hűséggel és készséggel ezentúl is kitüntetni és tanúsítani fogja, ígéri“,

ama kiváltságleveleket megerősítette s az érseket és a rácz népet egyszersmind biztosította,

„hogy többi alázatos kérelmeik iránt, melyek mostanság Magyarország jelen zavaros állapota miatt nem könnyen megfejthetök: felhajnalván az ország csendessége, szintén hajlandó lesz intézkedni, és azokat, mennyiben az ö, a király, szolgálatával ' és az ország törvényeivel nem ellenkeznek, kegyelmesen megadni“,

„fenntartván magunknak — mondja berekesztőleg az oklevél — a teljes szabadságot, akkor, midőn Isten segédével s a mondott ráczok és más hü jobbágyaink közreműködésével Magyarországunknak s vele határos tartományainknak az óhajtott nyugalom vissza fogott adatni, ezen mentességeket, előjogokat és szabaditékokat bővebben kimagyarázni és az idők minőségéhez képest jobb formába szerkeszteni, egyszers-

mind a rácz nép iránti hajlamunkat inkább kitüntetni; valamint ez tudnillik a mi, úgy országaink és tartományaink s a mondott szerb vagy rácz nép hasznát és javát előmozdítónak fog mutatkozni..... József. Gróf Illésházy Miklós. HunyadyLászló“ [1]).

Mik lettek legyen a patriarch a s a szerb nép azon kérelmei, melyeknek meghallgatását „mennyiben az ország törvényeivel nem ellenkeznek“ József későbbre halasztotta, kiviláglik Diakovics Ézsaiásnak, ki a Rákócziféle mozgalmak miatt püspöki székét Jenőről a császáriak kezében volt erős Aradba áttette, — azon folyamodásából, melyet, mint az időközben meghalálozott Csernovics Arzénnek a metropolitaságban utóda, és császári tanácsos, 1708. január 4-én nyújtott be a királynak.

E folyamodásnak pontjai, főbb vonásaikban:

a) miután Leopold császárnak már 1694-ben az volt nézete és akarata, hogy a rácz nemzet számára külön földterületet kellene kivágni; s miután ennek foganatosítása akkor elmaradt, gondoskodjék eziránt most az uralkodó felség;

b) minden jószágai az ő, Diakovics, érsekségének, tudnillik a krusedoli metropolisnak (melytől valamennyi jelen és leendő püspökök s a császári királyi tartományokban levő egész nemzet, addig míg József diadalmas fegyverei az ippeki patriarchai széket visszafoglalandjak, kell hogy függjenek),ezen jószágok s

[1]) *Ugyanott,* 59. 1.

az ő összes vagyona, valamint utódaié csorbítatlanul az érsekséget illessék; az ö hitvallásuk »épen öly háborítatlanul hagyassák, papjaik által épen oly függetlenül igazgattassék, mint a római-katholikusoké; népök ne kényszerítessék a római-katholikus ünnepeknek megüllésére, mert kettős ünnepek által, a vásárnapot ide sem tudva, az ő nemzetük roppant kárt szenvedvén, nem volna képes megállani;

c) ha a krusedoli metropolis az ellenség hatalmába találna esni, szabadságában álljon a metropolitának József bármely tartományában székhelyet választania, s ott is tőle függjenek a püspökök;

d) ha a metropolita, vagy bármely püspök, vagy más valamely pap a római egyházzal egyesülne, az, e cselekedete miatt hivatalától tényleg megosztottnak tekintessék, más választatván helyébe;

e) a rácz hadi tisztek és katonák, a béke helyreállásakor tartsák meg rángjokát, s hogy parasztságra ne süllyedjenek, történjék a szükséges intézkedés ellátásuk iránt;

f) a rácz nemzetnek mind nemesei mind polgárai a megyékben és királyi városokban azonkép lássák elömenetelöket mint a németek és magyarok; s a közgyűlésekben és a tanácsnál, hitvallásuk szabad gyakorlata mellett, széltiben alkalmaztassanak;

g) ha valamely helység rácz lakosai földesurokkal szerződésre lépnének, tartassanak meg a szerződési pontok élvezetében;

h) Magyarország s a hozzákapcsolt részek dietá-

ira a rácz nemzet is, legalább főpapjainak és bárói-nak személyében hívassék meg, s ott széke és szavazata legyen; „most, midőn annyi ezer lélekre menő népünk — mondja a folyamodás — Magyar-országban s a hozzákapcsolt részekben már megálla-pítatott, esedezünk alázatosan: hogy nekünk, külön-ben is már regnicoláknak, hogy névszerint mind az egyházi mind a világi rendnek, hivatala illetékéhez képest, az ország bármely diétáiban szék engedmé-nyeztessék örökre, miszerint kiváltságainkra s ott előfordulandó jogainkra felügyelhessünk“;

i) mondassák ki országgyűlésileg vallásuk szabad gyakorlata Magyarországban s a kapcsolt részekben; és engedtessék meg, hogy magok között, egyháziak és világiak, szokásukhoz képest szabad gyűlést tart-hassanak, valahányszor a szükség kívánja;

j) népök hadd örvendhessen a tizedfizetés alóli mentességnek a hazai törvények s az ő kiváltságaik értelmében;

k) ezen kiváltságok, melyek 1690. április 6-án és augustus 21-én a bennsö kanczellária, — 1690. december 11-dikén, 1691. augustus 20-án, s 1695. martius 4-én a magyar udvari kanczellária, — 1695. september 10-én az udvari kamara által adattak ki, fogadtassanak el országgyűlésileg, s iktattassanak azokkal együtt, melyeket még nyerendenek, tör-vénybe minden záradék nélkül[1]). —

[1]) *Keresetiek* az id. h. 437.1.

Az 1708-ban Pozsonyban megkísérlett országgyűlés, mely elébe Diakovics a közlött tizenegy pontot terjesztetni kérte, s melyhez, mint Józsefnek irja: „a szerémi és bácsi kerületek egyeteméből is kétkét egyént bízott meg a követséggel (eo destinavimus)“, — a pestis s a szövetséges magyar rendek mozgalmainak következésében csakhamar szétment; s a Károly alatt tartott három rendbeli alkotó országgyűlés a szerbek ügyével közvetlenül nem foglalkodott. Szabaditékaikat azonban, melyeket „Popovics Yincze keleti egyházbeli görög szertartásu metropolita és érsek, mind a maga, mind az egész rácz faj és szerviai nép neveikben és személyeikben benyújtott“, — III. Károly is fenntartotta, s előbb ugyan bennsö kanczelláriája utján 1713. augustus 2-án; utóbb pedig, 1713. october 8-án, a magyar udvari kanczellária közbenjöttével, testvérének, Józsefnek, megerősítő szabaditék levelét „valamennyi foglalatjaira, záradékaira és czikkelyeire nézve, annyiban, mennyiben ama szabaditéklevél annak rende szerint adatott ki, s a benne foglaltak valóságától erőt nyer“ részéről is megerősítette, „mások jogának fentartásával.“ Két évvel utóbb pedig — 1715. április 10-én — Józsefnek „fentartván magunknak“-féle záradékát és saját magáét, külön oklevélben oda magyarázta: „hogy tudnillik ezen kiváltságoknak addig kell csorbítatlanul fennállaniok, s élvezőtökben a mondott nemzet bolygatás nélkül addig megtartandó, meddig az — s erre nézve bíztunk, bízunk is benne — irántunk és felséges házunk iránt

tartozó hűségében, hódolatában és engedelmességében meg fog maradni.“

Következett az 1716-diki diadalmas török háború, melyben a temesi bánságon kívül még Nándorfehérvár, Végszendrő, Szabács sat. is visszafoglaltatott; s melynek következésében a metropolita 1724-ben székhelyét Krusedolból ismét Szerbiába, Nándorfehérvárra, áttette.

Következett az 1735-diki alföldi, különösen békésmegyei pórlázadás, melynek fejei első sorban szerbek voltak, de melynek eloltása után, a keleti egyház s a szerb telepek III. Károlyt nem tapasztalták tölök elidegeniiltnek, mivel a közülök alakított határörzö zászlóaljak szintekkor lényeges szolgálatokat tettének neki Olaszországban.

Következett az 1736-diki szerencsétlen török hadviselés, mely közben az ippeki metropolita Joannovics Arzén, elődének, Csernovicsnak, példájára, a belső szerb tartományokat, névszerint Albániát a Porta ellen fellázítani törekedett; szerencsétlenül, mert a törökök a felkelt arnótok közül számosakat levágván, közülök csak ezerkétszáz talált Joannovicscsal együtt menhelyet Szerémben.

Következett az 1739-diki békekötés, melyben Nándorfehérvár török felsőség alá adatván, az érsekség onnan ismét Szerémbe áttétetett, csak hogy már nem többé Krusedolba, hanem Karloviczba, hol is a bevándorlóit Joannovics váltá fel Popovicsot az érseki széken.

VI.

Az 1741-diki országgyűlésen a magyar Rendek első sorban az országtesttöl elvont részeknek, köztök az úgynevezett alsószlavoniai megyék, a tiszai kerület és a Marosmellék (azaz: a Báes, Bodrog, Csongrád, Arad, Csanád és Zaránd megyéktől elszakított katonai helyek), s a temesi bánság bekeblesitését sürgetvén, fájdalmasan említették a katonai felsöbbség alá helyezett szerb gyarmatoknak az ország alkotmányától eltérő külön kormányzásából származó viszszásságokat, de vallási szabaditékaik ellen nem emeltek szót.

A Dalmát-, Horvát-, és Tótországok nevében benyújtott sérelmek között az első, veszélyeztetve látván a Törökországból beköltözködött óhitüek által a katholika hitvallást, „mely egymaga létezhetik csak törvényesen a három országban“, s felemlítvén, mint gyújtották fel az óhitüek a mácsai kolostort a római egyházzal egyesült görög szertartásuak elleni dühökben, „térdenállva kéretik ö felsége, hogy a schismatieus püspökségek töröltessenek el;“ „hogy a szvidniczi püspököt illetvén az öszves görög szertartásu nép, ligy az egyesült mint a schismatikus felett az egyházi kormányjog: hagyassák meg a schismatikus metropolitának, miszerint a Dalmát-, Horvát- és Tótországokban s az illető végekben tartózkodó görög

szertartásu nép felett hatóságot ne gyakoroljon; hogy végre, a Horvát- és Tótországban s az ezeknek generalátusaiban és végeiben lakó rácz nemzetnek adott kiváltságok, mennyiben a katholikus vallásnak vagy bárki jogának rövidségére vannak, mint alattomosan belopódzottak semmisítessenek meg, annak legkegyelmesebb nyilvánítása mellett, hogy ezentúl ily esek nem fognak kiadatni, s mennyiben kiadatnának, semmisek fognak lenni.“

A királyné a magyar Rendek által felterjesztett sérelmekre adott válaszában a sürgetett bekeblesítést Ígérte; a Dalmát-, Horvát- és Tótországok részéről előadott aggodalomra nézve pedig ekkép nyilatkozott:

„ő felsége dicséri a Rendek ahítatos buzgalmát a köztök megőrzendő vallási egységre nézve, miért is megengedi, hogy az orthodox hitvallás érdekében hozott statútumaik ezen országgyűlés alkalmával is megerösítessenek, és valamint az 1723: 86. törvényczikkelyhez képest már intézkedés történt, hogy ezen országok területében csak római-katholikusok bírhassanak jószágokat: megengedi ő felsége, hogy ezen intézkedés a földesurak gazdasági tiszteire is terjesztessék ki; nem különben, a varasdi és károlyvárosi generalatusok iránt is úgy fog rendelkezni, hogy az orthodox hitvallást rövidség onnan se érhesse. A nemegyesült görög szertartásúak metropolitájának különben is a mondott országok területén semmiféle hatóság nem

fog engedtetni az érintett szertartás clerusára és népére.“ [1])

Ezen leirat értelmében és szavaival alakult meg az 1741: 46 törvényczikkely, előrebocsátatván, hogy

„a szentséges királyi felség a mily kegyelmes oly kegyeletes határozatából s a Karok és Rendek egyhangú megegyezésével és szavazatával Dalmát-, Horvát- és Tótországoknak az orthodox hitvallás érdekében és fenntartására hozott statútumai megerősítetnek.“

A magyar Rendek felebbérintett kívánságához képest hozatott az 1741: 18. törvényezikkely, melynek 3 — 6 a szerbekre nézve nagyfontosságu szakaszai rendelik: „hogy, továbbá, a Bács, Bodrog, Csongrád, Arad, Csanád és Zaránd megyékben fekvő úgynevezett katonai helyek az ország és a megyék törvényhatóságának adassanak vissza és vettessenek alá; aztán, a temesi, szerémi és alsó-szlavoniai kerületek, mihelyest csendesebb leszen a közügy állapota, szintén kebleztessenek vissza az országba és törvényha-

[1]) Ez idétt Horvátországban Kosztaniczán és Fiaskón voltak nemegyesült görög szertartású püspökök, kik az akkor igen nagy katona; végvidékben székellvén mindketten, ez okért mondhatta a leirás: hogy a metropolitának Horvátországban, értsd: a polgáriban nem fog befolyás engedtetni „Szlavónia“ „Tótország“ név alatt pedig a törvényhozás még ekkor is, csak felső Szlavóniát, értsd: Varasd, Zágráb és Körös megyéket értette, melyeknek területén nem volt óhitű püspök. Az úgynevezett alsó Szlavónia, azaz: Verőcze és Posega úgy Szerém, ekkor még nem voltak visszakeblesítve, s a metropolitának és a pakraczi püspöknek itt, illetőleg a pétervaradi ezredben és Pozsegában voltak székhelyeik.

tóságának vettessenek alá. E végre biztosokat fog nevezni a királyi felség; és ezen ország részéről a nádor, Szlavóniáéról pedig a dalmát-, horvát- és tótországi bán, ez országok Karaival és Rendéivel egyetemben szintén fognak biztosokat választani, kik az érintett temesi, szerémi és alsó-tótországi kerületekben, valamint más határszéli részekben, a végek szabályozására alkalmas és elégséges földet jelelendenek ki, s a végbelieknek lakásul és tisztökben-eljárásul úgy adandnak által, hogy a végekben, más adózókkal össze nem elegyedve, megállhassanak. És kihasítatván s általadatván ekkép ezen föld, a maradékot mindenre nézve és teljesen a megyék törvényhatóságának vetendik alá. Es ö királyi felsége az ország ezen részeiben fekvő megyék elébe főispánokat méltóztatandik kinevezni.“

Ezen törvényczikkely, mely a határőrző katonaságot, nevének megfelelőleg a határokhoz rendelé általtétetni; de még inkább a felebb említett 46-dik, mely, azonképen mint az 1723: 86. s az ebben idézett törvényczikkelyek, Dalmát-, Horvát- és Tótországok statútumait nem az evangélikusok, hanem első sorban az óhitüek ellenében erősítette meg, — aggodalommal tölté el a szerbeket; miért is szabaditékaik újabb megerősítése majdnem nyomon érte az országgyűlési végzést.

A királyné jogai mellett, országlásának kezdetén, küzdött hadak közt, a szerbek nem voltak utolsók. Mária Terézia ezt meghálálandó, 1743. április 24-én

bennső kanczellária-, május 18-án a magyar udvari kanczellária útján: „tekintetbe vévén: hogy Joannovics Arzén patriarcha, metropolita és érsek, az utolsó török háborúban, elődének, néhai Csernovics Arzénnek példájára, elhagyván ippeki patriarchai székét, a kormányára bizott néppel Törökországból a mi birodalmainkba átlépett, s ezen népet Magyarország szent diademájának és felséges házunknak teendő hűséges és hasznos szolgálatokra lelkesítette; a mondott rácz fajú nép pedig, hadakat vonva össze Magyar-, Horvát- és Tótországokból, és saját költségén is szerzett katonai kellékekkel jól felszerelve, a jelenleg égő háború alatt, Bajor-, Cseh- és Olaszországokban a mi, és országaink ellenségei ellen működő seregeinknél erősen és elszántan katonáskodik“:

az atyja és nagybátyja által kiadott szabaditéklleveleket

„minden foglalatjaikra, záradékaikra és czikkelyeikre nézve, annyiban, mennyiben ama szabaditéklevelek annak rende szerint adattak ki, s mennyiben a bennök foglaltak valóságától erőt nyernek“, helybenhagyta s megerősítette „mások jogának fentartásával“;

meghagyván Magyarország s a hozzákapcsolt részek Karainak és Rendéinek s bármily állású jobbágyainak, hogy a rácz és szerb népet, jogaikkal és szabadságaikkal „addig míg irántunk és felséges házunk iránti hűségökben és engedelmességökben hiba nélkül megmaradnak“ élni hagyják, s ezen jogokban „azok és olyasok ellen is megvédjék, kik a szere-

tett urunk bátyánktól 1706. september 29-én kiadott megerősítő oklevélbe iktatott záradékból: fenntartván magunknak sat. s ennek helytelen magyarázatából a mondott rácz fajnak és népnek némi alkalmatlanságokat okoznának . .. Kelt prágai királyi várunkban május havának 18. napján 1743-dik esztendőben,, országlásunknak, Magyarország, Csehország s a többiek felett, harmadik évében. Mária Terézia. Gróf Batthyány Lajos. Koller Ferencz.“ [J])

A szabaditéklevél ezen megerősítését 1747-ben az. illír udvari küldöttség felállítása követte„a szerbek kiváltságainak kezelésére'.

Az ügynek ez állásában, összejővén 1751-ben az országgyűlés, Dalmát-, Horvát- és Tótországok képviselői, sérelmeik közt első helyit panaszt emeltek ekképen: „ö felségének Dalmát-, Horvát- és Tótországokra valóban anyai kebelből kiöntött kegyelmességét hajlott nyakkal tisztelik a mondott országok Karai és Rendei, midőn az egy igaz és üdvözítő, ezen országokban mások kizárásával és nemtürésével mindig megtartott hitvallásnak további megőrzésére és gyarapítására “ az 1741: 46. törvényczikkelyben foglaltakat kimondá.

Ezen törvényczikkely foganatosítására,

„miután a vladikák vagy is az állítólagos schismatikus püspökök — az egyik ugyan Plaskóban, a másik Kosztaniczán a báni végekben, a harmadik Pakraczon Pozsegában, szokott és velők született

[1]) Lásd mindezen kiváltságleveleket a Mellékletben *B.* alatt.

kicsapongásaikkal nemcsak nem hagynak félédé sőt egyházaikat sokszorozni, kőből valókat, ¡még régi katholikus egyházak romjaiból is építeni, s ezen ürügy alatt a népet rendkívül sanyargatni, a szentségeknek a katholikusok közötti osztogatásába magokat beavatni, katholikusokat a schismához vonni, a saját fajukból valókat pedig a katholikus hitvallástól távoltartani s az ezzel már egyesülteket onnan visszahúzni, a híveknek nagy botrányára és sok ezer léleknek örök veszedelmével, meg nem szűnnek;“

„miután, továbbá, a végre, hogy a nem egyesült görög szertartásuak állítólagos patriarchájának a mondott országok területén lakó szertartásabeli clerusra és népre hatóság ne engedtessék, az volna a legjobb mód, ha a hatósága alatt álló schismatikus állítólagos püspökök onnan eltávolítatnának“:

„kérik tehát alázatosan, térden állva, ő felségét, hogy ellen nem állván a kétségkívül gonosz értesítésre jó hiszemben kiadott bármely megerősítések, a mondott plaskói, kosztaniczai és pakraczi vladikák vagy schismatikus állitólagos püspökök, onnan rögtön elmozdítassanak,“

„hogy az 1741: 46. és 1723: 85. czikkelyek a visszakeblezett veröczei, pozsegai és szerémi megyékre is törvényczikk által kiterjesztessenek,“

„s hogy végre a vlachoknak [1]) a korona, vagy a katholikus hitvallás vagy bárki jogának sértésével

*) Régiebb törvények vlach-nak nevezik a varaséi és károlyvárosi generalátusok nemegyesült görög szertartása népét.

akármiként s akárhonnan kiadott szabadítékaik, valamint az 1635: 40, 1659: 90. és 1 6 8 1 4 6 . által megsemmisítettek, úgy most is törvényczikkely által semmiseknek nyilvánítassanak, legmélyebb sóhajtások közt kéretik ö felsége.“

A királyné válasza ekkép hangzott:

„a nemegyesült görög szertartásu clerus bármely kicsapongásai orvosoltatni, s az egyesülteknek a schismához visszavonatása akadályoztatni fognak. Hogy az 1741: 46. rendelkezése a visszakeblezett három szlavóniai megyére annyiban kiterjesztessék, mennyiben ezentúl semmiféle földesúr akatholikusokat, azaz: ágostai és helvet hitvallásbelieket ne merjen befogadni, s hogy a zsidóknak ne legyen állandó lakásuk Eszék városában, kegyelmesen megengedi ö felsége, de épségben maradván a nemegyesült görög szertartásbeli lakosok számára kiadott szabaditékok, melyek a bekeblesítés alkalmával is megerősítettek. Valamint pedig az áluton kicsalt szabaditékok természetesen érvénytelenek, úgy, ellenkezőleg, a nemegyesült görög szertartásu népnek engedményezettek, mint a koronának alávetett biralmakbai befogadtatásakor történt közfogadáson sarkallók, hogy a postulatumban idézett törvényczikkelyek alapján eltöröltessenek, mód nincsen azért: mert ama törvényczikkelyeknél későbbiek; valamint azért sincsen, mert annyi királyi megerősítés által szokásba hozattak; ha mindazáltal kihágások észrevétetvén felterjesztetnének, orvoslásról gondoskodandik ő felsége.“

A Rendek még egy ízben sürgették kívánalmuk meghallgatását, a királyné még egy ízben nyilatkoztatta ki, hogy a fennforgó viszonyok közt nem látja módját a kívánalom teljesítésének, s az országgyűlés eloszlott, anélkül hogy végzéseiben nyoma volna az ügynek.

A magyar rendek részökről panaszt emelvén az 1741: 18. tczikkelynek csak hézagos teljesítése miatt, beiktattatott az országgyűlés végzeményei közé, „hogy ö felsége Magyarország iránti királyi és anyai gondoskodásához képest intézkedni fog a visszakeblezendők visszakeblezése s a visszaadandók visszaadása iránt.“ [1])

Mária Terézia a törvény czélzatának, „hogy a határörző katonaság a határokhoz való“, megfelelöleg, a szerém-bácsi, úgy nevezett dunai végeket már 1745-ben oszlatta el. „Adjuk emlékezetül mindeneknek, kiket illet — írja 1745. julius 1-én, — hogy miután magunkat legkegyelmesebben elhatároztuk, miszerint az 1740-diki törvényczikkelyek értelmében az Alsó-Szlavonia szerémi kerületében a Dunának innenső partján, s Bács és Bodrog megyékben a Dunának másik partján fekvő katonai helyek: Szabadka, mely most Szent-Máriának hivatik, Zombor, Breszto-vácz és Palánka az illetékes megyei törvényhatóságokba bekebleztessenek; s miután, a foganatosítandók foganatosítására biztosainkat elégséges utasítás-

[1]) 1751: 24. tcz.

sál már a hely színére küldöttük: ennélfogva a mondott kerületek és helyek görög szertartású illír hív lakosainak részére és folyamodására, ezzel kegyelmesen kinyilatkoztatandónak véltük: miszerint egyszersmind azt is határoztuk el és rendeltük, hogy az említett bekeblesítés a rácz fajnak és népnek az üdvezült néhai császároktól és királyoktól, tudniillik dicsőséges elődeinktől kegyelmesen adományozott és királyi felségünk által is megerősített kiváltságokat meg ne szüntesse és rajtok csorbát ne üssön, de sőt, hogy azok, ellen nem állván a bekeblesítés, ezentúl is megtartassanak.“

A végrehajtás viszonylag csekély nehézségekre talált; más ezredekbe tétetvén át a tisztek, kamarai szerződés mellett válván nem annyira jobbágyokká mint földbérlőkké feles számmal a közlegények, és a szabad királyi városok jogaival ruháztatván fel Zombor és Újvidék. Több nehézségekkel járt a tiszai s a marosmelléki végek feloszlatása. 1751. october 23-án, mindjárt az országgyűlés befejeztévcd, a királyné feddő levelet küldött reájok. „Miután kegyelmes anyai gondoskodásunk valamennyi népeinkre terjed ki, és semmisem természetesb, mint hogy a határörzö katonák birodalmunk határainál telepítessenek le, ott mind sajátmagok mind a közjóért, szabadságért és biztosságért örködendök, valamint ez kegyes emlékezetű nagy atyánk dicsőült Leopoldnak 1690. kihirdetett levelében nyilván kimondva találtatik: ez oknál fogva, változván hatalmasan Magyarország végei, a

maros- és tiszamelléki kerületek bekeblesítéseért illedelmesen könyörgők kérelmeiket nem lehetett meg nem hallgatnunk. De azért soha sem volt szándékunkban, jelenleg sincs és ezentúl sem leszen, a görög szertartásu rácz fajnak dicső elődeinktől engedményezett s általunk is ünnepélyesen megerősített kiváltságain bármi parányi csorbát ütni; sőt inkább ezen fajból azokat, kik dicséretes versenyzéssel, hűséggel, engedelmességgel és a hadi mesterség tudásával másokat megelőzni törekesznek, méltóképen megjutalmazni. . . . Nem örömest értettük meg tehát, hogy soraiban nem hiányzanak nyughatatlan bujtogatók, kik megszegésével a hitnek, melyet nekünk esküitek, másokkal elhitetni akarják, mintha őket az elnyomás veszedelme fenyegetné. Mert valamint ilyesmi távol van a legkegyelmesebb fejdelemnő, úrnő és anya érzelmeitől, úgy soha sem fogjuk eltűrni, hogy e fajbeli bármely hü alattvaló valaki által a kiváltságok engedményeinek ellenére elnyomassák vagy a hitbeli egyesülésre erővel kényszerítessék, mely egyiránt kegyelmes és hathatós akaratunkról megannyijokat öszvesen és fejenkint biztosítani akarjuk. Innen következik, hogy minnenmagunktól gondoskodtunk s gondoskodunk jelenleg is arról, hogy azok számára, kik a maros- és tiszamelléki kerületek bekeblesitése után vonakodtak ott maradni, országunk határszéleinél, az eredeti czélzathoz képest, más, szintén kényelmes lakok készen tartassanak; az ott maradni akarók pedig semmit se veszítsenek azon kiváltságokból és szaba-

dítékokból, melyeket megerősítő levelünk azon görög szertartásu népbelieknek szintén biztosított, kik megszokott helyeikben, ezeknek Magyarország és a kapcsolt részek megyéibe kebeleztetésök után is megmaradnak. De császári királyi jóakaratunknak ezen kitűnő tanúteléval sem értük be, s hajlamuk annál biztosabb megnyerésére, kiváltságaikat és szabadítékaikat még öregbítettük is, mit nagy részök édesörömest fogadott. A mondott kerületek külön mindenik lakosától függött tehát:vagy ez vagy amaz utat választani; s gondunk lesz reá, valamint nem is volt soha más szándékunk, hogy azoknak, kik az elsőt választották, mind lakra mind élelemszerzésre elégséges föld adassék a végekben, eredeti letelepítésöknek megfelelő azon feltétel alatt, hogy ott magokat a hadi mesterségben derekasan gyakorolják és katonai tisztükben szorgalmasan eljárjanak. Valamint pedig ezen nyilatkozatunkkal tökéletesen kimerítjük nemcsak azt, mit a legengedékenyebb fejdelemnétöl esdve kérhet a hü alattvaló, hanem egyszersmind azt, mit a görög szertartásu hadias illír nép akár csak kívánhat is: úgy feltettük magunkban, azokat keményen megfenyíteni, kik ezt fel sem véve, a nyakasság vagy bujtogatás vétkébe esnek, s ennélfogva az engedményezett kiváltságokra magok magokat méltatlanokká teszik; mert ha szerfelett szeliden járnánk el a gonoszok ellen, az Istentől reánk bízott legfőbb hatalom s kötelesség gyakorlatáról feledkeznénk meg. Mivel pedig a rácz fajnak engedményezett kiváltságok első alapja az, hogy nem-

csak irántunk hanem felséges házunk iránt is csorbításánál hü és engedelmes maradjon: nem áll szabadságunkban olyas kívánsághoz járulni, mely e feltételnek nem felel meg. Arról pedig kétség sem lehet, miszerint, — feltéve hogy lakásra és élelemszerzésre elégséges fold nyújtatik, — a végekben való hely kijelelésének egyedül a királynő és úrnő legfelsőbb akaratától, nem pedig az alattvalók megátalkodott válogatásától kell függenie. Tudják meg tehát a többször említett kerületek lakosai öszvesen és külön egyenkint, bárkik s bármik legyenek, s akár még most is ott vannak, akár máshová vették magokat, hogy az igazság és méltányosság szabályai szerint, az ellenállókat kétségtelen büntetés, az engedelmeseket pedig kedvezésünk fogja érni . . .[1])

Még ezen intő szózat után is többen — egynéhány ezerre teszik — vonakodtak a kétrendbeli állapotok valamelyikéhez alkalmazkodni, s ezek a pétervári udvar felhívására Oroszországba költözködtek, hol a tatár népségek elleni végekben letelepedvén, ‚Új Szerbia‘ név alatt külön gyarmatot alakítottak; a maradéknak része letévén a fegyvert s foldmivelővé válván, Bácskának az újabb időkig Tiszamellékinek nevezett kerületét képezte, része az akkor még vissza nem kebelezett temesi bánságba tétetett át, hol a Tiszának partján a Maros torkolatától Nagy-Becskerekig, mint a nagykikindai illír ezredhez valók, kap-

[1]) *Múlt századi másolatból.*

tak szállást; és megtörténvén itt is tettlegesen a bekeblezés s eloszlattatván ennélfogva az illír ezred, az úgynevezett nagykikindai kerületben polgári állást fogtak.

VII.

1764. martius 2-án kelt királyi levél június 17-ére Pozsonyba országgyűlést hirdetett a Rendeknek. September 21-én felküldettek a Karok és Rendek kívánalmaik és sérelmeik; a Dalmát- Horvát- és Tótországokéi között kivált a 2 —14. szám alattiak a szerb ügygyei foglalkodnak.

„Hogy a hitvallás egyazonsága — mondja az okirat — a lelkeknek s a házi egyetértésnek, melytől a hazának is boldogsága első sorban függ, legerősebb köteléke: százados szokásból megtanulták őseink, s az ellenkező példából tapasztalta számos tartomány; könyörögnek tehát ezen országok Karai és Rendei, hogy felséged az 1741: 46. s az ott idézett czikkelyeket kegyelmesen megerősíteni méltóztassék, miszerint ezentúl is kirekesztőleg csak azok, kik a római-katholikus hitet vallják, ezen országokban jószágot birtokolhassanak; s hogy a más hitvallásbeliek ellen, kik jószágok birtokában vannak, a Csernovicsféle jószágvétel minapában történt megsemmisítésének is példájára, bármely római-katholikus nemes előtt az 1715: 23. törvényczikkelyben kijelelt út nyitva álljon. Addig pedig, míg ezen törvény foganatba véte-

tik, ilyes jószágok nemegyesült görög hitvallású birtokosaik más főldesurak példájára az illető ¡megyei hatóságnak legyenek alávetve, s polgári ügyeikben ezen, nem pedig, mint eddig szokták, az udvarhoz, folyamodás utján tartozzanak eljárni.“

„Kéretik, hogy a már kinyert czímeres nemeslevelekre nézve az 1741: 46. törvényczikkelyben, 1630: 30-ra vonatkozólag alapuló jog fenntartassék, az ezentúl folyamodóknak pedig ilyes czímeres nemesleveleket ki ne adassanak.“

Következik aztán még több gravaminalis pont, ezen berekesztéssel:

„Mindezen bajokat tetézi a schismának roppant növekedése. Még 1741-ben rendeltetett a 46: tczikkely által: „A nemegyesült görög szertartásuak metropolitáinak nem engedtetik meg, hogy ezen országok kerületében a mondott szertartás clerusára és népére bármi hatóságuk legyen.“ S íme, ha tekintetbe veszszük a kebelünkben alapított három hatalmas püspökséget: a plaskóit, a kosztaniczait s a pakraczit, melyek a mieinket, idegen emberek ítélete szerint is, már-már utólérik; ha számos monostoraikat, bitang módra növekedő pópáik nagy számát, az ezen vallásbeli embereknek széltiben adományozott bárói és grófi czímeket, s mi még sokkal keservesebb, az őket természetesen jószágbirtoklásra felhatalmazó czímeres nemesleveleknek számokrai kiadatását, az általuk szerzett, illír nemzet nevet, s az ekkép kinyert, noha törvényeinken és hatóságainkon csorbát

ütő ‚deputatio illirica'-féle dicasteriumot, és ennélfogva minden ügyeikben bámulatos gyarapodásukat, mely ellen nekünk a mi hatóságaink, a mi dicasteriumaink, a mi municipalis törvényeink csak alig nyújtanak oltalmat; — ha mindezeket közelebbről meggondoljuk, látni fogjuk, miszerint csak kevés híja van, hogy ezen, mint az 1604: 14. tczikkely mutatja, jövevény schisma, az országainkban uralkodó vallással már-már egyazon fokon álljon; miért is méltán szállott meg bennünket az aggodalom: hogy idővel ezen oly nagy, Moszkvaország végeitől az Adriáig terjedő s csak az egy metropolitai hatalom által összeforrasztott test jóléte a mi vállásunkat és államunkat egészen el fogja nyomni, kivált ha ezen schismatikusoknak a katonai renddel való rémületes egyesülését veszszük fontolóra, mely által érdekeiket annyira együvé vegyítették, hogy mind a katonai rend a maga határait a schismatikusoknak erőszakoskodásai által külebb terjeszteni, mind pedig a nemegyesült görög szertartásbeliek az övéiket a katonai rend túlhatalmas oltalma alatt növelni már-már megszokták. Ennyi s ily roppant, és legbennsöbb lételünket rágó bajokon csak felséged segíthet, mint kinek az isteni gondviselés fenntartotta, hogy valamint az apostoli király czímének helyreállításával szentséges nevét az egész keresztyén világ előtt dicsőítette, úgy magasztos nevét mint a katholikus hitvallásnak országainkban helyreállítójáét, az utódok is hálásan emlegessék örökké, könyörgünk tehát felségednek, mél-

tóztassék kegyelmesen megparancsolni, hogy a nemegyesült görög szertartásnak, közügyeiket törvényes csatorna által, nem pedig ama küldöttség utján tartozzanak vinni, s hogy a mondott küldöttség e részek népére semmiféle hatósággal se bírjon.“

A királyné ezen nehézségekre ekkép felelvén:

„A 2 — 14. pontokra nézve ő felségének az a nézete, hogy tisztán az 1741: 46. tczikkelyhez kell ragaszkodni; s hogy a kihágások és visszaélések, ha bejelentetnek, az országgyűlésen kívül is orvosoltassanak, arra gondja lesz ö felségének;“

1765. martiusban eloszlott az országgyűlés, ismét anélkül, hogy a hozott törvényekben a szerb ügyre nézve közbenjött nyilatkozatoknak nyoma volna.

VIII.

1765-ön innen Mária Terézia, 1780-ban bekövetkezett halálaiglan, nem tartott országgyűlést, de ezen tizenöt évi időköz mindamellett nem volt meddő a közigazgatási fejlődés mezején; az úrbér ekkor hozatott be, oly alapon, melyet az 1790-diki országgyűlés ideiglenesnek elfogadott, s az $183^{2}/_{6}$-diki, üdves fejlesztésre alkalmatosnak talált; a szerb faj ügyei ekkor rendszerítettek oly irányban, melyet szintén az $179^{0}/_{1}$-diki s az utána következett 1792-diki országgyűlések a jogközösség polczára emeltek, az $184^{7}/_{8}$-diki betetőzött.

A szerb bevándorlottaknak adott első szabadíték-

levél oly sajátszerű vegyülete volt a vladikaságon sarkalló albániai államjognak, s a császári főhaditanács teljes ismeretlenségének a polgári kormánynyal általában s a magyar alkotmánynyal különösebben^ hogy azt kevéssel megjelenése után, mind a benső tanács mind kivált a magyar udvari kanczellária többféle záradékokkal ügyekezett bozótosságából kivetkőztetek De ezen eljárásból szükségképen ellentétek származtak, melyeknek kiegyenlítéséhez a jogközösség volt az egyedüli út. Ezen jogközösséghez hatalmas lépésül szolgált az,illír szabályzat[4], mely et Mária Terézia az 1769-ben tartott és gróf Hadik András lovas tábornok s budai várparancsnok által vezérlett szerb congressus meghallgatása után, 1771. július 20-án adott ki. A szabályzat „a nemegyesült görög szertartásu illír nemzetbeli mind polgári[1]) mind katonai alattvalókhoz“ van intézve, kik a királyné „örökös biralmaiban, névszerint pedig Magyarországban és a hozzá tartozó tartományokban, a károlyvárosi és varasdi generalatusokban, úgy a horvát-, tót- és temesvári katonai végekben és a temesi bánságban letelepedvék.“

Előrebocsátatván az első szakaszban, hogy „az illír nemzet, mely 1690-ben ezen részekre átjött, addig, míg az uralkodó ház iránti hűségben és tartozó enge-

[1]) A ‚Provinciális‘ szó melyet,polgáriéval adtunk vissza, itt ellentétet képez a ‚militaris‘-sal; ez tudniillik a végbelieket, a határőrzóket, amaz a benn az országban, a tartományban lakókat, kik polgári nem katonai hatóság alatt állanak, jelenti.

delmességben állandóan megmarad, nemcsak szabadítékainak, kiváltságainak és különös előjogainak legteljesebb használatában és birtokában valamint eddigien úgy ezentúl is fog oltalmaztatni,“ — a második ekkép intézkedik:

„hogy az illír nemzet mindenik tagja, bármily rendű és méltóságú legyen, törvényes felsőbbjét és biráját tudhassa, kihez az előforduló esetekben folyamodjék, kinyilatkoztatjuk és akarjuk: miszerint, valamikép a rend akarja és minden helyeken be van hozva, olyas ügyekben és tárgyakban, melyek a hittant, a lelkismeretet és szertartást nem illetik, a Magyarországban s a kapcsolt tartományokban és a temesi bánságban tartózkodó illír nemzet is a provinciális (értsd: megyei, városi) magistratusoktól s a földes uraságoktól, aztán a magyar királyi udvari kanczellária tól, és illetőleg a bánságiakra nézve fennálló császári királyi kamaránktól; valamennyi katonai végekben az elöljáró hadi tisztektől s hatóságoktól és császári királyi udvari hadi tanácsunktól; továbbá, a kiváltságokra és a vallásgyakorlatra nézve, valamint a derűst illető ügyekben is, különbség nélkül valamennyien, úgy a polgáriak mint a katonaiak, az illír nemzet számára legfőbb védelmünk különös jeléül alkotott udvari küldöttségtől függjenek.“

Innen következik, mondja a harmadik szakasz, hogy

„a metropolita csak az egyháziakban főpapja az illír nemzetnek, de egyáltalában nem feje a világi ügyekben.“

Kimondatván ékkép a közpolgárság elve, a többi szakaszok az illír congressus illetékességéhez tartozó egyházi, tanodái, alapítványi sat. tárgyakkal foglal - kodnak, mely gyűlésre nézve a huszonötödik pont emlékezetbe hozza, hogy valamint eddig úgy ezentúl is tilos, akár nyilvános akár másféle nemzeti congressusokat elöleges legfelsőbb engedelem nélkül egybehívni.

Ilyes congressusok 1774. és 1776-ban tartatván Karloviczon, már 1777-ben felmerült a szabályzat módosításának szüksége. A kiadott újabb regulamentum „a Magyar, Horvát- és Tótországban a temesi bánságban s a károlyvárosi és varasdi generalatusokban tartózkodó nemegyesült görög szertartásu clerusra és laicus rendre nézve“ bírt kötelező erővel.

Az első szakasz újra a kiváltságok legteljesebb használatában hagyja az illír nemzetet, míg hiv marad;

a második és harmadik szakaszok sem szenvedtek lényeges módosítást, de a congressus illetékességéhez tartozó ügyek részletesebben, s több helytt módositólag szabályoztattak s a congressusi ülésekre nézve megállapitatott:

. „Miután az értelmesbeknek és a nemzet öregebbjeinek tanácsaikat nem lehet az ifjúság éretlen Ítéletére bízni, s a minden ügynél véghetetlenül szükséges titoktartást sem lehet a kihíresztelés veszélyének kitenni: ennélfogva azon kérelmet, hogy az illír nem- .zetbeli ifjúság a congressus üléseibe bébocsátassék,

annál kevésbé véltük megadathatónak,, mennél kevésbé akarunk a nemzettől s ennek derűsétől mindazokra nézve valamit elvenni, mik nékik a szabaditéklevelek által adományoztalak és engedélyeztettek. Ehhezképest inkább a régi szokáshoz és kellő rendhez kell ragaszkodni, hogy tudniillik, valamint azoknak, kik a congressusban részt vehetnek, azaz: a nemzet mind papi mind világi követeinek száma 75. főben, még pedig 25-ben a katonaságból, 25-ben a polgári rendből és 25-ben a derűsből világosan határoztatott meg: úgy a szabott számon túl, és császári királyi biztosunktól helybenhagyott formális megbízás nélkül, a congressus üléseibe senki se bocsátassék be, általában pedig congressus az ö jelenléte nélkül ne tartassák.“

A congressusnak egy másik kérelme is elutasitatott, hogy tudniillik a nemegyesült görögszertartásu szerbek Horvátországban fekvő jószágokat birtokolhassanak; elutasítatott azért, „mert úgy kivánja az igazság, hogy mindenik ország és tartomány a maga ősi jogaiban és minden bármiféle illetőségeiben csorba és sérelem nélkül megtartassák; ezekhez pedig azok, kik az országba befogadtattak, alkalmazkodjanak és a nekik egyéb dolgokban engedményezett szabaditékokat és kedvezményeket elégeljék“; — „ezen tilalom azonban a Horvátországgal határos generalatusokra pem terjed ki, de igen a Horvátországhoz tartozó, Magyarországba bekeblezett három tótországi vármegyére, névszcrint: Veröczére, Pozsegára és Szerémre.

A bánságnak tettleges bekeblesítése, az illír udvari küldöttség eloszlatása, s teendőinek azon udvari dicasteriumokra bízása, melyek a szerbeket illető egyéb ügyekben eljártak; nemkülönben, a módosításokat szorgalmazó óhitűek sürgetései már 1779.-ben egy harmadik szabályzat az úgynevezett „Declaratorium Illiricum“ kiadását tették szükségessé. Ennek első szakaszában, hol a szabaditékok megerősítéséről van szó, kimaradt a,legteljesebb',plenissimus£ szó, — hogy t. i. szabaditékaik legteljesebb használatában meghagyatnak — s helyébe jött: „a szabadítékok használatában meghagyatik az illír nemzet, jelen kegyelmes leiratunk értelméhez képest;“ s e módosítás, mint a Referensnek előttem fekvő jegyzetei[1]) mondják, azért történt: „mert ezen szabaditékokat lényeges pontokra nézve, minők, például: a caducitási jog, a nemzetnek függése a metropolitától világi ügyekben, a saját és külön magistratus sat., fontos és az államveszélyességgel járó okokból módosítani kellett és korlátozni.“ [2]) A második szakasz szabatosabban ekkép formuláztatott: „Valamint a Magyarországban tartózkodó illír nemzet a hittant, lelkismeretet és szertartást illető dolgokban metropolitájától és püs-

[1]) *A nemz. múzeum könyvtárában* 1737. föl. Széch. jegy alatt.

[2]) „Weilen ersterwähnte Privilegia in wesentlichen Stücken, als da sind zum Beispiel: das Caducitätsrecht, die Abhängigkeit der Nation vom Metropoliten in saoeularibus, eigentliche und besondere Magistraten u. s. w. aus erheblichen und der Staatsklugheit selbst angemessenen Rücksichten abgeändert und eingeschränket werden müssten.“

pökeitől[1]) függ, úgy máskülönben ezen nemzet, clerusával együtt, miként az ország egyéb lakosai, elsőben a provinciális magistratusoktól és helyhatóságoktól, aztán magyar királyi udvari kanczellariánktól fog függni. A harmadik szakasz lényeges módosítás nélkül maradt. A congressus összeállítása s az ülések nem nyilvános volta iránti rendeletek megújitattak; a Horvátország igényét— hogy területén s a hozzá tartozó kerületekben a nemegyesült görög szertartásuak fekvő jószágot ne birtokolhassanak, — felemlítő szakasz kimaradt, s „Dállya addig hagyatott meg az érsekség birtokában, míg hasonló hasznot hajtó fekvő birtok Horvátországon kívül adományoztatik neki.“

Ez és ilyes volt a szerb ügy fejleménye Mária Terézia korszakában; a józsefi évtized, a vallási türelem szellemének foglalmányain kívül, mint egyebekben úgy itt sem hagyott maradandó nyomot.

IX.

II. József halála után Leopold 1790. martius 29-én jiínius 6. ára hívta együvé az országgyűlést.

[1]) „A karloviczi érsek és illír metropolita hatóságához — mondja egy későbbi szakasz — csak következő nem egyesült püspökségek tartoznak: a verseczi vagy karánsebesi, a temesi, bácsi, aradi, pakraczi, budai és károlyvárosi.“ A plaskoi, t. i. áttétetett Károlyvárosra s a kosztaniczai beléolvasztatott; a jenéiből lett az aradi. Az erdélyi nemegyesült görög szertartású püspökség már korábban a karloviczi metropolitától tökéletesen exemptusnak nyilvánítatott.

Még a meghívó levél kibocsátása előtt, martius 22-én, Putnik Mózes, karloviczi érsek, folyamodást nyújtott be a fejdelemnek, melyben elődének, Diakovics Ézsaiásnak már 1708-ban felterjesztett kérelmét megújította: „bogy ő s még nehány alkalmas egyén a nemegyesült görög szertartásu derűsből és illír nemzetből, az országgyűlésre annak módja szerint meghivassanak.“

A folyamodó odautasítatott, hogy magánál az országgyülésnélszorgalmazza a diétái széknek és szavazatnak megadatását; de utóbb, június 2-án, négy nappal az országgyűlés megnyitása előtt, magának Leopoldnak felhívására, folyamodását ismételte, indokolvánazt következőképen:

a) A Magyarországban s a hozzákapcsolt részekben lakozó nagyszámú illír nemzet, az ügyeit előbb kezelte illír udvari küldöttség eltörlése után, a magyar udvari kanczellariának s az ország többi fórumainak úgy van alávetve, *hogy más törvényhatóságot nem ismer, s ekképen az ország többi lakosaival egyenlővé tétetett, abba mindenekre nézve bekeblesítetett;* mi pedig

b) a nemegyesült *görög* szertartású clerust illeti, az a keresztyén hitvallás őskorától fogva, a szent cánonok is úgy rendelvén, egyházi hierarchiát képez azonképen, mint a római-katholikus; de sőt az ezen szertartásu magasabb derűs, az udvari dicasteriumok s más illetékességek által minden alkalommal úgy tisz-

teltetik, mint az országban levő más vallások főpapjai; végre

c) a meghívó királyi levél az illír nemzetnek inkább fog utat s tért nyitni, hogy mind jelenleg mind jövendőben az ország többi Karaival és Rendéivel egyértelmüleg s kölcsönös erővel, a közjóra és önmagának jobb s tartósabb megállapítására közreműködhessék.

Ezen folyamodás következésében kiadattak az érsek s a püspökök számára a meghívó királyi levelek, melyekről Putnik június 23-án a prímást gróf Batthyány Józsefet, az országbírót gróf Zichy Károly, s a királyi személynököt Ürményi Józsefet, különkülön levélben tudósította, megjegyezvén: „miszerint ő kivált azon indokból folyamodott kiadatásukért ö felségéhez, hogy ezáltal neki s az ö clerusának út nyittassák, az ország Karaival és Rendéivel egyértelműig és öszpontosított erőkkel az ország közboldogságára működni;“ miért is a meghivó leveleket Joannovics Sacabent verseczi-, Avakumovics Pál aradi-, és Stratimirovics István budai püspökök által nékik előlegesen mutatja be, bizton remélvén, „hogy pártfogásuk és szavazatuk által az országgyűlési Karokat és Rendeket a királyi legfelsőbb rendelet tettleges foganatosítására hajlítani, őt s az ö szertartásabeli püspököket székkel és szavazattal az országgyűlésen feldiszesíteni, és ekképen neki s clerusának módot nyújtani méltóztatandanak, hogy a közjóról s népüknek a magyar szent koronához szorosabb kapcsolásáról gondoskodhassanak.“

A püspökök június 28-án bemutották a meghívó leveleket, s a prímás július 6-án, a metropolitának válaszúi adá: hogy a Rendek kerületi ülésekben lévén elfoglalva, még nem lehetett ülést tartani s elejébe hozni az ügyet; de ő,a primás,nem kétli, hogy a Rendek az igazság és méltányosság szerint fognak eljárni; s hogy a szerbek, ha a kiváltságok mezejéről a közjog terére lépnek, azon közjónak is részeseivé fognak válni, melynek elérésére az öszves néppel közösen törekedendenek.

A Rendek csakugyan rokonszenvvel nyilatkoztak kerületi üléseikben a kívánalomról, kimondván, hogy ők készséggel fogadják be a folyamodókat:‚jobb lévén, hogy a hazai törvényektől s nem holmi privilégiumoktól és resolutióktól függjenek; jobb lévén, hogy a magyar nemzet részéül s nem idegen népül tekintessenek.“ S midőn a kanczellár gróf Pálffy Károly július 30-dikán Leopold óhajtásáról értesítette az országgyűlést; hogy az evangélikusok ügyén kívül „a görög nemegyesülteké is méltó tekintetbe vétessék,“ — a koronázási hitlevél javaslatának harmadik ágazatába ezt is iktatták a Rendek:

„ hogy Magyarországunknak s a kapcsolt részeknek *az állam jogával megajándékozott nemegyesült görög szertartása, lakosai,* hitvallásuknak még a jelen országgyűlésen külön törvényczikkelyben kimondandó szabad gyakorlatában sohase háborgattassanak, sőt abban csorba nélkül fenntartassanak, részünkről s utódaink részéről is gondoskodandunk“;

indokolták pedig september 5 én kelt felterjesztésükben ekképen:

„a harmadik ágazatba Magyarország nemegyesült görög szertartású lakosai is iktatvák, hogy államot és vallásgyakorlatot köztörvény által nyerjenek; történt ez az igazság s a közjó iránti buzgalom sugallatára: mert nem látszik rendén lenni, hogy ily nagyszámú s harczias nép, mely már hosszas idejű incolatusa által az állam jogát megnyerte, idegennek tekintessék, és vallására nézve, melyhez a legnagyobb buzgalommal ragaszkodik, önkénytől függjön; történt azért is, mert felséged nyilvánította a kívánságot, hogy a nemegyesült görög szertartásuak ügyére tekintettel legyünk.“ —

De midőn Budán az országgyűlés ily irányban járt el, másutt más erők más irányban működtek, mozgásba hozatva, úgy látszik, azért is, mert a Rendek olyatén koronázási oklevelet követeltek a fejedelemtől, melyet ö a koronának és házának jogaival össze nem férőnek tartott.

X.

Alig nyílt meg az országgyűlés, alig pendült meg az új alapra fektetendő királyi hitlevél kérdése, midőn az akkor Bécsben tartózkodott karloviczi érsek, Putnik Mózes, kétségkívül Leopold elöleges tudtával folyamodást nyújtott be, legfelsőbb engedelemadásért, hogy nemzeti congressus, a szokott módon tartathassák Temesváratt, ezen okoknál fogva:

a) „mert ez az egész illír-rácz nemzet vágya és kívánsága;

b) mert nagyszámú körülmények, mik a mondott nemzetet és alkotmányát a felséged kormánya alatti tartományokban különösen érdeklik, s melyeket a nép egyhangú szavazata a nemzeti congressusból hódolatos engedelmességgel fog felfedezni és aláterjeszteni, azt a dolgok jelen állásában hatalmasan követelik/[4]

1790. július 10-én a magyar királyi udvari kanczellária a nemegyesült görög szertartásu clerusnak és népnek tudtokra adta, hogy ő felsége megengedte: miszerint augustus 26-án Temesváratt nemzeti congressus tartassák, s ezen alkalommal a nemzet ügyei és kívánalmai tárgyaltassanak, egy úttal az imént meghalálozott metropolita helyébe újnak választása is eszközöltethetvén. A szükséges intézkedések, hogy a nemzet három osztályainak külön mindenikéből huszonöt küldött jelen legyen, már megtörtént, s királyi biztosul a pétervaradi parancsnok báró Schinidfeld János neveztetett ki.

A püspökök köszönetét mondván az engedélyért, további rendeleteket kértek kiadatni,

a) hogy miután az erdélyi s a bukovinai püspökség egyházi ügyekben bekebelezvék a karloviczi érsekségbe,[1]) lelki ügyekben innen függvén s a püspökök itt szenteltetvén fel: hívassanak meg ezen főpapok is s velők még egynéhány küldött illető megyéikből a congressusra és metropolita-választásra;

[1]) II. József alatt?

b) nemkülönben a nándorfehérvári püspök is megyéjebeli nehány küldöttel; [1])

c) hatalmaztassanak fel Papilla, Szecsüjacz és Davidovics tábornokok s a többi törzstisztek, nemkülönben a bánsági, s Arad, Bács és Tolna megyei földesurak, kiknek a községek által küldendő többi követek között hely nem juthat, a megjelenésre szavazási joggal.“

A kanczellária sietett július 29-én a temesvári püspököt, mint a karloviczi érsekség helytartóját értesíteni, hogy ö felsége megengedte, miszerint a bukovinai és erdélyi nemegyesült szertartásu püspökök is meghivassanak a congressusra, de csak a metropolita választásábani részvételre; hogy továbbá az Arad, Temes, Tolna, Torontál és Bács megyékben lakozó nemegyesült görög szertartásu nemes foldesurak közül is huszonöt a congressusban következ részt vehessen; hogy végre a gyűlés huszonöt egyházi, huszonöt nemesi, huszonöt katonai, s huszonöt polgári, tehát öszvesen száz követből állhasson.

Ezen előzmények után september 1-én megnyitotta a királyi biztos a congressust, felhíván tagjait világosan formulázott, méltányos, s hódoló tisztelettel, mint hűséges könyörgő alattvalókhoz illik, előadandó indítványok tételére; [2]) s ők september 7-én

[1]) A szisztovi békekötés, mely Nándorfehérvárat a Portának visszaadta, ekkor még nem volt megkötve.

[2]) *Anrede des königl. Kommissärs und Generals Feldmarschall-Lieutenants Freiherrn von Schmidjeld iei Eröffnung des illirischen Nationalkongresses zu Temesvár am 1. September 1190.* s. 1.

a következő három előleges pontot nyújtották be neki:

1) Erősítessenek meg a nemzet szabadítékai; hasítassék ki ezekhez képest számára külön territórium, hogy fennállhasson; alkottassák ezen ország összes ügyeinek kezelésére, a nemzetnek és közös jogainak képviselésére, s az őt általában és egyházát különösebben illető tárgyak kormányzására, külön magistratus a legfelsőbb udvarnál, egyetemben az alárendelt szükséges hatóságokkal in partibus; és végre, tartassák fenn a nemzeti összefüggés az egyházi, világi és katonai renddel, a szokásos congressus egybehivása által, valahányszor a szükség kivánandja.

2) A nemegyesült görög hitvallás nyilatkoztassék törvényesnek valamennyi örökös tartományban, s tagjai ennélfogva, bárhol legyenek letelepedve, vallásuk miatt akadályt ne szenvedjenek, hanem a különböző országok alkotmányaiból származó valamennyi előnyöket, másokkal egyenlően élvezzék, miután a terhek viselésében is egyenlően részt vesznek.

3) A nemzeti határörző katonaság, a bánsági ezredeknek is idetudásával, a föhadi tanács kormánya alatt maradjon, s ha előbb vagy utóbb megkívánná az államérdek, hogy ezen katonaság polgári állapotba helyeztessék, ne jusson jobbágyi sorsra, hanem érdemeihez képest alkotmánynyal s egyéb szabadságokkal és kiváltságokkal ruháztassék fel.

Schmidfeld, ezen pontok felolvasása után figyelmeztette a gyűlést, hogy miután itt külön földterület

kihasításáról van szó, ezen földterületet közelebbről kellene megjelelni, s a kihasítás lehetőségére is tekintettel lenni. Igaz, monda, az illír nemzet Szerémben, Szlavóniában és a bácsi kerületben már a törökök elüzetése előtt is lakott; s nagy befolyással volt e részek felszabaditására, melyeknek jelenleg is kivált illír lakosaik vannak; de miután ezen tartományok Magyarországba már visszakebelezvék, a bánság pedig, melyben szintén feles számmal görög szertartásu nemzet lakik, törvény által még nem kebeleztetett be az országba, talán legalkalmasabb volna ennek kihasítása. A gyűlés köszönetét mondott az indítványért; s miután a nemzet másik fele, amaz általa is visszafoglalt s neki kiváltságilag odaigért részekben lakik, ezen lakosokat is nemcsak szabaditékaikban fenntartandóknak, hanem a magyar alkotmány minden előnyeiben is részeltetendöknek nyilvánítá.

A császári biztos Bécsbe küldte a pontokat, és september 27-én a congressusban, Leopoldnak azon hó 11-én kelt válaszát felolvasta, melynél fogva „az illír nemzet kérelmei nemcsak helyeseltetnek, hanem egyszersmind valóságos öröm nyilvánítatik, mind a gyűlés valamennyi tagjainak szabályszerű, józan, szerény és emberséges eljárása, mind ama különös bizodalom felett, melylyel ő felsége iránt viseltetik azon illír nemzet, mely az öszves monarchiáért annyi érdemeket szerzett magának; a császár, élethosszáig, fő feladásai közé fogja sorozni, megfelelnie e bizodalomnak. Mihelyest Frankfurtból visszajövén-

dett, látni kívánja a felség az egész javaslatot, azt t. i. mi az összes nemzetet, s azt, mi az egyes rendeket illeti; és ők bizonyosok lehetnek előre, hogy a mi valóságos jólétökre céloz, azt ő meg fogja adni; mihez névszerint egy külön udvari hatóság felállítása is tartozik, mely az egész illír nemzetet állandóan képviselje, kiváltságait kezelje, s törvényesnek ismert hitvallásuk nyilvános gyakorlatát biztosítsa.“

XI.

A temesvári congressusnak egyik tagja Tököli Száva volt. Mint ivadéka az 1404-ben Kévéből Csepelbe költözött szerb gyarmatnak; mint utóda ama Tökölinek, ki 1481-ben, midőn Kinizsi a krusóczi szerbeket átköltöztötte, az ütközetben elhullott; mint unokája azon Tökölinek, ki népe élén 1703-tól kezdve Rákóczi Ferencz ellen ernyedetlenül küzdött; — ha valaki, úgy ö hivatalos volt arra, hogy polgártársait valóságos érdekeikre figyelmeztesse; ha valaki, úgy ö igényelhette, hogy a congressus bizodalmával találkozzék.

A felebbi pontok hozatala után két nappal, september 9-én, komoly beszédet, feddő szózatot intézett a többséghez.

Először is a kiváltságok, a privilégiumok kérdéséhez szólott.

„Van-e, ki ne látná, ha közelebbről vizsgálja, hogy az 1690-ki szabadítéklevél által estek ki jogaik gya-

korlátából amaz ős szerbek, kik addig a magyar néppel századokon át valamennyi törvény, jog és kiváltság közösségében éltek? mert ki nem tudja, hogy ezen kiváltságlevél előtt, a századok folyamában nemzetünk számos érdemdús fiai, nem kevesen már Albert és közvetlen utódai által, az ország nemesei közé soroztattak? De hogy nemzetünk a törvények és jogok ama közösségében főméltóságokat is viselt legyen, semmi kétség, mert Radó és Uros nádorok példái világosan mutatják. Hiszen még az általunk felvett magyar ruha is azt tanúsítja, hogy mi a magyarok polgártársai, frigyesei, barátjai voltunk mindig. De földieink 1690-bcli boldogtalan kivándorlása Szerbiából, a nekik engedményezett menedéklevél atyáink közül még azokat is, kik már régóta jogközösségben éltek a magyarokkal, a törvények teréről a kiváltságokéra nyomta le. így történt, hogy már nem többé társ- és baráti népnek, hanem pártfogásra szorultnak, eltürtnek és nem ritkán ellenségesnek kezdtünk neveztetni és tartatni. És ezen roppant változásnak mi egyéb oka volt, mint a Szerbiából jött szerbeknek adott ama menedéklevél, minő egyébiránt felebaráti szeretetből bárhonnan jött bármily keresztyéneknek volt adandó? Ezen boldogtalan privilégium által magok a fajunkbeli hazafiak is,roppant sérelmükkel egyazon állapotra az új gyarmatokkal, a jogosság állapotából a kegyelmére szorítattak le. Mutatja ezt még inkább az 1691-ben kiadott második kiváltságlevél, mely az egész népre, a régi s az uj szerbekre egyiránt

terjesztetett ki. Mert ezáltal népünk azon püspökei is, kik előbb a törvények pajzsa alatt éltek Magyarországban, a patriarchai méltóság miatt alávettettek ama jövevény érsek hatóságának. A régi főpapok tehát nem maradtak, a kik voltak: törvényes püspökök; hanem eltürtekké váltak, midőn az egy érseki hatóság a vallásunkat követő valamennyi polgárokra, a jövevényekre s a régiekre egyiránt terjesztetett ki.<!

Egyébiránt, folytatja a szónok, ezen kiváltságlevelek, ha józanul értelmeztetnek, nem állanak ellentétben az ország törvényeivel, nem még a külön magistratusról szóló pont sem, mennyiben ezt csak Szerbia visszafoglalása esetére magában Szerbiában remélhette létesíthetőnek a fejedelem,— s tehát beczikkelyeztetésöket a törvényekbe is remélhetni; de természetesen nem a hozzájok adott záradékok nélkül, minők: „mennyiben királyi szolgálatunkkal és az ország törvényeivel nem ellenkeznek," „mások jogának föntartásával" stb.

„Szükséges, hogy előadandó kívánalmainknál mi is ügyeljünk e záradékokra, mert a mi a törvényekkel ellenkezik, azt vagy sohasem fogjuk megnyerni, vagy, ha mégis engedményeztetik, csak ideiglenesen; a mit ellenére a törvénynek, legyen bár ünnepélyesnél ünnepélyesebb a kiváltságlevél, netalán kinyerni találnánk, mind az hivságos dolog leszen, és mint elégséges alap nélkül szűkölködő holmi, örökké ingadozó fog maradni és gyarló. Jobb lesz tehát nekünk, szeretett testvérek, s jogaink biztosságának megfelelőbb, ha

azt, mit az ország törvényeitől még óhajtanunk kellene, ha annak engedményezését azon hatalomtól kérjük, mely a törvények hozatalának, eltörlésének, módosításának és kiterjesztésének erejével van felruházva. Csak ez fogja a mi nemzetünk érdemeit örök kedvezéssel koronázhatni, s tett szolgálatainkat örökké tartó kiváltsággal megjutalmazhatni. S az a hatalom, melytől nekünk annyi kegyeket kell várni, nem más, mint a törvényhozó hatalmat az ország státusaival egyetemben gyakorló király. Ezekhez kell tehát fordulnunk;a státusok előtt nem kevésbé, mint maga a király előtt öntsük ki óhajtásainkat, fejezzük ki alázatos kérelmeinket. A király előtt azért, hogy kegyelmességéhez képest nekünk kedvező határozatokat adjon ki; az ország státusai előtt pedig azért, hogy ezen királyi határozatokat hozzájárulásuk által a törvények tekintélyével és örökkétartó erejével méltóztassanak felruházni. Mindkét részhez kell tehát folyamodnunk, érdemeinket és szolgálnia inkát mindkettő elébe kell terjesztenünk, mindkettőnél azonegy kedvezésért kell esedeznünk. Midőn a királyi felség fennséges méltóságának hódolunk, kell hogy egyszersmind azokat tiszteljük,kik a méltóságot és hatalmat megadták a királynak; soha sem menthető hálátlanságot követnénk el, ha azokat elhanyagolnék, kiknek földjeik nekünk lakokat és eleséget szolgáltattak; kik testvéreinket, őseinket, midőn hazájokat odahagyva bujdosni voltak kénytelenek, atyai ölükbe fogadták; kik erőnket a mienkkel egyesítvén, a mi jólétünkért

nem kevésbé, mint a magokéért, annyi századokon át mindig készek voltak, életöket, véröket, vagyonukat koczkára vetni; kik, végre, a mi üdvünket és boldogságunkat mindig a magok szerencséjéül is tekintették/[4]

S most általtérvén a Bánság kihasításának indítványára, melyet lehetőség nélküli rajongásnak nevez, folytatja ekképen:

„Szép, hasznos és a nép fogalmának megfelelő dolog, külön földterülettel bírni. A mi nemzetünknek is, mely királyért és országért annyi érdemeket szerzett magának, haszna Volna belőle és dicsősége, ha saját tartományában lakhatnék minél mélyebb gyökerek verésére. De a fennforgó nehézségek miatt a szomszéd Szerbián kivül egy tartományt sem ismerek, mely bennünket e szerencsével biztathatna. S bizony, ezen kivül mást méltán nem is követelhet a mi nemzetünk, máshoz nincsen joga, más nem az övé. Szerbiából jött ki nemzetünk nagyobb része; Szerbiában voltak a mieinknek székhelyeik; Szerbia egymaga igértetett oda a kiváltságlevelek által, semmi más tartomány. Hogymint szabadjon tehát kérnünk vagy remélenünk más földterület tulajdonjogát, olyasét, mely be van kebelezve Magyarországba, mely ennek alkatrészét képezi? Valamint most, úgy hajdanta is be volt Magyarországba kebelezve a temesi bánság; kikebelezése ellenkezik az ország törvényeivel, a király hitlevelével, s még a mi kiváltságainkkal sem egyezik meg. A köztörvények ugyanis tiltják bármily

földterületnek Magyarországtól elszakasztását; mindenik király, koronázásakor, esküvel fogadja, hogy az országhoz tartozó tartományokat abba visszakebelezendi; és a mi kiváltságaink ezen záradékkal keltek: „mennyiben az ország törvényeivel nem ellenkeznek," és „mások jogának fenntartásával."Ha tehát a temesi bánság kihasitása magokkal Magyarország alaptörvényeivel s a királyi esküvel nyilván ellenkezik, ha még kiváltságleveleink záradékai is ellenmondanak nekik, szabad-e ilyesmit remélenünk? Vélitek-e, hogy a király a letett esküt meg fogja szegni, hogy az ország törvényeit össze fogja tapodni, hogy igazságos záradékokkal körülírt kiváltságainkon túl terjedő kedvezéseket fog nekünk nyújtani? Istentelenség volna, ilyes mit csak gondolni is. Haszontalan tehát és eszélytelen azoknak szószátyársága, kik hogy rátok ijeszthessenek, s hogy a magok czélzatait elérhessék, nem pirultak mondogatni: a király akarja, a király óhajtja a bánságnak kihasitását. S ezek vakmerőségükben annyira mentek, hogy a király ebbeli óhajtásának okát is értésül adták, mondván: azért óhajtja a kihasitást, hogy a mi nemzetünk a király s a magyar nép közé, mint közbenjáró, vagyis — az ő szójárásuk szerint — mint ellenőr helyezkedhessék. Istentelen, szemérmetlen és sérelmes igék, melyek a király kegyelmességét sértvén, a visszavonás csiráit hintik egyszersmind az alattvalók között, s minden kigondolható politikai bűnt foglalnak magokban. . .

De tegyük fel, hogy a temesi bánság kihasítása

lehetséges volna, — vájjon miféle boldogság háramolnék onnan reánk? Vélitek-e, hogy a törvényhozás egyedül reátok fog bízatni? Remélitek-e, hogy a közterhek viselésétől meg fogtok menekülni? Hiszitek-e, hogy nagyobb jogokat fogtok nyerni, mint mennyivel Magyarország bír? S boldogabbak lesztek-e tehát, ha saját földterületen laktok ugyan, de egyszersmind önkényes hatalomnak lesztek alávetve? Nem bánom, nevezzétek ezt boldogságnak, nekem az nem kell. Söt$_r$ — hogy őszintén tárjam fel lelkemet előttetek, — még azon esetre is, ha a kedvező szerencse magát Szerbiát adná nekünk saját lakunkúl, ezt az önkényes kormánynyal járó szerencsét én soha sem kívánnám, hanem jogaink beczikkelyezését s a tartomány bekebelesítését, mint polgár és mint követ lelkismeretem szerint egész erővel szorgalmaznám, sürgetném. Bizony,, még ez esetben is nemzetünk létele veszedelmen kívül volna helyezve, habár Szerbiában s Magyarország több tartományaiban szétszórva lakoznék, feltéve: hogy nemzeti congressusainkat, mint eddigelé, úgy ezentúl is fogjuk tarthatni; hogy az öszves nemzet illetőségeit ezen gyűlésekben fogja tárgyalhatni; s hogy az ügyeinkre befolyással biró minden dicasteriumoknál és közhatóságoknál a méltóság és tiszt valamennyi fokain a magunk nemzetéből valókat is találunk. Higvjétek nekem, nem a földterület egymaga s ennek physikai állapota ád léteit a nemzetnek, hanem az abban lakozó népnek polgári állapota, a nemzetnek saját közjoga, s a lakosoknak a polgári törvények általi össze-

köttetesök, ezek adják meg külön mindenik nemzetnek a formát, a létezést. Ezek pedig biztosítva lesznek nekünk, mihelyt a polgáriság jogát s a törvényeket, melyek bennünket Magyarországgal polgárilag összekötnek, nem fogjuk nélkülözni.“[1])

Így Tököli.

A többségnek más nézetei, más czélzatai voltak.

XII.

Midőn 1790. november 4-én a temesvári congressus benyújtotta a királyi biztos által kívánt munkálatot, a magyar Rendek már Pozsonyban voltak, hogy Leopoldot királyul koronázzák; már beléegyeztek, hogy a koronázási hitlevél azon formában adassák ki, melyben Mária Terézia által kiadatott vala. Király és Rendek az egyetértés jobbját nyújtván egymásnak, ennek következésében történhetett, hogy a temesvári bánság főhelyén székellö congressus egyelőre nem sürgette ezen bánság teljes kihasitását, melyről, mint a diétán ismét székkel és szavazattal biró magyarországi három megyéről, Budán, Pozsonyban már megirták a törvényczikkelyt; hanem annak ismételt átalános felemlítése után, hogy a szerbeknek joguk van külön földterületre, joguk van deszpót, vajda alatt államok, a munkálat első részének nyolczadik pontjában a külön földterületi kérdést ekkép formulázta:

[1]) *Sermo, quem Sabbas Tököly, qua deputatus ad nationalem illyri•* cím *congres süni 9. Sept. 1790. idiomate nationali feeit, in linguam latinam traductus.* Pest, 1791.

„Miután a külön földterület kihasítása a nemzeti létnek kiváltságilag fenntartott és a felség által ígért megalapítására egészen elmaradás czélirányos és elégséges nemzeti képviselet hiányzik; miután, továbbá, a nemzet teljes egyesülése azon ország rendszerével megakadályoztatott, melyben a nemzet nagy számmal letelepedett: a nemzet részei észrevétlenül és lappangó kórság gyanánt Magyarország rendszere által részint elnyelettek, részint elpusztítattak; mert valamint ezen nemzet, rendeltetéséhez képest, köteles volt az ország legszélsőbb végeinél, az otomán tartományok ellen katonai szolgálatokat tenni és cordont vonni: szintúgy átalakíttattak és Magyarország törvényhatóságaiba bekebeleztettek az általuk betelepített vidékek, midőn a további foglalmányok külebb terjesztették a határokat. Kezdetben az igen enyhe kamarai viszony alapján kezeltettek, de utóbb magánszemélyeknek s olyas magyar uraságoknak, kik az alkalmat felhasználni s ezen érdemes állampolgárok felett — az ország alkatmánya ezt megengedvén, — a teljes tulajdoni jogot álutakon kinyerni tudták, s kiknek pártfogóik és patronusaik voltának, — eladattak, anélkül hogy a nép, jogának visszakövetelésére és érvényesítésére képes lett volna. Mivelhogy azonban az ezen nemzetnek adományozott kiváltságok világos értelméhez képest, öszves tagjait valóságos, szabad és cselekvő állampolgárok gyanánt kellett volna tekinteni, és még azon alapzaton is, melyen Magyarország hűbéri alkotmánya sarkall, ezen, magoknak az állam-

ért érdemeket szerzett polgárokat nem lehetett volna a közszolgái, és ősrégi büntetésül minden polgári jogokból kirekesztett parasztosztályba méltányosan sorozni; s mivel egyébiránt az állam közérdeke miatt sem kellett volna megengedni, hogy ilyes emberek vagyonukkal és utódaikkal egyetemben a boldogtalan szolgai állapotnak martalékul vettessenek:tehát most nem marad egyéb hátra, mint arra ügyelni, hogy azon részek, melyek saját szorgalmazásukra, érdemeik tekintetéből némi jogokat szereztek magoknak, azokban legkegyelmesebben megerösítessenek, azok pedig, melyeket a nem érdemlett veszély, a közönséges magyar paraszt-sorsra sülyedés fenyeget, az alól megmentessenek. E czélból előterjesztetik a legalázatosabb kérelem, miszerint

a) a tiszai kerület, valamint

b) a kikindai járás kiváltságaikban legfelsőbb helyen megerösítessenek, s polgáraik a királyi városokéinak példájára telkeik tökéletes tulajdonjogával bírjanak, a kamarai kincstárt illető váltsági ősziét letisztázása vagy ezen ősziét évenkinti kamatainak fizetése mellett. S hasonló lábra

c) a dunai végekhez tartozó helységek Bács és Szerém megyékben; úgy

d) a marosparti végekből Csanád és Arad megyékre háramlóit községek is állítassanak;

e) nem különben a temesi bánság összes lakosai is megérdemlik, hogy az említett balsorstól megmentessenek, mivel ezen ország visszafoglalása után,

az ausztriai törvények szerint minden állampolgári jogokra képeseknek tartattak, ezeket félszázadon át, Magyarországba bekeblesítésökig, nyugalomban s nagy vigasztalásukra élvezték, és ezen idő alatt sok súlyos viszonyok között, valóságos szolgálatok és közadózások által, mint olyas személyek, kik a megszokott polgári szabadság s ebből származó egyéb kilátások örökös tartamát szivökön viselik, a magas államnak hasznot szereztek;

f) a nemzeti határörző katonaság, a bánsági ezredeknek is idetudásával, a fő hadi tanács kormánya alatt maradjon; s ha előbb, vagy utóbb megkívánná az államérdek, hogy ezek provinciális állapotba helyeztessenek, ne jussanak jobbágyi sorsra, hanem érdemeikhez képest alkotmánynyal s egyéb szabadságokkal és kiváltságokkal ruháztassanak fel nagykegyelmesen.“[1])

XIII.

Leopold úgy vélekedhetett, hogy a saját kézirata által megígért udvari dicasteriumot nem tagadhatja meg tőlök;az illír udvari kanczellária életbe léptetése mármár bizonyosnak látszott.

A veszedelem elhárítására Magyarország Karai és Rendei, kiindulván Leopold september 21-én kelt leiratának azon nyilatkozatából, „hogy ő attól nem ide-

[1]) A jegyző, *Markovics P.* által fogalmazott hivatalos *irományok* egykorú másolatából. Nemz. Múzcum kéziratgyűjteménye, 1991. föl. lat. jegy alatt.

gén,miszerint a nemegyesült görögökről is külön törvény hozassák“, november 14-dikei feliratukban nézeteiket e tárgyban ekkép adták elő:

„Miután minden jól rendezett köztársaság elvei azt kívánják, hogy állam államban ne képeztessék; s miután a központi törvényhatóságok különféleségéből csak súrlódások és zavarok származnak, mit a hatóságok nem csekély zagyválásával előbb fennállott illír küldöttség is tanúsított: ennélfogva, mind ezeknek mind pedig az adózó népre innen háramlandó nehézségeknek megelőzésére, de az ország többi népével szorosabb kölcsönös egyesülésnek is eszközlésére, melyet valamint a jogok, úgy az eljárás és a hatóság közössége is tetemesen mozdít elő, a nemegyesült görög szertartásuakra nézve, kik egyébiránt 13 magyar földterületen az ország többi lakosaival közös kedvezésekben és javakban részesülnek, következő törvényt vélünk hozandónak:

Hogy a nemegyesült görög szertartásu lakosok az állam jogával ajándékoztassanak meg; s tehát, valamint az ország többi lakosaival egyazon jogoknak fognak örvendeni, úgy szintazon törvényeknek, dicasteriumoknak és törvényhatóságoknak is alá lesznek vetve; vallásuk szabad gyakorlatában pedig soha semmiféle időben se háborgattassanak, hanem sértetlenül megtartassanak.“

A király az indítványozott törvényczikkelyt 1791 január 8-án ekkép javaslá módosítatni:

„A királyi apostoli felség kegyelmesen méltózta-

tik megadni, hogy az országban államjoggal megajándékozott nemegyesült görög szertartásnak, megszüntetvén az ellenkező irányban hozott törvények, Magyarországban s a kapcsolt részekben jószágbirtoklásra s bármily hivatalviselésre képesek legyenek. A clerus, az egyház,a vallás,— melynek általuk való gyakorlata teljesen szabad lesz — az alapítványok, a tanodák, s az ifjúság nevelése, nemkülönben kiváltságaik ügyei, valamint ő felsége dicső emlékezetű őseitől átvette, ezentúl is ő felsége hatalmának maradván fenntartva.“

A Rendek január 26-án következő módosítással küldték fel a javaslatot:

„A királyi apostoli felség kegyelmesen méltóztatik megengedni, hogy az ezen országban államjoggal megajándékozott nemegyesült görög szertartásu lakosok, megszüntetvén az ellenkező irányban hozott törvények, mennyiben a nemegyesült görög szertartásunkra vonatkoznak,[1]) az ország más lakosainak képére Magyarország s a kapcsolt részekben jószágszerzésre és birtoklásra s bármily hivatalviselésre képesek legyenek. Egyébiránt a királyi felségjogai amaz egyház clerusa, a vallás, — melynek általuk való gyakorlata teljesen szabad lesz — az alapítványok, a tanodák s az ifjúság nevelése, nemkülönben azon kiváltságok

[1]) Ezen incisum a horvát követek kívánságára iktattatott be, kik az 1741: 46. törvényt most csak az evangélikusokra kívánták értetni, „az ó görög valláson levők királyi privilégium mellett Horvát- és Tótországokban megmaradhatván.“

ügyei körül, melyeknek tettleges gyakorlatában vannak, valamint ö felsége dicsöemlékezetü őseitől átvette, ö felségének ezentúl is épségben hagyatván.“ •

Leopold az általa javaslóit czikkelyt vagy szóról szóra kívánta törvénybe iktattatni, vagy egészen kihagyatni; s az illír kanczellária t csakugyan életbe léptette.

Ekkor — martius 5-én — az országos Rendek az itt következő felírással válaszoltak:

„A. m. e. september 5-én felséged elébe terjesztett koronázási hitlevélbe beiktattuk, névszerint a 3.ik czikkelybe, a nem egyesült görög szertartásu lakosokat is, miszerint nekik az állam joga s a religio szabadsága nyilvános törvény által biztosítassék; mert felséged is abbeli kegyelmes kívánságát fejezte ki az ország báróihoz adott levelében, hogy a görög nem egyesülteket vegyük tekintetbe;s mert, valamint meggyőződésünket akkor nyilvánítottuk, az igazság s a közjó'szeretete tanácsolták, hogy ily nagyszámú és harczias faj zsellérnek ne nézessék, vétessék, s hitvallásában,melyhez igen erősen ragaszkodik, ne függjön az önkénytől. Az embernek, mint polgárnak, tökéletes biztosságot a világi s vallási jogok nyújtanak, melyeket mi az államba, azaz: Magyarországba már benfoglalt nemegyesült görögöknek, nemcsak a bármily állapotú összes magyar néppel közös valamennyi törvénynek és szabadságnak általános megerősítésével, hanem világos szavakkal is akartunk biztosítani, nem czélozván egyébre, mint a közboldogságra, mely fel-

ségednek s a népnek egyesült javából alakúi. Felséged september 21-én visszaírni méltóztatott: hogy nem idegen attól, miszerint a nemegyesült görögökről külön törvény alkottassák. Meghökkentünk már ekkor, hogy felséged, noha bennünket előbb a nem egyesült görögök érdekében hozandó törvény alkotására kegyelmesen felhívott, ekkor csak: nem idegennek mondá magát e szándéktól; de mi ezt jobbra magyarázván, november 14-kén oly értelemben hozandó törvényt indítványoztunk, melyhezképest a nemegyesült görög lakosok, megajándékoztatván az állam jogával, valamint szintazon jogoknak fognak örvendeni, melyeknek az ország egyéb lakosai, úgy szintazon törvényeknek, dicasteriumoknak és hatóságoknak is lesznek alávetve; a religio szabad gyakorlatában pedig sohasem fognak háborgattatni, de sőt abban csorbítatlanul megtartatni. Ugyanis, az volt őszinte szándékunk, hogy ők az állam egész jogát közösen birják a magyarokkal, magyaroknak tartván őket is, mint kik egyazon hazai földön születtek vagy letelepedtek állandóan. Felséged f. e. január 8-kán méltóztatott nekünk általküldeni azon szavakat, melyek a rólok szóló törvényt képezhetnék; s miután ezeket mi nem fogadhattuk el egészen, nem akartuk ugyan — egyedül a felséged iránti őszinte hódolattól s mély tisztelettől vezéreltetve, s azon bizodalomból kiindulva, melyet felséged szerencsés koronázása és boldogító jelenléte bennünk megerősített, — nem akartuk ugyan az okokat fejtegetni és a dologba rész-

letesen beereszkedni, hanem elménket arra irányoztuk, hogy nehány kevés szó hozzáadása vagy változtatása után, melyek a felséged s az ország közös javát érhető rövidségnek elejét veszik, hozassák ama törvény; vélvén, miszerint ebbeli eljárásunkból őszinte szándékunk eléggé fog kivilágolni. S íme, várakozásunk ellenére, követeink, kiket a törvényczikkelyeknek felséged kanczellériájával egyetemben szerkesztésére kiküldénk, meghozták nekünk a hírt, hogy felséged a nemegyesült görög lakosokra nézve hozzánk átküldött törvényczikkelynek egyetlenegy betűjétől sem akar elállani, miért is, ha vonakodunk, azt úgy a mint van, a törvények közé iktatni, hagyjuk ki onnan egészen;az lévén felséged kívánsága, hogy ez esetben előbbeni szokásuk mellett hagyassanak meg.Ezek így lévén, kényszerít bennünket a roppant fontosságú ügy, hogy nézeteinket bővebben nyilvánítsuk, annyival inkább, mert közhírből tudjuk, hogy felséged illír kanczellériát rendelt alkottatni, és mind a kanczellárt mind a többi tisztviselőket már ki is nevezte, mi az élőnkbe adott törvényczikkely czélzatát teljesebben megmagyarázza.

A felséged által nekünk küldött és élőnkbe adott ezikkelynek két része van: az első szerint az országban állainjoggal megajándékozott görög nem egyesültek, megszüntetvén az ellenkező értelemben hozott törvények, Magyarországban s a kapcsolt részekben fekvő jószágok birtoklására és bármely hivatal viselésére képeseknek nyilvánítandók; a második szerint

a clerus, az egyház, a religio, az iskolák, az alapítványok, az ifjúság nevelésének s magoknak a kiváltságoknak ügyei felséged hatalmának, valamint ezt őseitől öröklötté, fenntartatnak.

Mielőtt ezen czikkely értelmét bővebben meghánynók, elörebocsátandónak véljük, hogy

Magyarországban négy rendbeli nemegyesült görög szertartásu. lakosok találtatnak: a.) olyasok, kiknek őseik már századok óta az országban laktanak, s kikről, „oláh, rácz, rnsznyák“ nevek alatt számos törvényeket olvasunk régi királyaink decretumaikban; b.) olyasok, kik előbb is most is, lassankint és majdnem külön egyenkint a török tartományokból az országba jőnek s itt állandó lakást vesznek; c.) olyasok, kik a törökkel kötött békeszerződések értelmében, az országban csak kereskedést űznek, s kikre hogy ama törvény értelme ne terjesztessék ki, oda pótoltuk e szókat:‚az ország lakosai'; d.) végre azoknak utódai, kik I. Leopold császár alatt elég nagy számmal^ mert negyven ezer családról van szó, bizonyos feltételek alatt ide átjöttek. *A* feltételek között az volt a legfőbb, hogy némi földrész adatván nekik a végekben,katonáskodjanak; egyébiránt vallásuk vagy inkább hierarchiájok megtartásáról nehány kiváltság adatott nekik, melyekbe, bár minők legyenek, most nincsen helye közelebbről beereszkednünk, mert készek vagyunk azokat, ha az ország alapalkotmányával nem ellenkeznek, törvénynyel megerősíteni. De senki által kétségbe nem vonható örök elvek és igazságok: hogy

1.) a valamely országba vagy tartományba bevándorló s itt székhelyet kereső nem fegyverekkel szerző nép, vagy kevesebb államjogokat vagy annyit nyer, mennyivel a bennlakók bírnak; azt pedig, hogy nagyobbakat nem kaphat, mutatja maga az ilyes vendégek befogadásának természete, miért is eftéle bevándorlók rendszerint beolvadnak a bennszülött népbe;

2.) ilyetén bevándorló nép soha sem fogadtathatik bé az országba vagy tartományba olyformán, hogy itt külön államot képezzen, mert ez nem volna befogadás, hanem új államnak az ország területrészének élszakasztúsával eszközlött alapítása; miért is

3.) I. Leopold császár, ki elődeinek példájára hitlevél és eskü által biztosította a végeknek el nem idegenítéséről s az elszakasztottaknak visszaszerzéséről a Rendeket, Magyarországból és a kapcsolt részekből nem vághatott ki valamit a bejött illírek vagy ráczok számára, nem is alkudhatott meg velők úgy, hogy ők külön jogokkal megajándékozva külön államot képezzenek: mert Magyarország és a kapcsolt részek területe nem patrimonialis joga Magyarország királyainak;

4.) I. Leopold az akkor bevándorlóit családoknak sem magától sem alku utján nem adhatott olyas kiváltságokat, melyek által némi új polgári társaság vagy állam az államban alkottassák, hanem csak olyas javadalmakat engedményezhetett nekik, melyek az ország alkotmányával nem ellenkeznek. Tehát ezen ürügy alatt sem vonathatnak önkényesen az ország-

ban lakozó valamennyi nemegyesült görög szertartásnak bármi külön polgári vagy vallási jogok közösségébe.

Ezen elveknek előrebocsátása után, méltóztassék felséged maga a nemegyesült görög szertartásuakról elünkbe adott czikkelyt kegyelmesen meggondolni; bízunk felséged bölcseségében és méltányosságában^ hogy megismerendi, miszerint az állam jogával, melyet az első rész megád, a clerus,egyház,alapítványok, nevelés és kiváltságok azon önkénye, melyet a második rész visszatart, meg nem állhat; hogy az országban lakozó népnek része külön kanczellériával nem birhat az ország jogainak felforgatása nélkül. Horvát-Dalmát-, és Tótországok nem képezik magának Magyarországnak részét,ők kapcsoltrészek,s mégis, mivelhogy, ellen nem állvánnehány municipalis törvényeik, Magyarországgal egy államot képeznek, nem külön, hanem egyazon kanczellária által kezeltettek mindenkor ügyeik a királyok által;— most pedig olyas nemzet, mely Magyarországban s a kapcsolt részekben nem folytonos és meg nem szakasztott földterületen, hanem másokkal vegyesen lakik, külön kanczelláriával bírna, és nem mint Magyarország népe, hanem oly valami, mit igaz nevén még nem tudunk hívni, kormányoztatnék Magyarország királya által, kinek eddiglen egy kanczellárja volt egész Magyarország számára.

Bizony, nem csodálhatjuk eléggé, miért van az, hogy imént még, felséges II. József császár és király országlása alatt, a természetüknél és alkotmányuknál

fogva egymástól különböző valamennyi tartományoknak egysége kerestetett, most pedig talán ugyanazok, kik akkor leginkább hirdették az egységet, olyasoknak felosztására akarják felségedet rábeszélni, melyeknek, természetüknél és eredetüknél fogva, egységet kell képezniük, mint íme Magyarország. Ugyanis, ott valóságos felosztás van, hol olyas nemzetek, melyeket talán a nyelv, az erkölcsök, a religio csak némileg elválasztott egymástól, azonegy országban különbözökép kormányoztatnak. Igaz, hogy e világon, azoknak egysége, melyek természetűknél fogva összekapcsoltathatnak, szilárdságot, azoknak felosztása ellenben, melyeknek, természetüknél fogva, egységet kellene képezniük, végveszélyt eredményez. És mi jól látjuk által, hová czélozzanak azok, kik ilyes eljárást tanácsolnak, és hogy felségednek miféle előnyöket Ígérhetnek ilyesekböl:de mi gondosan akarjuk megőrizni azon bizodalmát és szeretetet, melyet felségednek valóban atyai beszédei — s mi ezeknek szentül hi. sziink — megerősí tettének; mi nem akarunk érzelmeinkhez képest élesebben panaszt emelni, nehogy valamikép sértsük felségedet, különben is meggyőződve lévén, hogy az atyai hajlam parányi jelenségből is felismeri az egész fájdalmat.

Mondhatnók: mi az időre bízzuk, hogy ezen tanácsoknak és intézményeknek veszélyeit nyilvánosságra hozza; — de más országoknak és köztársaságoknak nagyszámú gyászos példáik fennen hirdetik, hogy mindig veszedelemmel jár, ha egy államból kettő

lészen; és ama czélzatok nemcsak nékünk okoznak sérelmet és bajt, hanem kártékonyok felségednek is, s magoknak a nemegyesült görög szertartásu lakosoknak, kiknek javára van állítólag irányozva az eljárás. Mert felségedet mi illeti, hogy azokat ne ismételjük, melyeket már érinténk, bizonyos: miszerint üdvesebb, mindig úgy kormányozni a köztársaságot, hogy teljesen eleje vétessék a súrlódásnak, mint ilyesnek netaláni keletkezésével közbenlépni arbiterképen; aztán,bajos dolog, sőt épen lehetetlen, eleget tenni olyas vágyaknak, melyeknek semmiféle törvény nem szabott határt; mert ha teljesítésűk csak annak hajlamától függ,kinél a sürgetés történtekkor a közjó érdekében megtagadtatott kivánságok gyakran igazságtalanságból megtagadottak gyanánt mutatkoznak. De magoknak a nemegyesült görög szertartási! lakosoknak sem kedves olyatén állapot, melyet bizonytalannak tudnak, melyet bizonytalannak tapasztaltak; s épen, mert mintegy elszigetelve fognak állani, ki lesznek téve ugyanazon kellemetlenségeknek, melyek minket fognak érni. Miután ők nagyjából Magyarország egyéb nemzeteivel vegyesen laknak, külön mindenik faj külön másra törekedendik, mi a kanczclláriáknak és dicasteriumoknak anyagot fog szolgáltatni a vetekedésre és zavarba fogja ejteni a törvényhatóságokat, melyek felséged rendeletéit csak a magyar kanczelláriá útján vehetik.

Ezen rosszak — tartunk tőle — még súlyosbulni fognak azért, mert felséged által az neveztetett ki il-

lír kanczellárul,[1]) ki ellen panaszt panaszra halmoztak az ország polgárai. Nem akarjuk itt vádképen felemlíteni, mit, valamint Magyarországnak úgy Horvát-, Dalmát- Tótországoknak is megyéi ellene bepanaszoltak, mert felségednek a kegyelmes királyi előterjesztésekben bebizonyított nagylelkűsége által felhiva, Ígéretet tettünk, hogy nem akarjuk még tovább fűzni ama panaszokat; de fájdalmunkat nem hallgathatjuk el, s pedig annál kévésbé,mert bizonyos, hogy a közügynek s magának felségednek azáltal nem tétetik jó szolgálat, ha az, ki, noha talán súlyos vétsége nélkül, honfitársainak becsülését és bizodalmát elvesztette, magasabb állásban az ügyek kezelésével bízatik meg; s ezáltal talán a felséged iránt oly szerencsésen megerösült bizodalom is meg fog ingattatni. De ezt nem akarjuk bővebben fejtegetni, mert a dolog s az intézmény már magában is, mint elégségesen megmutattuk, nekünk oly komornak, oly veszedelmesnek látszik, hogy ellene még azon esetre is szót emeltünk volna, ha az ország teljes bizodalmával bíró férfiú ruháztatik fel e tiszttel.

Tudjuk, hogy találkozni fognak, kik érzelmeinket, tanácsainkat balra magyarázandják és nem egyesült görög szertartású polgártársainkkal talán elhitetni törekedendenek, hogy mi nem vagyunk olyas hajlammal irántuk, minővel a hazának fiai iránt tartozunk viseltetni; hogy némi szóburok alatt azt veszszük czélba, miszerint ők idegenekül tekintessenek. De ez nem

[1]) Gróf Balassa Ferencz.

fér őszinte lelkünkhez, bár mit mondjon a rágalom; és hogy örök bizonysága maradjon fenn törekvésünknek, felséged és a haza ¡iránti igaz szeretetből elejét venni azon rosszaknak, melyek bekövetkezésétől méltán tartunk, kinyilatkoztatjuk akaratunkat: hogy a nemegyesült görög szertartásu lakosok is birják a polgári és vallási jogok s az államélet teljességét azonképen, mint a magyarok ezt törvényeink rendeletéből állapotukhoz képest birják; sőt mi őket, valamint a többi nemzetiségeket is, melyek Magyarországot és a kapcsolt részeket lakják, magyaroknak, a közös haza fiainak nyilvánítjuk; s mind ezeken kivül még azt is óhajtjuk, hogy a királyoktól nyert azon kedvezményeket, melyek az ország alkotmányával nem ellenkeznek, szintén élvezhessék; de felséged jogain nem akarunk csorbát ütni, valamint ezt a felségedhez általunk felterjesztett czikkely bizonyítja, melyben mind felséged jogai megismertettek, mind a nem egyesült görög szertartású lakosoknak az állam teljes joga megadatott, mind kiváltságaik fenntartattak. És nehogy valamiképen a záradék:,melyeknek tettleges gyakorlatában vágynak, oda csavartassék, mintha a többi kiváltságok, melyek alkotmányunkkal nem ellenkeznek, de melyeknek bár mely oknál fogva nincsenek gyakorlatában, eltöröltetnének, készséggel iktatjuk helyébe: melyek az alkotmánynyal nem ellenkeznek; különben is meggyőződve lévén a nem egyesült görög szertartásiakról, hogy ők sem akarnak, nem akarhatnak mint polgárok, oly dolgokat, me-

lyek az ország alkotmányával ellenkeznek. Ha felséged ettől idegen volna, nekünk nem marad fenn egyéb, mint azon czikkelyt, melyet felséged élőnkbe adni méltóztatott, magának felségednek is indítványára, noha akaratlanul, kihagynunk, hogy se felségednek, se a görög szertartású lakosaknak kárt ne tegyünk. De mi kérve kérjük felségedet, méltóztassék az általunk felhozott okokat, azon tanácsosok elmellőzésével, kik netalán pártérdektől vezéreltetnek, bölcs lélekkel s kegyelmes szívvel megfontolni, és ezeknek tanácsára az általunk már előbb felküldött czikkelyt, e záradék helyettesítésével: melyek az ország alkotmányával nem ellenkeznek kegyelmesen elfogadni és megerősíteni; s az illír kanczellária felállítását, már nagy anyjának, Teréziának emléke és eljárása iránti kegyeletből is visszavonni, ki az illír bizottságot, mert kártékonynak tapasztalá, eloszlatta; miért is, még az 1780-diki évbe visszahelyezés örve alatt sem lehetne az illír kanczellária ezen fellállításának helyet adni. Mennél szorosabban fogja felséged Magyarország polgárait, kiket a vallási s a nemzetiségi buzgalom néha különválasztott, bölcs lélekkrl együvé fűzni; mennél inkább fogja az állam egységét,az érdekek közösségét előmozdítani: annál nagyobb leszen úgy a királyi szék és a monarchia, mint a közjóiét szilárdsága; ellenkező törekvéseknek veszedelmes eredményeik lehetnek. Mennél hatalmasabban fogja felséged a magyarok lelkében helyreállott bizodalmát megerősíteni, és velünk együtt a bizalmatlanság hintésének, a köz-

veszély ezen undok működésének elejét venni: annál inkább fognak bukdácsolni az ellenségek, annál inkább fogja felséged tapasztalni, hogy boldogságukat a magyarok az uralkodó ház és felséged dicsőségébe s boldogságába helyezik, kinek kedvezéseibe és királyi kegyelmességébe örök hódolattal vagyunk ajánlva. Kelt 1791. martius 5-én Pozsonyban kelt országgyűlési ülésünkből. Felségednek alázatos egyházi s világi hűséges alattvalói, Magyarországnak s a hozzákapcsolt részeknek dietailag összegyűlt Karai és Rendei. Leopold, nádor. Batthyány József, primás.“

Három nappal később, 1791. martius 8-án, a magyar királyi udvari kanczellária, a császári királyi felség nevében tudatta a Rendekkel,

„hogy ö felségének tetszett az az őszinteség és bizodalom, melylyel a Karok és Rendek az illír kanczellária felállításából származott aggodalmukat a királyi szék elejébe vitték, mert orvoslást vagy vigasztalást kereső hu népe szavára mindig készséggel figyelend ö felsége. Jelen ügyben, úgy látszik, kivált az aggasztja a Karokat és Rendeket, hogy az illír kanczellária alakítása s a nem egyesült görögöket illető ügyek külön kezelése által állam az államban alakíthathatnék, a törvények előtt ismeretlen új dicasterium keletkezvén, mely működést gyakorlandaz országban. Már pedig a mondott illír dicasterium felállítása nemcsak nem fog az ország törvényes dicastériumain és hatóságain, a Magyarországban s a hozzákapcsolt részekben lakozó valamennyi görög nem

egyesültek öszves polgári ügyeikre nézve, semmiféle csorbát ütni, de sőt ezen hatóságok törvényes működése a nemegyesült görögök irányában ezentúl is sértetlenül marad fenn: az illír kanczellária teendőinek tárgyát egyedül azon ügyek fogván képezni, melyekre nézve a görög nemegyesültekről hozandó törvényben a király jogai fenntartatnak; szóval: ezen illír kanczellária épen úgy van alkotva s azon hatáskörrel van felruházva, melylyel a néhai dicsőséges királynő, Mária Terézia, idejében az illír bizottság bírt vala; és valamint ez Magyarországban s a hozzá kapcsolt részekben semmiféle működést nem gyakorolt, úgy az említett illír kanczellária sem fog semmifélét gyakorolni. A Karok és Rendek tehát önként fogják bevallani, hogy aggodalmuk legnagyobb terhe alól fel vannak mentve, s hogy már nincsen joguk attól tartaniok, miszerint államnak az államban alakítása vétetik czélba.

Ö felsége ennélfogva kegyelmesen inti a Karokat és Rendeket,miszerint,letévén minden továbbibizalmatlanságot az említett udvari illír kanczellériára nézve, biztos reménynyel legyenek, hogy ő felsége mindig szeme előtt tartván a kormányára bizott népek boldogságát, ennek elérésére sohasem fog olyas eszközöket választani, melyek csak egy részt, s nem az öszves népet boldogítják; hogy tehát ő felsége, midőn az ország nem egyesült görög lakosainak jólétéről gondoskodik, ezt mindig a többi országlakosoknak is jólétével akarja egyeztetni; miért is a Karok és Rendek

által a görög aernegyesültekröl javaslatba hozott czikkelyt azon egyetlenegy módosítással, hogy e szavak helyébe: melyek az alkotmánynyal nem ellenkeznek tétessenek ezek: „melyek az alap-alkotmánynyal nem állanak ellentétben“, kegyelmesen elfogadja ő felsége, ki egyébiránt az ország Karait és Rendeit császári királyi kedvezéséről kegyelmesen és szíves hajlammal biztosítja“.

Így alakult meg az 1791: 27. törvényczikkely, melynek fogalmazata, következőképen állapítatott meg végle:

„A királyi apostoli felség kegyelmesen hozzájárulni méltóztatik, hogy *az ezen országban államjoggal (jus civitatis) megajándékozott, nemegyesült görög szertartásit országlakosok,* megszüntetvén az ellenkező irányban hozott törvények, mennyiben ezek a nemegyesült görög szertartásuakra vonatkoznak,*azonképen mint más országlakosok,* jószágszerzésre és birtoklásra s bármily hivatalviselésre képesek legyenek Magyarországban s a kapcsolt részekben.

Egyébiránt a királyi felségnek jogai a clerus, az egyház, a hitvallás, — melynek általuk való gyakorlata teljesen szabad lesz, — az alapítványok, a tanulmányok, az ifjuságnevelés, nem különben magok a *kiváltságok* ügyei körül, *melyek az ország alapalkotmányával nem állanak ellentétben,* — valamint azokat őfelsége dicsőemlékezetű őseitől átvette, ezentúl is a királyi felségnek épségben hagyatván.“ —

Még két nappal az országgyűlés eloszlatása előtt

— martius 11-én — azon felterjesztésökben, mely nehány tárgyat a jövő diétára tart fenn, s a hozott törvényczikkelyeket szentesítés végett felküldi, reménnyüket fejezék ki a Rendek: „hogy az illír kanczelláriát, melynek működése és tárgyai azokra, mik az illír bizottságéi voltak, szorítatnak, — miután gyorsabban és könnyebben, mind a dicasteriumok mind a nemegyesült görög szertartásu, már most szintén az állam teljes jogával biró polgároknak csekélyebb alkalmatlanságával a magyar kanczellária által idéztethetnének el, mi magoknak az ország nem egyesült görög szertartású lakósainak is kétségkívül kedvesebb leszen, kivált ha az övéiket is fogják a magyar kanczelláriánál alkalmazva látni, — kegyelmesen megszüntetendi ő felsége még mielőtt a már-már inkább jelenkező súlyosabb bajok azt követelni fogják szükségképen.“ Mire más nap a magyar udvari kanczellária azon leiratban, mely a hozott törvényeket szentesítetteknek nyilvánítja, Leopold nevében válaszúi adá: hogy az illír kanczellária felállítását tárgyazó észrevételt, „midőn a dolog s a körülmények megengedendik, tekintetbe fogja venni.“

XIV.

Leopold 1792. martius 1-én meghalálozott. Fia, Ferencz, május 20-ra összehívta az országgyűlést. A nemegyesült görög szertartású püspökök is meghivatván általa, május 21-én írásban bejelentették az országgyűlésnek: „hogy távol legyen tőlök a múltak

miatt panaszt emelni; ők effélékkel a király koronázását egy perczig sem akarják késleltetni: miért is, egyelőre megelégesznek azon helylyel, melyet a nádor kijelelt számukra; fentartván magoknak későbbre, mind azt követelni, mihez nézetük szerint törvényes joguk van, s bízván az országgyűlésbe, hogy olyas ülést fog nekik kimutatni, minő püspöki állásuknak leginkább megfelel.“

A koronázás után, június 12-én, ismét Írásban kinyilatkoztatták, hogy megérkezettnek vélik az időt, mely nekik a püspöki s illetőleg az érseki méltóság ‚seniumához‘ képest szaband ülést, ök valóságos püspökök; jellemük ugyanaz, mely a római-katholikusoké; ök hasonló hierarchiai alapon kormányozzák Isten egyházait; az ő hitvallásuk már századok óta van befogadva s talán egykorú az országgal; jogait a közelebb lefolyt országgyűlés 27-dik törvényczikkelye megerősítette: kétségtelen tehát, hogy őket a római-katholikus püspökökével azonegy s csak a kor által meghatározandó ülés illeti. Már pedig elégtelen s főfő részében hézagos volna a most említett törvény gondoskodása, ha ezen vallás minden egyéb státusai az ország alkotmányából folyó javakkal,s magával a szavazási joggal az országgyűlésen élhetnének, s csak az egy clerus nem élhetne a jog és tisztelet azon elsőségével, melyet állása nyújt neki.

„Távol legyen tőlünk — mondja a bérekesztés, — hogy ezt a magyar nép nemes indulatáról feltennök; mi erősen hiszszük, hogy az ország kívánalmunkat

már akkor állapította meg, midőn a lefolyt diéta kinyilatkoztatá: hogy mind a polgári jogok, mind hitvallásunk saját jogai, és az állam jótéteményei, miképen azokat, állapotukhoz képest, a törvények rendeleté szerint bírják a magyarok, úgy a vallásunkbeli lakosokat is illessék. A legeslegnagyobb hálával tiszteljük mi a legnemesebb nép és polgártársaink irántunk való szeretetetének e tanuságtételét, melynek emlékezete soha sem fog lelkeinkből kimúlni. Es midőn a józan ész nevében azon igazságra hivatkozunk: miszerint ezen országra nézve semmi sem kívánatosabb, mint hogy valamennyi, csak nyelvileg elkülönített keresztyén népei ugyanazon javaknak örvendjenek; ugyanazon vágyakkal táplálkozzanak; ugyanazon czélokra törekedjenek, miután egyazon király alatt vannak, egyazon törvények által kormányoztatnak; . . . midőn mi, végre, polgártársainktól nem kívánunk egyebet, mint szeretetet és azon bécsülést, melylyel testvér iránt viseltetik a testvér: bízunk a nagyméltóságu s a tekintetes rendek jóakaratába és méltányosságába, hogy kérelmünk igazságát általlátva, azt a magyar nép lelkében gyökeredzett nemeslelküséggel és jótevési hajlammal haladék nélkül megállapítandják.“

Ezen folyamodvány bemutattatván az országgyűlésnek, voltak, kik a június 18-án tartott ülésben, midőn a közös választmány által benyújtott s az illír kanczellária eltörlését szorgalmazó felírás azon része olvastatott fel, mely a nemegyesült görög szertar-

tású püspököknek azon esetre, ha az illír kanczellária eltöröltetik, az országgyűlésen széket és szavazatot ígér, — tanácsosnak vélték a kívánt szavazatot most mindjárt megadni,mivel a püspökök ez esetben annál serényebben fognak az illír kanczellária eltörlésére közreműködni; de a többség, kivált ezen okoknál fogva:

a) mivel abban mindenki megegyezik, hogy azon esetre, ha az illír kanczellária továbbá is fennmarad, a nemegyesült püspököknek az országgyűlésen való jelenlétük és szavazatuk igen veszedelmes volna; ugyanis, idegen, a törvényes magyar kanczellániától különböző dicasteriumtól függő olyan státus részesülne a törvényhozó hatalomban, melynek kormányzása az ország alkotmányával nem egyező; miért is tanácsosabb, hogy a felségnek az illír kanczellária iránt érkezendő válasza várassák be;

b) mivel a nemegyesült püspökök eddig az illír kanczellária eltörlése iránti szándékukat még nem nyilvánították, bizonytalan tehát, hogy az ország ezen kívánságát magok részéről akarnák-e előmozdítani; — a többség

kivált ez okoknál fogva addig elhalasztotta az ügyet, míg a királyi válasz az itt következő felírásra le fogott érkezni:

„Az aggodalmat, mely az illír kanczelláriának az elöbbeni kormány által lett szervezéséből keletkezett, 1791. martiua 5-én a közelebb lefolyt országgyűlés alatt kelt alázatos feliratunkban, a törvényes indokok teljes felsorolásával fejtegettük. Gyötrött bennünket

a gondolat, hogy ez úton állam képeztetik az államban, s a törvények előtt ismeretlen új dicasterium alakúi meg, befolyást gyakorlandó az országban. Királyunk, a dicső emlékezetű császári felség, hogy bennünket ezen alapos aggodalomtól megmentsen, kegyelmes királyi leiratában kinyilatkoztatni méltóztatott: hogy az említett illír dicasterium alapítása által nemcsak nem üttetik- csorba az ország törvényes dicasteriumain és hatóságain a nem egyesült, görögök valamennyi polgári ügyeire nézve, de sőt azok törvényes működésűkben ezentúl is fenntartandók. Sebünk enyhült ugyan ezáltal, de nem gyógyult meg; hogy azonban szavainkkal még fájdalmasabbá ne látszassunk azt tenni, engedtünk az időnek, s vártuk,hogy békövetkezzék,minek bé kellett következnie okvetlenül; az t. i., hogy az elégséges teendők nélküli dicasterium, fennállása szükséges voltának az illetőkkel elhitetésére mások ügyeibe fog avatkozni, s ezáltal, szabott körének határain átlépni.

És csakugyan így történt. Ha meggondoljuk, hogy mik állottak a nem egyesült görög szertartásúak kalenclériomaiban, — olyas dolgok tudniillik, melyek magának a politikai dicasteriumnak figyelmét is magokra vonták — s hogy miféle lázító irományok terjesztettek több megyében: akkor világos leszen előttünk a tanúság, miszerint a belnyugalom megzavarása s a törvényes dicasteriumok jogkörének csonkítása nélkül nem folytathatja erőködéseit az illír kanczellária. Ide tartoznak az újabban behozott, úgynevezett

„Landes-Commissio“-k, melyek a nemegyesült görögök ügyeit kezelik a vidéken. Mert valamint ellenkezni fogna az alkotmánynyal, ha a magyarok külön mindenik része külön dicasteriummal bírna, a vidéken pedig nem az ország törvényes hatóságai, hanem önkényes bizottságok kormányoznának: úgy, — miután a nemegyesült görög szertartásit lakosok a közelebb lefolyt diéta 27-dik törvényczikkelye által az állam jogával megajándékoztattak, tehát magyarokká váltak, — ellenére van a törvénynek, ellenére az alkotmány szellemének, hogy akár az újonnan alkotott illír kanczellériának, akár bizottságoknak rendeltessenek alá.

Ezeket akartuk, legkegyelmesebb urunk, alkotmányunk oltalmára a mily őszintén oly bizodalmasan legnagyobb alázattal előadni;méltóztassék azokat kegyelmesen venni, és ... . törvényes kívánalmainkat elősegíteni . . . Felséged előtt van atyai nagyanyjának, néhai legkegyelmesebb királynénknak gyönyörű példája, utánzásul; az illír bizottságot, noha ö volt alkotója,még is megszüntette önmagától, mihelyest haszontalannak és feleslegesnek tapasztalta.

Azon aggodalom se tartóztassa vissza felségedet, hogy a nemegyesült görög szertartásu lakosok nem fogják megelégedéssel venni e változtatást; mert az ö ügyeikről sokkal jobban lesz gondoskodva,ha, eltöröltetvén kanczelláriájok, mely a jelen háborús időben magának a királyi pénztárnak is igen terhes, közülök nehányan, kik a törvény által követelt minőséggel

bírnak, mind a magyar udvari kanczelláriánál mind a királyi helytartó tanácsnál alkalmaztatnak; és hogy mi se látszassunk tisztünkről megfeledkezni: azon esetre, ha az illír dicasterium eltöröltetik, a nemegyesült görög szertartású metropolitának és püspököknek megadandjuk a szavazásjogot, s az illető országos küldöttséget egyszersmind oda utasítandjuk, hogy a szavazat s az ülések minőségére méltó tekintettel legyen; megadandjuk e feltétel mellett, mert máskülönben okunk volna attól tartani, hogy az álkalmatlanságok, melyek az illír kanczellária fennállása miatt a közigazgatásban előfordulnak, magában a törvényhozó testületben is bőséggel fognak mutatkozni.“ Ferencz királynak június 22-kén kelt válasza, parányi változtatással szóról szóra bement az 1791: 10-dik törvényczikkelybe, ekképen:

„A Karok és Rendek alázatos kérelmére ő királyi felsége méltóztatott kegyelmesen kinyilatkoztatni: hogy elfeledhetlen nagyanyjának, a dicsöült felséges császárnénak és apostoli királynénak, Mária Teréziának, a Karoktól és Rendektől felhozott példáját oly nagy becsben tartja: miszerint általa, — még annak tekintetbevétele nélkül is, hogy az országnak nem egyesült szertartású lakosai időközben, t. i. az illír kanczellária felállításának elrendelése után, az állam jogával köztörvényileg megajándékoztattak, — indítatott az illír kanczelláriának a Karok és Rendek által óhajtott megszüntetését már csakugyan elhatározni; nincs is egyéb hátra, mint hogy ő felsége, mihelyest,

többféle utazásaiból, melyek előtte vannak, szerencsésen visszaérkezvén, meghallgatandotta az indítványt: mint történhetik meg az ügyek zagyválása nélkül az eltörlés, — valósággal is megszüntethesse.

Hogy pedig az ország ezen szertartási! lakosairól, mint különben is már a törvények oltalma alatt állókról, mindenképen gondoskodás történjék, s hogy ők arrólok hozott törvény foganatját érezzék, igazságosnak látja ö felsége a Karok és Rendek azon elöterjesztményét, miszerint e szertartás egyénei közül nehányan, kik a szükséges minőséggel bírnak, a magyar királyi udvari kanczellániánál, valamint a királyi helytartó tanácsnál is alkalmaztassanak; kiket ö felsége a mondott kanczellária eltörlése után mindjárt ki is nevezend e végre. Ö felségének ezen legkegyelmesebb biztosító nyilatkozatát a hódolatos engedelmesség és háládat valóságos érzelmével fogadván a Karok és Rendek: hogy részükről se mulassanak el semmit, mit tölök kívánhatni, legalázatosabb feliratukhoz képest kinyilatkoztatják, miszerint a mondott szertartás metropolitáját és püspökeit már most is illeti országgyűlésen a szavazásjog; és ő felségének kegyelmes bejegyezésével rendelik, hogy a szavazat s az ülés minőségéről adjon véleményt az országgyűlés rendezése körül működendő választmány, mely a jövő országgyűlésen annak módja szerint tárgyaltassék és elintéztessék.“ —

1792-én innen félszázadig nem hozatott törvény, mely közvetlenül a szerbekkel foglalkozott volna. Az

országgyűlés rendezésével 1791-ben, majd 1827-ben megbízott választmányok munkálatai nem jöttek tárgyalás alá, de gyakorlatilag az illetők megelégedésére intézteiéit el a karloviczi metropolita és püspöktársai szavazatának s ülésének ügye; általában, minden alkalommal a jogegyenlőségrei törekvés szolgált a szerb faj irányában zsinórmértékül a törvényhozó testületnek. —

Felvirradt az 1848-iki év. Az április 11-én. szentesített törvények közül a huszadik, az álunio ármányai elöl biztosítandó a nemegyesült görög szertartásu híveket, rendeli:

„ha valamely község görög szertartásu lakosainak bár nagyobb része fogja jövendőben hitvallását megváltoztatni, ily esetben a községi egyház az előbbi valláson hátramaradt lakosok birtokában hagyandó;“

rendeli továbbá:

„a görög nemegyesülteknek vallási és iskolai ügyeik iránti intézkedési joga is az állodalom felügyelése mellett ezennel biztosítatván: e czélból a magyar felelős_ministerium lehető legrövidebb idő alatt, minden esetben pedig a legközelebb tartandó országgyűlés előtt egybehivandja az összes felekezet által választandó egyházi gyülekezetei, congressust, melynek tagjai addig is, míg annak szerkezete törvény által rendeztetni fog, — ezúttal, a különböző nyelvű népességre való tekintettel, oly arányban választandók, hogy az egyházi osztályból huszonöt, a világiból

hetvenöt, s ezek közé a határőrvidékről huszonöt követ küldessék“;

végre megállapítja

„az e hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve különbség nélkül — tehát a nem egyesült görög szertartásúakra nézve is — *a tökéletes egyenlőséget és viszonosságot.*“

MELLÉKLET.

A. B.

A.

Nos Sigismundus etc. Memoriae commendamus etc. Quod quia fidelis noster illustris Stephanus despotus Rasciae, prudenter attendens et in acie considerationis diligenter revolvens, ipsum regnum Rasciae cum omnibus juribus et pertinentiis suis nobis ac sacro nostro diademati ac dicto regno nostro Hungáriáé semper et ab antiquosubjectum fuisse et esse, ac ad jus et proprietatem nostrae majestatis sacraeque coronae ac dicti regni nostri Hungáriáé et regum, nostrorum praedecessorum, nullo medio spectasse et pertinuis*se,* ac spectare et pertinere etiam de praesenti; ac cupiens, ut ipsum regnum Rasciae temporum in processu ad manus non deveniat alienas: per universos et quoslibet suos barones majestati nostrae, necnon praelatis, baronibus et proceribus ipsius regni nostri Hungáriáé de fidelitate et obedientia nobis et sacrae nostrae coronae, successoribusque nostris, regibus Hungáriáé, necnon praelatis, baronibus et proceribus regni nostri praedicti et eidem regno nostro per ipsos in perpetuum observandum juramentum praestare fecit fidelitatis; et insuper fidelem nostrum magnificum Georgium filium Wuk, filii Brank, nepotem utputa suum, in coetum et consortium dictorum baronum ejusdem regni nostri Hungáriáé aggregari instanti prece a nostra, obtinuit majestate. Pro eo nos, turn praemissorum consideratione, turn vero recensitis et diligenter praemeditatis fidelibus et fidelium obsequiorum eximiis attollendisque meritis et sinccris complacentiis ipsius

Stephani despoti, quibus idem in cunctis nostris et praedicti regni nostri arduis expeditionibus prosperis, sed et adversis, res et personam cunctaque sua et suorum bona ad laudem et honorem nostrae sublimitatis fortunae casibus exponens, eumma constantia pervigilique cura et sollicitudine indefessa, subdiversitate temporum et locorum se nostrae claritatis obtutibus reddidit gratum pariter et acceptum; nec minus etiam petitionibus ipsius Stephani despoti nobis superinde oblatis inclinati, delectationique nostrae, quam in regimine et gubernationeejusdem regniRasciae habere possemus, commodum et utilitatem ipsius Stephani despoti praeponentes, ac volentesex singulari majestatis nostrae benevolentia eidem Stephan» despoto in ipso regno Rasciae de suo sanguine facere successorem: animo deliberato et ex certa majestatis nostrae scientia, praelatorumque et barouum nostrorum ad id accedente consilio praematuro, eundem Georgium, filium Wuk et suos masculinos haeredcs; legitimos per eum procreatos vel procreandos ad dictum regnum Rasciae in veros et legitimos ejusdem Stephani despoti instituimus successores, et praefioimus in haeredes, eisdemque Georgio et suis masculinis haeredibus legitimis, casu, quo memoratum Stephanum despotum absque haeredibus masculini sexus ab hac luce migrare contigerit, jam dictum regnum Rasciae omniaque et singula jura et jurisdictiones ejusdem, (demptis, exceptis et penitus seclusis castro Thisnicza et pertinentiis ejusdem in tenutis Ozach habitis; item castro Zokol in contrada Polanz habito, in qua scilicet contrada quondam dominus Horvaya castra Brodan et Zomzed fecit aedificare; item terris et tenutis quondam Dragyha et Halap, penes praedictum castrum Zokol habitis, per defectum seminis eorundem ad majestatem nostrum regiam devolutis; item castro Macho vocatoet suis pertinentiis, unde banatus Machoviensis denomina-

tur; item terris et tenutis quondam Ladislai, filii Chazta, similiter per defectum seminis ejusdem ad majestatem nostrain regiam devolutis; item districtu Bythwa vocato, in quo alias castrum habebatur; item tenutis et districtibus Felsewabna etAlsoabna vocatis; item districtu Radio vocato, penes Abna existente; item contrada seu districtu Neprychow vocato» item districtu Lygh vocato, juxta et penes eundem districtum Neprychow existente; item districtu Rabus appellato; item districtu Holuvbara appellato; item castro Belazena appellato cum suis pertinentiis universis; item districtu Ws vocato; item districtu Thamama Weleke vocato; item castro Nandro-Albensi cum suis pertinentiis universis; item castro Galambocz appellato cum suis pertinentiis universis, aliis etiam castris, provinciis, terris, civitatibus, oppidis item villis, quae per serenissimum quondam principen! dominum Ludovicum regem Hungáriáé, socerum nostrum cbarissimum felicis reminiscentiae ac per alios etiam in tempore ad hoc regnum Hungáriáé tenta forent etpossessa, quae omnia et singula, cum omni jure et jurisdictione praenotato Stephano despoto absque haeredibus sexus masculini, quodabsit, abhoc saeculo migrante, pro nobis ac pro corona et regno nostro Hungáriáé praedicto duximus reservanda et reservamus in effectu,) de gratia speciali,prout digne possumus, etvalemus, ex nunc prout ex tunc et ex tunc prout ex nunc, dedimus, donaviinus et contulimus, imo damns, donamus et pleno jure conferimus, eo modo, quo baronibus regni nostri Hungáriáé donationes facere consuevimus, per ipsum et suos haeredes praetactos tenenda et possidenda; ita videlic et, quod idem Georgius, filiusWuk, et haeredes suipraedicti, nobis et sacro nostro diademati,nostrisque successoribus, regibus Hungáriáé, fideles semper et obedientes esse, mandatisque nostris et eorundem nostrorum successorum incunctanter obedire, ac majestatem et curias no-

tras regias, successorumque nostrorum eorundem, ad instar caeterorum baronum ipsius regni noatri Hungáriáé personaliter visitare, neonon ipae Georgius consiliis intereaae debeant et teneantur. Volumus insuper, quod dum et quando imminente necessitate majestas nostra aut successorea nostri praedicti aaepedictum Georgium, filiumWuk, aut auos haeredea praenotatoa ad hoc requisiverint, ex tunc ipse aive ipái et eorum quilibet, in partibus aibi et dicto regno Rasciae vicinis cum tota potentia et gentibus suis exercitualibus juxta posaibilitatis eorum exigentiam nobis et coronae ac regno nostris praedictis, toties quoties necesse ac opportunum fuerit, semper et ubique fidelea exhibeant famulatus; eo specifice declarato, quod in casu, quo et ipsum Georgium, filiumWuk, sine haeredibus maaculinis decedere contingat, extunc omnia praetacta per nostram majestatem eidem data et collata iterum ad majestatem nostram coronamque et reguum nostra praedicta intcgraliter rcdundent et devolvantur. Harum nostrarum, quibus nostrum secretum aigillum est appensum, vigore et testimonio litterarum mediante, quas dum nobis in specie repraesentataefuerint, in formám nostri privilegii redigi faciemus. Datum in oppido nostro Thataanno Domini 1426.')

B.

Nos Maria Theresia, Dei gratia regina Hungáriáé etc. Memoriae commendamus, tenore praesentium significantes, quibus expedit universis. Quod fidelis noster venerabilis Arsenius Joannovich orientalis ecclesiae gracci rítus patriarcha et Rascianorum in terris et ditionibus nostris commorantium

[1]) Nem csak a Fejér által kiadott budai, hanem az Engel által közzétett bécsi másolatban is nehány értelemzavaró noha lényegtelen irás-hiba van, de melyeknek részét egész biztossággal lehetett kiigazítani.

metropolita et archiepiscopus, tam suo quam et totius gentis populique Rasciani praefati nominibus ac in personis exhibuerit et praesentaverit nobls certas quasdam serenissimi quondam principia, domini Caroli VI. Romanorum imperatoria ac Germaniae, Hispaniaruin, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniaeque etc. regis, immediati videlicet praedecessoris et genitoris nostri gloriosae recordationis deaideratissimi, privilegíales litteras, latino idiomate confectas, ac in hac archiducali civitate nostra Vienna Austriae sub dato diei octavae mensisOctobris annoDomini 1713. expeditas, propriaeque ejusdem manus subscriptione, ac secreti sigilli, quo ut rex Hungariae utebatur, appensione roboratas: Quibus mediantibus summefatus quondam genitor noster alias quasdam sacratissimi olim principis ac domini Josephi I. aeque Romanorum imperatoris, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae regis,patrui ac similiter praedecessoris nostri pientissimae memoriae litteras privilegíales confirmationales, queis videlicet idem patruus et praedecessor noster certas ternas sacratissimi olim principis ac domini Leopolds pariformiter Romanorun imperatoris, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae regis, avi nostri ac similiter beatissimae memoriae praedecessoris litteras privilegíales ac simul protectionales, per expeditionem Cancellariae nostrae regiae aulicae Hungaricae pro parte ac ad instantiam venerabilis quondam Arsenii Csernovich praefatae orientalis Graeci ritus ecclesiae attumpatriarchae, metropolitae et archiepiscopi, adeoque antelati Arsenii Joannovich antecessoris, de et super metropolitana et archiepiscopali ejusdem authoritate, rituque praefatae gentis et populi Rasciani sarte tecte conservandis, necnon functionibus eorumdem regulatis et dispositis, ac alliis diversis praerogativis, immunitatibus, gratiis, indultis, juribus et libertatibus suo modo expeditas, praementionatoque

olim archiepiscopo et metropolitae, ac toti praedictae gentj populoque Rasciano clementer concessis, ac in praedeclaratis ternis avi quondam nostri litteris fusiua expressatis, extradatas benigne confirmasse dignoscebatur, tenoris infraacripti. Supplicando majestati nostrae memoratus Arsenius Joannovich, tam suo quam et praefatae gentis populique Rasciani nomlnibua debita cum instantia bumillime, quatenus noa quoque praeattactas domini quondam genitoris et patrui, praedecessorum noatrorum litteraa confirmationales privilegiales, omniaque et singula in iisdem contenta ratas, gratas et accepta habentes, litterisque nostris pariter privilegialibus confirmationalibus inserí et inscribí facientes, authoritate nostra regia approbare, ac pro praefato metropolita et archiepiscopo graeci ritus Arsenio Joannovich, genteque seu populo Rasciano gratiose confirmare dignaremur. Quarum quidem litterarum confirmationalium tenor aequitur in hunc modum:

Nos Carolus VI. Dei gratia electus Romanorum impcrator semper augustus, ac rex Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. Memoriae commendamus, tenorepraesentium significantes quibus expedit, universis: Quod fidelis noster venerabilis Yincentiua Popovich, orientalia eccleaiae totiua graeci ritua metropolita et archiepiscopus, tam suo quam et totiua gentis Rascianae populique Serviani nominibus ac in personis exhibuerit et praesentaverit nobis certas quasdam serenissimi quondam principis domini Josephi Primi, Romanorum imperatoria ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniaeque etc. regia, immediati videlicet praedecesaoris et fratría nostri desideratissimi gloriosae recordationis privilegiales, latino idiomate confectas, ac in hac civitate nostra Vienna Austriae, sub dato diei vigesimaenonae mensis Septcmbris, in anno Domini millesimo septingentésimo sexto emanatas, propriaeque ejusdem manus aubscriptione ac

secret! sigilli, quo ut rex Hungariae utebatur, appensione roborataa,quibus mediantibus raodofatus quondam frater et immediatus praedecessor noster Josephus certa3 quasdam ternaa aacratissimi olim principis ac domini Leopoldi, aeque Romanorum imperatoria, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae etc. regia, genitoris ac similiter praedeceaaorisnostribeatiaaimae memoriae desideratiasimi littera3 pariformiter privilegialea ac simul protectionales per expeditionem Cancellariae nostrae regiae aulicae Hungaricae pro parte ac ad instantiam venerabilis quondam AraeniiCsernovicb, praefatae orientalia ecclesiae graeci ritus attum archiepiscopi et Raacianorum patriarchae, adeoque antelati Vincentii Popovich praedecessoris, de et super ejusdem author itate rituque praefatae gentis et populi Raaciani aarte tecte conservando, necnon functionibus eorundem regulatis et dispositia, ac aliis diverais praerogativia, immunitatibus, gratiia, induiti3, juribua et libertatibus suo modo emanatas, praementionatoque olim archiepiscopo et metropolitae, et conaequenter toti praedictae genti Rascianae, populoque Serviano clementer conceaaia, acin praedeclaratia ternis paternae olim no3trae majestatia litteria fuaius expreaaatis extradataa benigne confirmasse, ac insupcr antelatum olim Arsenium Csernovich, totamque praefatam gentem Rascianam super certis eorundem attum postulatis futuro opportuno tempore effectuandis, modis, formis et conditionibua, in praeattactia domini condam fratria noatri litteria confirmationalibus declaratis clementer affidaase et assecurasse dignoscebatur, tenoria infraacripti. Supplicando majestati nostrae memoratus Yincentiua Popovich, tam suo quam et praefatae gentis Raacianae populique Serviani nominibua, debita Cum inatantia humillime, quatenus noa quoque praeattactas domini condam fratria et immediati praedecessoris nostri litteraa confirms-

tionales privilegíales, omniaque et singula in iisdem contenta, ratas gratas et accepta habentes, litterisque nostris pariter privilegialibus inseri et inscribí facientes, authoritate nostra caesareo-regia approbare, roborare, ratificare, ac pro praefato metropolita et archiepiscopo graeci ritus, genteque seu populo Rasciano gratiose confirmare dignaremur. Quarum quidem litterarum privilegialium confirmationalium tenor sequitur hunc in modum:

Nos Josephus, Dei gratia electus Romanorum imperator semper augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae'rex etc. Memoriae commendamus, tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis: Quod fidelis noster venerabilis Arseni us Cscrnovich, orientalis ccclesiae graeci ritus archiepiscopus et Rascianorum patriarcha, tam suo quam totius gentis Rascianae populique Serviani nominibus et in personis exhibuit et praesentavit majestad nostrae certas quasdam ternas litteras privilegíales simul et protectionales sacratissimi condam principis ac domini Leopoldi, Romanorum imperatoris, ac Germaniae. Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniaeque etc. regis semper augusti, genitoris et praedecessoris nostri, gloriosae reminiscentiae, desideratissimi; primas quidem undécima Decembris in anno Domini millesimo sexcentésimo nonagésimo; secundas vero anno millesimo sexcentésimo nonagésimo primo, die vigésima Augusti; tertias denique sub dato quarta mensis Martii in anno millesimo sexcentésimo nonagésimo quinto; omnes omnino in hac civitate nostra Vienna Austriae, per expeditionem Cancellariae nostrae regiae aulicae Hungaricae latino idiomat e confectas et emanatas, propriaque manu ejusdem paternae majestatis nostrae subscriptas et secreto sigillo, quo ut rex Hungariae utebatur, communitas. Quibus mediantibus eadem olim paterna majestas nostra nonmodo vetustam ejusmodi archie-

piscopi et patriarchae authoritatem, praefataeque gentis et populi Rasciani ritum, sartam tectamque reliquisse, verum ctiam certas alias praerogativas,immunitates, gratias, indulta, jura et libertates ¡praenominato archiepiscopo et patriarchae, populoque ac genti graeci ritus Rasciano seu Serviano concessisse, ac reliquas etiam functiones ibidem limpidius contentas et specificatas, certis ex respectibus et motivis, modis, fbrmis et conditionibus, in iisdem ternis litteris clarius et uberius expressis benigne regulasse et disposuisse, eundemque archiepiscopum et patriarcham, necnon gentem Rasciaıam eatenus sub clementissimam caesareo-regiam protectionem suam suscepisse, simulque universorum fidelium suorum dicti regni nostri Hungariae partiumque et districtuum eidem annexarum et subjectorum Statuum et Ordinum manutentioni et defensioni speciali commisisse dignoscebatur, tenoris infrascripti. Supplicando majestati nostrae perquam humillimc, quatenus nos antelatas benemcmoratae paternae majestatis nostrae ternas litteras privilegíales, omniaque et singula in iisdem contenta, ratas gratas et accepta habentes, litterisque nostris pariter privilegialibus inserí et inscribí lucientes, authoritate nostra caesareo-regia approbare, roborare, ratificare ac pro praefato archiepiscopo et patriarcha graeci ritus, genteque seu populo Rasciano gratiose confirmare dignaremur.

Quarum litterarum et quidem primarum, supratacta die undécima praenotati mensisDecembris anni praenominati millesimi sexcentesimi nonagesimi modo praevio confectarum et emanatarum verbalis tenor et sensus sequitur atque procedit hunc in modum:

Leopoldus, Dei gratia electus Romanorum imperator semper augustus,ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae rex etc. universis et singulis fidelibus nostris, dominis praelatis, baro-

nibus, magnatibus et nobilibus, necnon supremis et vicecomitibus quorumcunque comitatuum, civitatum item nostrarum et aliorum oppidorum ac villarum judicibus, consulibus et rectoribus; praesidiorum praeterea nostrorum quorumcunque commendantibus, supremis et vice-capitaneis, aliisque cujuscunque status, gradus, honoris et militaris aeque ac cameralis officii hominibus, ubicunque in annotatis regnis nostris, Hungaria, videlicet, Dalmatia, Croatia, Sclavonia, Servia, Rascia, Bulgaria, Bosnia, ac partibus eisdem adnexis, Herczegovia nimirum, Jenopolia et inPodgoria existentibus et constitutis, praesentes nostras visuris, lecturis aut legi audituris salutem et gratiam. Quoniam nos honorabili, devoto nobis dilecto Arsenio Csernovich, orientalis ecclesiae ritus graeci Rascianorum archiepiscopo, episcopis item aliisque ecclesiasticis et saecularibus statibus, capitaneis, vicecapitaneis, toti denique communitati cjusdem graeci ritus et nationis Rascianorum per Graeciam, Bulgariam, Rasciam, Herczegoviam, Dalmatiam, Podgoriam, Jenopoliam caeteraque praedictis annexa loca commorantibu3, qui videlicet e faucibus barbarae Turcarum tyrannidis erepti, juri nostro se suosque pósteros universos, et in sinum gratiae, clementiaeque nostrae, qua domini et regis sui legitimi, subjicientes, sub umbra protections nostrae posthac vivere et mori laudabili animi fortitudine declararunt, non solum certa privilegia, libertatesque et immunitates, vi benigni diplomatis nostri, die vigésima prima mensis Augusti, anni nunc currentis infrascripti, sub propriae manus nostrae subscriptions emanati concedendas et impertiendas; verum eosdem universos cum tota familia rebusque et bonis quibusvis ac facultatibus eorum, in nostram regiam tuitionem et singularem tutelam ac protectionem suscipiendos, imo vestrae etiam tuitioni, defensión! ac speciali protection! committendos esse duximus. Eapropter, vobis, quibus

supra, universis, harum serie firmiter praecipientes etiam mandamus, quatenus amodo imposterumpraespecificatos archiepiscopum, episcopos, omnesque alios ecclesiasticos et sae-«ulares, cujuscunque status et conditionis praenarratae orientalis ecclesiae graeci ritus homines cum omni familia, rebusque et facultatibus ipsorum universis, in praetactis ipsorum privilegiis, libertatibus et immunitatibus, in praeinserto benigno diplómate nostro uberius denotatis et expressis, contra omnes violentos ipsorum impetitores, turbatores et damnificatores, vice et in persona nostra tueri, defendere -et manutenere, in iisdemque tarn vos ipsi conservare, quam per alios conscrvari facere, denique praemissa gratia nostra, praevio modo, iisdem clementissime impertita, eosdem uti, frui et gaudere permitiere, ipsisque omni auxilio et assistentia adesse, deque salvo conductu, potissimum vero praememorato archiepiscopo interdum etiam de vecturis providere modis omnibus debeatis et teneamini; authoritate no3tra regia vobis ea in parte hisce plenarie concessa et attributa; secus non facturi; praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum in civitate nostra Vienna Austriae, die undécima men--sisDecembris, anno Domini Millesimo Sexcentésimo Nonagésimo; regnorum nostrorum, Romani trigésimo tertio, Hungáriáé et reliquorum trigésimo sexto, Bohemiae vero anno trigésimo quinto. Leopoldus P. H. Blasius Jaklin, episcopus Tininiensis. Joannes Maholány.

Secundarum item series talis est:

Leopoldus, Dei gratia electus Romanorum imperator semper augustus, ac Germaniae, Hungáriáé, Bohemiae rex etc. Honorabili, devoto, nobis dilecto Arsenio Csernovich, orientalis ecclesiae graeci ritus Rascianorum archiepiscopo, episcopis, omnibusque aliis ecclesiasticis et saecularibus, capitaneis, vicecapitaneis, toti denique communitati ejusdem graec,

rítus et nationis Rascianorum per Hungáriám, Sclavoniam, Illyriam, Mysiam, Albániám, Graeciam, Bulgáriám, Herczegoviam, Dalmatiam, Podgoriam, Jenopoliam, caeteraque annexa locajet quibuscunque aliis, praesentes nostras lecturis, inspecturis vei audituris, gratiam nostram caesaream atque regiam et omne bonum. Non solum ex demisso libello, nobis ve8trum omnium nomine, per ablegatum ad nos episcopum Jenopolitanum, Isaiam Diakovich, verum et verbali ejusdem expositione luculentius clementissime percepimus demissam gratiarum actionem vestram, quod vos e faucibus barbarae Turcarum tyrannidis ereptos pristinae restituerimus libertati, obligationemque perpetuam, qua nobis ob tanti beneficii exhibitionem obstrictos vos posterosque vestros profitemini, debito quidem vestro, nostra tamen eo majori satisfactione quod, agnito jure nostro, vos in sinum gratiae, clementiaeque nostrae, qua domini et regis vestri legitimi, projicientes, sub umbra protection¡3 nostraeposthac vivendum vobis etmoriendum esse laudabili animi fortitudine declaretis. Cujus, nobis perquam acceptaecontestationis etexhibitionisvestrae intuitu, vos universos et singulos in tutelam nostram caesareo-regiam clementissime non tam suscipimus, quam ad egregium propo8Ítum animis vestris figendum et filiis inculcandum perpetuo, omnibusquein occurrentiis, realibus documentis magis magisque confirmandum; ad arma proinde contra infensissimum Christiani nominis hostem et persecutorem vestrum sub auspiciis nostris, nostrorumque belliducum directione sumenda propulsandasque injurias, calamitates ac miserias vobis iniquissime crudelissimeque hactenus illatas paterne hortamur. Vicissim, ut lenitatem ac dulcedinem imperii dominatusque nostri in ipso limine sentiatis, petitionibus vestris pietate nobis connaturali annuentes, benignissime decrevimus, ut juxta orientalisecclesiaegraeci ritus Rascianorum consuetudi-

nem, ad normam veteris calendara libere conservemini, et prout hactenus ita deinceps a nullis ecclesiasticis vel saecularibus statibus ulla afficiamini molestia; liceatque vobis inter vos, ex propria facúltate, ex natione et lingua Rasciana constituere archiepiscopum, quem status ecclesiasticus et 8aecularis inter se eliget, isque archiepiscopus vester liberam habeat facultatem disponendi cum omnibus orientalis graeci ritus ecclesiis, episcopos consecrandi, sacerdotes in monasteriis disponendi, templa, ubi opus fuerit, propria facúltate exstruendi, in civitatibus et villis Rascianos sacerdotes subordinandi: verbo, sicut hactenus, graeci ritus ecclesiis et ejusdem professionis communitati praeesse valeat, ex propria authoritate ecclesiastica, vigore privilegiorum a praedecessoribus nostris, divis condam Hungariae regibus vobis concessorum, in tota Graecia, Rascia, Bulgaria, Dalmatia, Bosnia, Jenopolia et Herczegovina, necnon in Hungaria et Croatia, Mysia et Illyria, ubi de facto existunt, et quatenus ac quamdiu nobis universi et singuli fideles ac devoti erunt, facúltate disponendi gaudeat. Statibus porro ecclesiasticis, velut archiepiscopo, episcopis, monachis, omnisque generis sacerdotibus ritus graeci, in monasteriis et templis maneat propria facultas disponendi, ita ut nemo in praedictis monasteriis, templis ac residentiis vestris violentiam exercere valeat; verum in decimis, contributionibus et quarteriis antiqua immunitate gaudeant, nec super ecclesiastico statu ullus saecularium, praeter nos, potestatem habeat arrestandi vel incaptivandi aliquem, sed archiepiscopus tales a se dependentes ecclesiasticos, poenam aliquam incurrentes, jure ecclesiastico seu canónico puniré queat. Conferimus etiam et confirmamus graeci ritus templa, monasteria et ad haec spetantia, prout etiam archiepiscopum et episcopos concernentia bona, qualiacunque ilia sint, juxta collationem praedecesso-

rum nostrorum possidenda; quae autem templa christiani nominia hostis Turca vobis ademit, ea quoque recuperata manibus vestris resignare demandavimus. Arcliiepiscopo denique, vel episcopis vestris, necessitate sic exigente, monasteria et ecclesias in civitatibus aut pagis visitantibus, vel etiam parochos aut communitatem instruentibus, a nemine, turn ecclesiastico turn saeculari, molestiam inferri patiemur. Adhibebimus quoque pro omni possibili oranem conatum, ut per victoriosa arma nostra, auxiliante Deo, repetitam gentem Rascianam quo citius in territoria seu habitationes antehac possessas denuo introducere et inimicos abinde repeliere possimus. Volumusque ut sub directione et dispositione proprii magistratus eadem gens Rasciana perseverare et antiquis privilegiis, eidem a majestate nostra benigne concessis, ejusque consuetudinibus imperturbate frui valeat. Insuper annuimus et in eo, quod si ex ipsis graeci ritus sine consolatione prolium et consanguineorum, aliquis decederet, ex tune talis omnis substantia in archiepiscopum et ecclesiam; non secus, si archiepiscopus et episcopus quispiam moriatur, talis etiam omnis substantia in archiepiscopatum devolvatur. Denique, ut omnes ab archiepiscopo, tamquam capite suo ecclesiastico, tarn in spiritualibus quam saecularibus dependcant, clementissime volumus et jubemus. Quam munificentissimam clementissimamque concessionem nostram in vobis omni conatu et viribus demerendam, fidemque ac devotionem vestram inviolabiliter observandam continuo, nullisque procellis concutiendam fore, nobis firmiter promittimus. Et in reliquo vobis universim et singulatim gratiam nostram caesaream regiamque clementissime confirmamus. Datum in civitate nostra Vienna Austriae, die vigésima mensis Augusti anno' Domini Millesimo Sexcentésimo Nonagésimo Primo, regnorum nostrorum Romani trigésimo quarto, Hungariae et reli-

quorum trigésimo séptimo, Bohemiae vero trigésimo quinto. Leopoldus P. H. Blasius Janklin, episcopus Nitriensis. Joannes Maholány.

Tertiarum tandem continentiae sic se habent:

Nos Leopoldus, Dei graria electus Romanorum imperator semper augustus, ac Germaniae, Hungariáe, Bohemiae rex etc. Fidelibus nostris universis et siDgulis, dominis Praelatis, Baronibus et Magnatibus, signanter autem futuro Strigonrensis, ct Colocensis ac Bacsiensis ecclesiarum archiepiscopis, principi dicti regni nostri Hungariae Palatino; item comitibus Judici Curiae nostrae regiae, uti etiam supremo partium praeattacti regni nostri Hungariae superiorum Generali, et regnorum nostrorumDalmatiae, Croatiae et Sclavoniae Baño etc., consiliariis nostris intimis; porro Personalis Praesentiae nostrae regiae in judiciis Locumtenenti et consiliario nostro; necnon Hungaricae et Scepusiensis Camerarum nostrarum praefecto administrator! et caeteris consiliariis; practerca Suprcmis et Yicecomitibus, Judicibus Nobilium et Juratis assessoribus, quorumcunque praerepetitorum Hungariae, Dalmatiae Croatiae et Sclavoniae regnorum nostrorum comitatuum; insuper praesidiorum nostrorum quorumcunque Supremis et Yicecapitaneis, caeterisque officialibus militaribus equestris pariter ac pedestris ordinis, praesentibus et futuris, simul vel divisim constitutis, cum praesentibus requirendis, salutem et gratiam nostram. Humillime repraesentavit majestati nostrae venerabilis Arsenius Csernovicb, Servianorum graeci ritus archiepiscopus, quod licet is, non dudum abhinc evolutis annis, sub moderni videlicet adversus juratum christiani nominis bostem etiamnum flagrantis belli tractu, victricium armorum nostrorum progressu incitatus, luculentoque divinae benedictionis vires nostras promoventis exemplo compunctus, ad excutiendum tyrannidis otomanicae jugum, una cum popu-

lis Rascianis in servitute barbara pridem gementibus animum adjecisaet, eurnque in finem non solum nostro, qua legitimi regis, juri gratiacque et clementiae caesareae seet pósteros ipsorum subjectos, verum etiam, desertis intra Turcarum ditiones domiciliis, abjectisque fortunis et facultatibus, paternis laribus exules et intra regni nostri Hungáriáé confinia translocates, ad vindicandam ulterius et profligandam immanissimj, hostia crudelitatem sub nostrae perpetuae protectionis umbra vivere et móri paratos declarasset; eoque non aspernandae virtutis et generositatis facinore benigna indulta et diplomata in anno praesertim Millesimo Sexcentésimo Nonagésimo et Primo emanata, immunitatesque et praerogativas ibidem contentas a nostra impetrasset majestate; quorum tenoré nonmodo vetus ejusdem archiepiscopi authoritas et populi Rasciani ritus sarta tecta conservari; verum etiam plena spirituális administrationis libertas, imino in temporalibus quoque onerum quorumlibetet obventionum, signanter autem decimarum immunitás iisdem concedi dignoscebatur; reperiri tamen nonnullos fideles nostros utriusque status regnicolas, qui, non attenta benigna volúntate et concessione nostra, praemissum archiepiscopum etpopulum, jam in avito sui ritus exercitio turbare, jam ab administratione spirituali arcere, jam denique ad incompetentem decimarum praestationem competiere attentarent, non sine gravi ipsorum praejudicio et jactura, servitiique nostri discrimine manifesto. Supplicando apud majestatem nostram memoratus archiepiscopus Servianus debita cum instantia humillime, quatenus pro animandis eorum servitiis prístina ipsorum jura benigne conservare, archiepiscopi dignitatem et in promovendis sui ritus episcopis authoritatem confirmare, episcopis porro imperturbatam pastoralis muneris administrationem permitiere, toti denique populo libegni ubique sui ritus professionem et consuetam a

decimis immunitatem denuo concederé, eatenusque in regiam protectionem nostram ac defensionem dementer assumere dignaremur. Quorum demiasa instantia nobis humillime proposita et relata, fidelibusque dicti populi Rasciani servitiis contra communem Christianitatis hostem generöse inpensis, copioaaque sanguinis effusione contestatis in benignam reflexionem sumptis, atque constantem eorum devotionem etiam in futurum benigne nobis pollicentes (usque ad ulteriorem benignam dispositionem et ordinationem nostram pro ratione temporis instituendam), dementer decrevimus: ut et memorato archiepiscopo vetusta dignitas et episcopos sui ritus promovendi facultas (siquidem ei de jure et more ejusdem ritus sui competeret) integra maneat, etconstituti per eumepiscopi, signanter vero honorabiles: Isaias Diakovich Temesvariensis Jenopolitanus et archimandrita monasterii Crusedoliensis; Stephanus Metovich Carlostadiensis et Zrinopoliensis; Jephtimias Drohbnyak Szegediensis; Jephtimias Popovics Budenais et Albaregalensis; Jephtimias Zetovacs Mohacsiensis etSzigethiensis; Spiridion StibiczaYersecziensis; et Jephrem Benianin Varadinensis et Agriensis (quos videlicet nos praesentium virtute benigne admittendos et tolerandos censuimus) perassignatos sibi districtus, in quibus videlicet numero competente Rasciani seu Serviani populi de turcico, ut memoratum est, servitutis jugo in nostram devotionem asserti familiae de Consilii nostri aulae Bellici volúntate consederunt se3eque collocarunt, epirituâlia sua munia imperturbate obire, sontes corrigere et pro demeritis puniré, atólas et proventus ecclesiasticos sibi de ritu et antiqua consuetudine competentes percipere, officiumque suum (citra tarnen ullum Praelatorumnostrorum et ecclesiae Romano-Catholicae praejudicium) administrare; et populus denique omnis in praesidiis, oppidis confiniiset ditionibus nostris, locis videlicet sibi per memorati

Consilii nostri aulae Bellici commissionem concessis ubicunque locatus, libero sui ritus et professions exercitio, absque omni metu, periculo, corporisque vel facultatum detriment» gaudere, pristinaquo et jam antiquitus, vigore Matthiae regi» decreti quinti articuli tertii, Uladislai regia decreti secundr articuli ultimi eisdem admissa decimarum immunitate uti et frui possit valeatque; quas quidem decimas ipse populus prosui ritus episcoporura alimentis et reditibus, nullis Praelatorum nostrorum vel Cameralium officialium impedimentis in contrarium obstantibus, convertat et applicet. Proinde, quo in praemissarum libertatum et immunitatum usu securius persistere, et beneficiis per nos impertitis felicius conservan, ac per id in coepto adversus otomanicam tyrannidem odio et fervore alacrius perseverare, debitamqne nobis devotionem et laudabilem serviendi animum generóse et constanter continuare possint, eosdem universos, archiepiscopum videlicet, episcopos et populos Servíanos de turcica servitute recenter vindicatos, cum tota familia et bonis ac rebus quibusvis, facultatibusque eorum, in nostram regiam tiutionem et singularem tutelam ac protectionem suscipiendos, immo vestrae etiam tuitioni, defensioni ac speciali protectioni committendos esse duximus. Ideirco fidelitatibus vestris, quibus supra, universis et vestrum singulis, harum serie firmiter praecipientes, benigne committimus et mandamus: quateraus, dum et quando aut quotiescunque a praefatis archiepiscopo et episcopis eidem subordinatis, circa praemissa simul vel divisim requisiti fueritis, ipsos contra quoslibet illegitimos et violentos impetitores, turbatores et damnificatores, rebus, sicuti praefertur stantibus, tueri, protegeré ac defenderc, in praemissisque indultis et concessionibus nostris conservare et manutenere modis omnibus debeatis et teneamini; autlioritatc nostra regia vobis hac in parte per nos plenarie concessa-

et attributa, jureque et justitia mediante; secus'non facturi. Praeaentibus perlectis exhibenti restitutia. Datum in civitate noatraYienna Auatriae, die quarta menais Martii, anno Domini Milleaimo Sexcentésimo Nonagésimo Quinto, regnorum nostrorum, Komani trigésimo séptimo, Hungariae etreliquorum quadragesimo, Bohemiae vero anno trigésimo nono. Leopoldus L. S. Blasius Jaklin episcopus Nitriensis. Paulus Mednyanszky.

Nos itaque, qui nihil magia in votis habemus, quam desideratissimi olim genitoris nostri vestigia imitari, clementissimasque concessiones, ordinationea et dispeusationes ejusdem ob praeclara gesta fidelibua suis benigne elargitas, omni conatu manntenere et conservare; cum igitur ob id, tum vero benigne attendentes et considerantes memorati Rascianorum patriarchae et archiepiscopi Csernovich, necnon gentis seu populi Rasciani praestantia merita, de augusta domo nostra Austríaca sibi comparata, dum nempe dicta gens seu natío per omnes rerum vicissitudines flagrantibus cum immani boste Turca bellis, ac etiam modernis, per nonnullos abalienatos Húngaros suscitatis motibus et tumultibus, aliorumque adversorum casuum turbinibus in illibata erga nos fidelitate perseverando, specialem devotionis et obsequii zelum plurimis in occasionibus in ferendis promptis suppetiis, et sublevandis oneribus communibus prompto animo exhibuit ac impendit, imposterumque pari fide et alacritate sese exhibiturum et impenaurum pollicetur: humillima hujusmodi supplicatione eorundem, nostrae, modo, quo supra, facta majestatati, regia benignitate exaudita clementer et admissa, praefatas ternas litteraa privilegiales et protectionales beatae reminiscentiae caesareo-regiae paternae majestatis nostrae, non abrasas, non cancellatas, ñeque in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsu3 vitio et suspicione carentes, praeaentibus litteris no-

stria itidem privilegialibus de verbo ad verbum, sine diminutions et augmento aliquali insertas et inscriptas, quoad omnes earundem continentias, clausulas et artículos eatenus, quatenus eaedem rite et legitime existunt emanatae, viribusque earundem veritas suffragatur, ratas gratas et accepta habentes, vigore etiam benignae resolutionis nostrae per Cameram nostram aulicam sub dato diei decimae Septembris anni modo labentis infrascripti regiae Hungaricae pariter aulicae Cancel - lariae intimatae, praedeclarata authoritate regia approbavimus, roboravimus, ratificavimus. Praeterea praedictum patriarcham et archiepiscopum, universumque populum Rascianum firmiter assecurantes et in verbo regio affidantes, quod intuitu praeinsertorum iidelium servitiorum', exindeque comparatorum meritorum eorundem, super reliquia etiam humillinrs petitis, hie et nunc ob modernum turbulentum dicti regni nostri Hungariae statum haud ita facile resolvi queuntibus, affulgente ejusdem regni tranquillitate benigne statuere ac iisdem (in quantum servitio nostro, regnique legibus nonrepugnaverint) clementer annuere velimus; reservantes insuper nobis plenariam facultatem, reddita, divino favente numine, praefatorumque Rascianorum et aliorum fidelium subditorum nostrorum juncta opera, dicto regno nostro Hungariae et finitimis provinciis nostris optata quiete, easdem immunitates, praerogativas et privilegia ulterius explicandi, ac in meliorem, pro temporum conditione, formam redigendi; simul et propensum nostrum in gentem Rascianam animum amplius demonstraudi, prout nimirum ad nostram, regnorumque et provinciarum nostrarum ac etiam ipsiusmet praefati populi Serviani utilitatem et bonum conducere videbitur; immo acceptamus, roboraraus et confirmamus, assccuramusque et reservamus, modis et formis, ut praemissum est, uberius denotatis, salvo jure alieno. Barum

nostrarum secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur, inpendenti communitarum vigore et testimonio litterarum mediante. Quapropter universis et singulis, fidelibus nostris toties fati regni nostri Hungariae, partiumquc eidem annexarum Statibus et Ordinibus, ecclesiasticis pariter et aaecularibus, aliisque regnicolis et officialibus et subditis n03tris cujuscunque status,gradus, honoris, dignitatis et praeeminentiae ubi vis constitutis et existentibus, harum aerie, firmiter praecipientes, committimus et mandamus, quatenus saeperepetitum patriarcham et archiepiscopum Arsenium Csernovich, gentemque et populum Rascianum omnibus praemissis privilegiis, praerogativis, immunitatibus, gratiis, indultis, juribus et libertatibus quiete et absque omni molestia ac impedimento uti, frui, gaudere et potiri sinant, in eisque manuteneant et defendant, nihilque contra eorum tenorem sub legali animadversione et indignatione nostra attentent aut faciant vel ab aliis attentari facereque permittant. Datum per manus fidelis nostri, nobis dilecti, spectabilis ac magnifici comitis Nicolai Illésházy de Illésháza, haereditarii in Trencsin, ejusdemque et Liptoviensis comitatuum supremi ac perpetui comitis, camerarii et consiliarii, necnon aulici Hungarici cancellarii nostri, in civitate nostra Vienna Austriae, die vigesimanona mensis Septembris anno Domini Millesimo Septingentésimo Sexto, regnorum nostrorum Romani decimoséptimo, Hungariae et reliquorum decimonono, Bohemiae vero anno secundo. Josephus. P. H. Comes Nicolaus Illésházy. Ladislaus Hunyady.

Nos itaque, humillima hujusmodi repetiti Vincentii Popovich metropolitae et archiepiscopi, totiusque praememoratae gentis Rascianae populique Serviani supplicatione, nostrae, modo quo supra, porrecta majestati, regia benignitate exaudita dementer et admissa, praedeclaratas domini

condam fratris et immediati praedecessoris nostri litteras confirmationalea privilegíales, non abrasas, non cancellatas, ñeque aliqua sui in parte suspectas, sed omni prorsus vitio et suspicione carentes, praesentibusque litteris nostris itidem privilegialibns de verbo ad verbum, sine diminutione et augmento aliquali insertas et inscriptas, quoad omnes earundem continentias, clausulas et artículos eatenus, quatenus eaedem rite et legitime existunt emanatae, viribusque earundem veri tas suffragatur, ratas, gratas et accepta habentes, praedeclarata authoritate nostra regia approbavimus, roboravimus, ratifieavimus, ac pro repetito metropolita et archiepiscopo Vincentio Popovich, genteque seu populo Rasciano graeci ritus gratiose et pariformiter confirmavimus, immo approbamus, roboramus, ratificamus et confirmamus, salvo jure alieno; harum nostrarum, secreto majori sigillo, quo ut rex Hungariae utimur, in pendenti communitarum vigore et testimonio litterarum. Datum per manus fidelis nostri, nobis sincere dilecti, spectabilis ac magnifici comitis Nicolai Illésházy de Eadem, haereditarii in Trencsin, ejusdemque prout et Liptoviensis comitatuum perpetui supremi comitis, actualis intimi consiliarii et aulici Hungarici cancellarii nostri, in archiducali civitate nostra Vienna Anstriae die octava mensis Octobris, anno Domini Millesimo Septingentésimo Decimotertio, regnorum nostrorum Romani tertio, Hispaniarum undécimo, Hungariae vero, Bohemiae et reliquorum anno similiter tertio. Carolus P. H. Comes Nicolaus Illésházy. Ladislaus Hunyady.

Nos itaque in clementissimam reflexionem sumptis tam antelati patriarehae, metropolitae et archiepiscopi, Arsenii Joannovich, cum et praementionatae gentis populique Rasciani in sacram regni Hungariae coronam, augustam item domum nostram Austriacam, ac jam majestatem quoque

nos tram praestantissimis meritis, quippe: quod ipse praefatus archiepiscopűs in postremo bello turcico,'ad exemplum praedecessoris sui Arsenii quondam Csernovich, patriarchae pariter, metropolitae et archiepiscopi, relicta aeque sede sua patriarchali Ippekiensi, cum populo moderation! suae concredito, ex Turcia ad ditiones nostras transierit, eundemque populum ad fidelia et proficua memorato sacro regni Hungáriáé diademati et augustae domui nostrae praestanda servitia animaverit, suprafatus vero gentis Rascianae populus, contracts e regnis Hungáriáé, Croatiae et Sclavoniae copiis, militaribus requisitis proprio etiam aere comparatis debite instructus, sub moderno fervente bello ad exereitus nostros in Bavaria, Bohemia et Italia, adversus nostros et regnorum nostrorum hostes operantes fortiter ac strenue militet, taliterque fidelitatem et subditalem devotionem in nos, et augustam domum nostram realiter et facto testentur, et, úti benigne confidimus, in futurum quoque jugi semper studio et zelo sint testaturi; humillimaque ejusmodi repetiti Arsenii Joannovich patriarchae, metropolitae et archiepiscopi, totiusque praefatae gentis Rascianae populique Serviani supplicatione, nostrae, modo quo supra, porrecta majestati, regia benignitate exaudita clementer et admissa, praedeclaratas domini quondam genitoris et patrui nostri litteras confirmationales iisdemque insertas privilegíales, non abrasas, non cancellatas, ñeque in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus vitio et suspicione carentes, praesentibusque litteris nostris itidem privilegialibus confirmationalibus de verbo ad verbum, sine diminutione et augmento aliquali insertas et inscriptas, quoad omnes earum continentias, clausulas et artículos, eatenus, quatenus eaedem rite et legitime existunt emanatae, viribusque earundem veritas suffragatur, ratas gratas et accepta habentes, praedeclarata authoritate nostra

regia approbavimus, robora vimua, ratificavimus, ac pro repetito patriarcha, metropolita et archiepiscopo Arsenio Joannoyich, genteque scu populo Rasciano graeci ritus gratioae et conformiter confirmavimus, immo approbamús, roboramua, ratificamua et confirmamu8; 8alvo jure alieno; harum noatrarum, aecreto majori sigillo noatro, quo ut Regina Hungariae utimur, in pendenti commumtarum vigore et testimonio litterarum. Quapropter universis et singulis fidelibus nostris saepefati regni nostri Hungariae partiumque eidem annexarum Statibus et Ordinibus, ecclesiasticis pariter et saecularibus, aliiaque regnicolis et officialibus, subditisque nostria cujuscunque status, gradus, honoris, dignitatis et praeeminentiae ubivis constitutis et existentibus, harum serie firmiter praecipientes committimus et mandamus, quatenus praerepetitum patriarcham, metropolitam et archiepiscopum Arsenium Joannovich, gentemque et populum Rascianum ac Servianum omnibus praemissis privilegiis, praerogativis, immunitatibus, gratiis, indultis, juribus et libertatibus, quamdiu gens haec Rasciana et Serviana in illibata erga nos augustamque domum nostrum Austriacam fide ac devotione perseveraverit, quiete et absque omni molestia et impedimento uti, frui, gaudere et potiri sinant, in eisque etiam contra illos et tales, si qui ex ratione clausulae confirmation! privilegiorum die vigesimanona Septembris anno Millesimo Septingentésimo Sexto, a suprafato dilectissimo domino patruo nostro obtentae, uti ex praerecensita ejus serie patet, insertae (reservantes insuper nobis plenariam facultatem, reddita, divino favente numine, praefatorumque Rascianorum et aliorum fidelium subditorum nostrorum conjuncta opera, dicto regno nostro Hungariae et finitimis provinciis nostris, optata quiete, easdem immunitates, praerogativas ac privilegia ulterius explicandi ac in meliorem pro temporum con-

ditione formam redigendi etc.), modofataeque clausulae non recta ex interpretatione praedictae genti et populo Rascianorum incommoda quaeplam causarant, manutcneant et defendant, nihilque contra eorum tenorem sub legali animadversione et indignatione nostra attentent aut faciant, vel ab aliis attentari facereque permittant. Datum per manus fidelis nostri nobis sincere dilecti, spectabilis ac magnifici comitis Ludovici de Batthyán, perpetui in Német-Ujvár, comitatus Castriferrei supemi ac perpetui comitis, pincernarum nostrorum regalium per Hungariam magistri, consiliarii nostri actualis intimi, necnon per antelatum regnum nostrum Hungariae aulac nostrae cancellarii, in arce nostra regia Pragensi, die decimaoctava mensis Maji anno Domini Millesimo Septingentésimo Quadragesiraotertio, regnorum nostrorum: Hungariae, Bohemiae et reliquorum anno tertio. Maria Theresia. P. H. Comes Ludovicus de Batthyán. Franciscus Roller.